

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ**

Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης

Οι Εθνικές Διαστάσεις

Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους

Αθήνα,

«Κέντρο Πολιτισμού Ελληνικός Κόσμος»

11 Δεκεμβρίου 2009

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

**Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ**

**Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης
Οι Εθνικές Διαστάσεις
Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους**

Αθήνα,
«Κέντρο Πολιτισμού Ελληνικός Κόσμος»

11 Δεκεμβρίου 2009

Επιμέλεια: Τμήμα Εκπαίδευσης Ο.ΜΕ.Δ.

Μετάφραση γαλλικών κειμένων και παρεμβάσεων:

Σαλίμπα Παναγιώτα, Μεσολαβητής Ο.ΜΕ.Δ.

Το Ευρωπαϊκό Συνέδριο διοργανώθηκε από τον Ο.ΜΕ.Δ., στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής δραστηριότητας του Οργανισμού, έτους 2009.

Ο.ΜΕ.Δ. - Οργανισμός Μεσολάβησης και Διαιτησίας.

Αθήνα, Ιανουάριος 2011

ISBN 978-960-89628-2-8

ΣΤΟΧΟΣΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	4
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....	6
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	8
ΕΝΑΡΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ – ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, <i>Πρόεδρος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ.</i>	10
Α’ ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ:	
« L’ impact de la crise économique sur les marches du travail et les systèmes de relations professionnelles » Ελληνικός τίτλος: « Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις αγορές εργασίας και στα συστήματα των εργασιακών σχέσεων» JACQUES FREYSSINET	16
Β’ ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ:	
«Η Ελληνική Οικονομία σε αναζήτηση στρατηγικής. Στόχοι και μέσα για μια ολική επαναφορά» ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ	42
«Κρίση της Οικονομίας και κρίση της απασχόλησης» ΣΑΒΒΑΣ ΡΟΜΠΟΛΗΣ	54
«Ανάμεσα στη δημοσιονομική κρίση και στην ύφεση. Τι γνωρίζουμε και τι δεν θέλουμε να μάθουμε για την Οικονομική Κρίση» ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΓΡΑΒΑΡΗΣ	65
ΣΥΖΗΤΗΣΗ: Συμμετέχουν οι Σύνεδροι	72
Γ’ ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ:	
Συμμετέχουν οι Ομιλητές και Εκπρόσωποι των Κοινωνικών Εταίρων ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΙΔΗΣ	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Αντώνης Παπαγιαννίδης	106
ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ	110

Οι αιτίες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ανιχνεύονται ήδη από το 2002. Η πρώτη βίαιη εκδήλωση της κρίσης έγινε το Σεπτέμβριο του 2007, αρχικά στις Η.Π.Α. και πέρασε τάχιστα στην Ευρώπη.

Στόχος του Συνεδρίου είναι να εξετάσει τους τρόπους με τους οποίους επιχειρήθηκε από διάφορες χώρες να αντιμετωπισθεί η κρίση και να μας δώσει την ευκαιρία να ακούσουμε τις απόψεις και τις προτάσεις των διακεκριμένων Ομιλητών του Συνεδρίου, σχετικά με την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί, τις επιπτώσεις της και τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν και να εφαρμοσθούν με σοφία, προκειμένου να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα.

Στο πλαίσιο των συζητήσεων, θα εξετασθούν θέματα όπως οι λόγοι για τους οποίους οι προειδοποιήσεις Οικονομικών Οργανισμών όπως ο Ο.Ο.Σ.Α., το Δ.Ν.Τ. και το Ι.Λ.Ο., δεν εισακούστηκαν, έστω και αν αρχικά φαίνεται ότι και αυτοί εκτιμούσαν ότι το φαινόμενο θα ήταν τοπικό ή περιφερειακό και θα παρακολουθήσουμε την πορεία της κρίσης, από τη στιγμή που η έκταση και το βάθος της έγιναν παγκοσμίως αισθητά τον Μάρτιο του 2008, οπότε το Υπουργείο Οικονομικών και η FED στις Η.Π.Α., έλαβαν δραστικά μέτρα, δημιουργώντας προσδοκίες γρήγορης αντιστροφής της.

Προβληματισμοί θα αναπτυχθούν ειδικότερα για την αντιμετώπιση της κρίσης στην Ελλάδα, όπου οι ρυθμίσεις που έχουν προταθεί θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε περαιτέρω αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του χρέους, με επιπτώσεις στον φορολογούμενο πολίτη και στην αγορά. Θα εξετασθεί ποια είναι, αν υπάρχουν, και πώς θα μπορούσαν να υλοποιηθούν τα θεωρούμενα «ώριμα» επενδυτικά σχέδια, για να φέρουν άμεσα και θετικά αποτελέσματα. Θα συζητηθεί επίσης, αν οι επενδύσεις που συνδέονται με την υλοποίηση Σχεδίων του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, του αναπτυξιακού νόμου Π.Δ.Ε. και των Συμπράξεων Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα αποτελούν θετική προοπτική για την Ελλάδα και με ποιες προϋ-

ποθέσεις. Θα εξετασθεί αν υπάρχουν αποτελεσματικές προτάσεις από μέρους των «Ομάδων Σοφών» που έχουν συσταθεί και πόσο ρεαλιστικό είναι να περιμένουμε μερική ή πλήρη ανάκαμψη εντός του 2010, ώστε να επιβραδυνθούν οι ρυθμοί που χαρακτηρίζουν σήμερα τα φαινόμενα ανεργίας και δυσπραγίας της αγοράς, ιδίως στο επίπεδο των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων.

Οι Έλληνες Εισηγητές, Καθηγητές Πάννης Στουρνάρας, Σάββας Ρομπόλης και Διονύσης Γράβαρης θα επικεντρώσουν στο εθνικό επίπεδο και θα αναφερθούν, κατά προτεραιότητα, στις συνέπειες της κρίσης στη δραστηριότητα των επιχειρήσεων, στην απασχόληση και στις εργασιακές σχέσεις. Ο Καθηγητής Jacques Freyssinet θα μας μεταφέρει την ευρωπαϊκή εμπειρία και θα προσεγγίσει, με το δικό του τρόπο, τις επιπτώσεις της κρίσης στην ψυχολογία και την πολιτιστική δημιουργία των πολιτών και των κοινωνιών που τη βιώνουν.

Στη συζήτηση που θα ακολουθήσει, εκπρόσωποι των Κοινωνικών Εταίρων και Ομιλητές, με Συντονιστή τον Δημοσιογράφο κ. Αντώνη Παπαγιαννίδη θα σχολιάσουν όσα παρουσιάστηκαν στη διάρκεια των ομιλιών, θα εκφέρουν τις απόψεις και προτάσεις τους και θα εξετάσουν τις προοπτικές εξόδου από την κρίση, λαμβάνοντας υπόψη τις «απειλές» και «ευκαιρίες» που αντιμετωπίζει η χώρα μας, μέσα στο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Ο Οργανισμός Μεσολάβησης και Διαιτησίας – Ο.ΜΕ.Δ. διοργανώνει το Συνέδριο αυτό και παροτρύνει όλους τους Συνέδρους να επωφεληθούν από την ευκαιρία που παρέχεται σε όλους μας να ακούσουμε τις πλέον έγκυρες απόψεις και εκτιμήσεις σχετικά με την παγκόσμια Οικονομική Κρίση και κυρίως την έκφραση και εξέλιξη της στη χώρα μας, τις επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία, ώστε να σχηματίσουμε τη δική μας εμπειριστατωμένη και ρεαλιστική γνώμη για την παρούσα συγκυρία και για τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να αντιμετωπίσουμε χωρίς μεγάλους κραδασμούς την κρίση προκειμένου να κατακτήσουμε ένα καλύτερο αύριο.

9.30' - 10.00'

Προσέλευση Συνέδρων - Εγγραφές

10.00' - 10.30'

ΕΝΑΡΞΗ

Προολογίζει ο Πρόεδρος του Δ.Σ του Ο.ΜΕ.Δ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, *Ομότιμος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο*
ΠΡΟΒΟΛΗ VIDEO Ο.ΜΕ.Δ.

10.30' - 10.45'

Χαιρετισμοί Επισήμων*

Α' Συνεδρία - Εισηγήσεις

Συντονιστής: ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, *Πρόεδρος του Δ.Σ του Ο.ΜΕ.Δ.*

Δημήτριος Δημόπουλος, *Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Ε.*

Παντελής Κατσάβαρος, *Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.*

10.45' - 11.30'

«L' impact de la crise économique sur les marchés du travail et les systèmes de relations professionnelles»

Ελληνικός τίτλος: «Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις αγορές εργασίας και στα συστήματα των εργασιακών σχέσεων»

JACQUES FREYSSINET, *Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Paris 1, Οικονομολόγος, Πρόεδρος του Conseil Scientifique - Le Centre d' études de l' emploi "Le Descartes I"*

11.30' - 12.00'

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

Β' Συνεδρία - Εισηγήσεις

Συντονιστής: ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ, *Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Αν. Καθηγήτρια, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Ε.Κ.Π.Α.*

Σωτήρης Σιώκος, *Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Ε.*

Μίκα Ιωαννίδου, *Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Εκπρόσωπος Ε.Σ.Ε.Ε.*

12.00' - 12.45'

«Η Ελληνική Οικονομία σε αναζήτηση στρατηγικής: Στόχοι και Μέσα για μια ολική επαναφορά»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ, *Καθηγητής Οικονομικών στο Ε.Κ.Π.Α., Επιστημονικός Διευθυντής του Ι.Ο.Β.Ε.*

12.45' - 13.30'

«Κρίση της Οικονομίας και Κρίση της Απασχόλησης»

ΣΑΒΒΑΣ ΡΟΜΠΟΛΗΣ, *Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Επιστημονικός Διευθυντής του ΙΝ.Ε./ Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ.*

13.30' - 14.00'

«Ανάμεσα στη δημοσιονομική κρίση και στην ύφεση.

Τι γνωρίζουμε και τι δεν θέλουμε να μάθουμε για την οικονομική κρίση»

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Επιστημονικός Διευθυντής
I.M.E./Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

14.00' - 14.30'

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

14.30' - 15.30'

ΓΕΥΜΑ

Γ' Συνεδρία - Στρογγυλό Τραπέζι

Συντονιστής: ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΙΔΗΣ, Δικηγόρος- Δημοσιογράφος,
Σύμβουλος E.I.H.E.A. σε Ευρωπαϊκά θέματα

15.30' - 17.00'

ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

Συμμετέχουν οι Ομιλητές και Εκπρόσωποι των Κοινωνικών Εταίρων:

Γ.Σ.Ε.Ε., κ. Ιωάννης Παναγόπουλος, Πρόεδρος

Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε., κ. Δημήτρης Ασημακόπουλος, Πρόεδρος

Ε.Σ.Ε.Ε., κ. Βασίλειος Κορκίδης, Πρόεδρος

Σ.Ε.Β., κ. Δημήτρης Δασκαλόπουλος, Πρόεδρος

Ο.Κ.Ε., κ. Χρήστος Πολυζωγόπουλος, Πρόεδρος

17.00' - 18.00'

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Συμμετέχουν οι σύνεδροι

18.00' - 18.20'

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΙΔΗΣ, Δικηγόρος- Δημοσιογράφος

18.20' - 18.30'

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Ο Πρόεδρος Δ.Σ. του Ο.Μ.Ε.Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Ομότιμος Καθηγητής,
κηρύσσει τη λήξη του Συνεδρίου

*Χαιρετισμό έχουν προσκληθεί να απευθύνουν οι ηγεσίες των Υπουργείων: α) Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, β) Οικονομικών, γ) Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας & Ναυτιλίας.

Ελληνικές (με αλφαβητική σειρά):

A.Δ.Ε.Δ.Υ.	Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων
A.Ε.	Ανώνυμη Εταιρεία
A.Ε.Π.	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.	Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας
Γ.Σ.Ε.Ε.	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος
Δ.Γ.Ε.	Διεθνές Γραφείο Εργασίας
Δ.Ν.Τ.	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ι.Η.Ε.Α.	Ένωση Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών
Ε.Κ.Π.Α.	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Ε.Π.Ε.	Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης
Ε.Σ.Ε.Ε.	Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου
Ε.Σ.Π.Α.	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
Ε.Τ.Α.Κ.	Ενιαίο Τέλος Ακίνητης Περιουσίας
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Ι.Κ.Α.	Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων
Ι.Μ.Ε.	Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΙΝ.Ε.	Ινστιτούτο Εργασίας
Ι.Ο.Β.Ε.	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
Μ.Μ.Ε.	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις
Κ.Ε.Π.Ε.	Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ο.Ι.Υ.Ε.	Ομοσπονδία Ιδιωτικών Υπαλλήλων Ελλάδος
Ο.Κ.Ε.	Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος
Ο.Ο.Σ.Α.	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Π.Δ.Ε.	Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
Σ.Ε.Β.	Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών
Σ.Σ.Ε.	Συλλογική Σύμβαση Εργασίας
Τ.Ε.Ι.	Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
ΥΠ.ΕΘ.Ο.	Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας

Ξενόγλωσσες (με αλφαβητική σειρά):

C.E.S.	Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικάτων
C.G.L.	Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας Ιταλίας
C.G.T.P.	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Πορτογαλίας
D.G.B.	Συνομοσπονδία Γερμανικών Συνδικάτων
E.T.U.C.	Συνομοσπονδία Ευρωπαϊκών Εργατικών Ενώσεων
FED -Η.Π.Α.	Κεντρική Τράπεζα των Η.Π.Α.
I.L.O.	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
I.T.U.C.	Διεθνής Συνομοσπονδία Εργατικών Συνδικάτων
P.I.S.A.	Διεθνές Πρόγραμμα Αξιολόγησης Μαθητών / τριών
S.M.I.C.	Κατώτατος Μισθός
U.E.A.P.M.E.	Ευρωπαϊκή Ένωση Βιοτεχνών, Εμπόρων, Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων
U.G.T.	Γενική Ένωση Εργατών Πορτογαλίας

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

**Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ**

**Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης
Οι Εθνικές Διαστάσεις
Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους**

ΕΝΑΡΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ - ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ

Γεώργιος Φ. Κουκουλές
Πρόεδρος Δ.Σ. Ο.Μ.Ε.Α., Ομότιμος Καθηγητής

Γεώργιος Φ. Κουκουλές

Πρόεδρος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Ομότιμος Καθηγητής

Ο Πρόεδρος του Ο.ΜΕ.Δ. καλωσορίζει τους εκλεκτούς Εισηγητές του Συνεδρίου, τους οποίους ευχαριστεί για την προθυμία τους να συμβάλλουν με την επιστημονική τους ιδιότητα και γνώση στην ανάλυση και εξέταση των θεμάτων του προγράμματος του Συνεδρίου. Ομοίως, ευχαριστεί τους συνέδρους για την προσέλευσή τους και μάλιστα σε μια μέρα πολύ δύσκολη από πλευράς καιρικών και συγκοινωνιακών συνθηκών και διατυπώνει το στόχο της παρούσας εκδήλωσης.

Αναφέρεται συνοπτικά στο ρόλο και τη δραστηριότητα του Οργανισμού και στη συνέχεια προλογίζει το «εταιρικό video» που προβάλλεται.

Ο Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ο.ΜΕ.Δ. Ομότιμος Καθηγητής Γεώργιος Φ. Κουκουλές κηρύσσει την έναρξη του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου.

Μετά το πέρας της προβολής, ο Καθηγητής Γεώργιος Φ. Κουκουλές αναφέρεται συνοπτικά στην ιστορική πορεία του θεσμού των συλλογικών διαπραγματεύσεων και λέει:

« Με το νόμο 281/1914 ρυθμίστηκε νομοθετικά η άσκηση του συνδικαλιστικού δικαιώματος και δόθηκε και η ευχέρεια στα ενδιαφερόμενα μέλη εάν θέλουν να υπογράψουν μια συλλογική σύμβαση εργασίας. Βέβαια, η έννοια της συλλογικής σύμβασης εργασίας έστω και με διαφορετική, αν θέλετε, ονομασία προϋπήρχε του 1914. Και

ως παράδειγμα αναφέρω τα συμφωνητικά τα οποία είχαν υπογραφεί την περίοδο 1914 ως επιστέγασμα της λήξης των συγκρούσεων μεταξύ καπνεμπόρων και καπνεργατών στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

Στη συνέχεια και μέσα στη δεκαετία 1920 - 1930 έγιναν ορισμένες προσπάθειες για τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Έγιναν απόπειρες εισαγωγής νέων νομοθετικών κειμένων. Όλα αυτά όμως δεν κατέληξαν και φτάνουμε στο 1935, επί Κυβερνήσεως του στρατηγού Κονδύλη, οπότε τότε δύο σημαντικά νομοθετήματα είδαν το φως της ημέρας. Το ένα αφορούσε τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και το δεύτερο αφορούσε την επίλυση των συλλογικών διαφορών εργασίας. Δηλαδή έναν τρόπο υπέρβασης του αδιεξόδου όταν τα διαπραγματευόμενα μέρη δεν κατέληγαν.

Σε όλη την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά, δηλαδή από το 1936 ως περίπου τις αρχές του 1941, έχουμε ένα κύμα υπογραφής συλλογικών συμβάσεων εργασίας, αλλά πάντοτε μέσα σε ένα πλαίσιο ανστηρά δομημένο και περιοριστικό.

Κατά την περίοδο της Κατοχής, βέβαια, έχουμε κάποιες περιπτώσεις όπου υπογράφηκαν συλλογικές συμβάσεις, αλλά νομίζω ότι παρέλκει ιδιαίτερη αναφορά σε αυτή την έκτακτη, αν θέλετε, πρακτική.

Και ερχόμαστε στο 1955 οπότε δημοσιεύεται ο Ν. 3239/1955. Ο νόμος αυτός δεν είχε σαν σκοπό να προωθήσει τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις. Ήταν ένας νόμος του οποίου κύριο μέλημα ήταν η επίλυση των συλλογικών διαφορών εργασίας. Και για αυτό το λόγο προέβλεπε δύο βαθμών διαιτητικά δικαστήρια, τα πρωτοβάθμια και τα δευτεροβάθμια, που είχαν αρμοδιότητα να επιλύσουν την όποια συλλογική διαφορά ανέκυπτε μεταξύ των μερών.

Από τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης καθώς και του Ο.ΜΕ.Δ., προκύπτει ότι από το 1961 έως το 1991 υπογράφηκαν σ.σ.ε. ή και εκδόθηκαν διαιτητικές αποφάσεις των οποίων ο αριθμός ανέρχεται σε 7.466.

Ο Ν. 1876/1990 αντικατέστησε τον 3239/1955. Ψηφίστηκε από όλες τις συνιστώσες της τότε Βουλής, και είναι ένας νόμος επικουρικός. Δηλαδή επιτρέπει στα μέρη να επιλέξουν αυτά ένα τρόπο επίλυσης της συλλογικής τους διαφοράς.

Εκτός όμως από την επίλυση των συλλογικών διαφορών, ο Ν. 1876/90 δίνει ένα ιδιαίτερο βάρος στην ανάπτυξη των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων, μέσω μιας σειράς τεχνικών που συμπεριλαμβάνονται στα κατ' ιδίαν άρθρα του.

Εάν τα μέρη δεν μπορούν να βρουν μια λύση στην όποια διαφορά τους, τότε μπορούν, εφόσον δεν υπάρχει ένας άλλος τρόπος επίλυσης της συλλογικής τους διαφοράς και υπάρχει αδιέξοδο, να προσφύγουν στον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας. Εάν αυτό συμβεί, τότε, σε ένα πρώτο στάδιο θα παρέμβει ο Μεσολαβητής και

σε ένα δεύτερο στάδιο ο Διαιτητής υπό την προϋπόθεση βεβαίως, ότι τα μέρη δεν έχουν επιλέξει έναν άλλο τρόπο υπέρβασης της διαφοράς τους.

Από την έναρξη λειτουργίας του Ο.ΜΕ.Δ. έχουμε ένα συνολικό αριθμό συλλογικών συμβάσεων και διαιτητικών αποφάσεων της τάξης των 3.464.

Ακόμα, νομίζω ότι χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι το Σώμα των Μεσολαβητών Διαιτητών είναι ένα Σώμα απολύτως ανεξάρτητο και απλώς και μόνον συνεργάζεται με τον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας. Δεν είναι δηλαδή μισθωτοί του Οργανισμού και αυτή τη στιγμή ο αριθμός τους είναι 22, 18 είναι Μεσολαβητές και Διαιτητές και 4 είναι μόνον Μεσολαβητές.

Σημαντικό είναι το έργο του Οργανισμού και στο πεδίο της εκπαίδευσης. Από το 1992 έως και το 2008 έγιναν 196 σεμινάρια είτε σε κεντρικό είτε σε περιφερειακό επίπεδο και εκπαιδεύτηκαν 9.660 άτομα.

Ο Οργανισμός επίσης διαθέτει μια σχετικά εξειδικευμένη βιβλιοθήκη με περιοδικά που ξεπερνούν τον αριθμό των 140 και που σχετίζονται βεβαίως με θέματα που άπτονται των αρμοδιοτήτων μας. Υπάρχουν, βεβαίως, και βιβλία γενικότερης φύσης.

Στο πεδίο τώρα των δημοσιεύσεων ο Οργανισμός σε τακτά χρονικά διαστήματα, περίπου ανά 3ετία, δημοσιεύει ένα πολύ σημαντικό έργο για την πράξη και το έργο του, το οποίο τιτλοφορείται «Κωδικοποίηση Συλλογικών Ρυθμίσεων». Στο έργο αυτό περιλαμβάνονται όλες οι συλλογικές συμβάσεις. Και βεβαίως περιλαμβάνονται και οι διαιτητικές αποφάσεις, οι οποίες ενσωματώνονται στις εν λόγω συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Επιπλέον, ο Οργανισμός, τον Δεκέμβριο του 2008 δημοσίευσε ένα πάρα πολύ σημαντικό έργο το οποίο αναφέρεται στην κατά άρθρο ερμηνεία του νόμου 1876, όπου γίνεται κωδικοποίηση όλων των σχετικών αποφάσεων Κατωτέρων και Ανωτάτων Δικαστηρίων και δίνεται και μια εξαντλητική βιβλιογραφία, πράγμα που επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να ανατρέξουν σε θέματα ευρύτερης εμβέλειας.

Η χρηματοδότηση του Οργανισμού προέρχεται από την Εργατική Εστία και από το τμήμα εκείνο των πόρων της που συνίσταται από εισφορές των εργοδοτών και των εργαζομένων. Και αυτό που λαμβάνει ο Οργανισμός είναι το 2% αυτών των εισφορών. Στον αρχικό νόμο το ποσοστό αυτό ήταν 3%, εμείς ζητήσαμε τη μείωσή του στο 2%.

Για την υποστήριξη του συνόλου των υπηρεσιών του, ο Ο.ΜΕ.Δ. έχει δημιουργήσει ξεχωριστά Τμήματα: Οικονομικής διαχείρισης και Μηχανοργάνωσης, που συμβάλουν τα μέγιστα στην απρόσκοπτη λειτουργία του.

Οι υποδομές του Ο.ΜΕ.Δ. είναι οι ακόλουθες. Ιδιόκτητες κτιριακές εγκαταστάσεις στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη. Πλήρες μηχανογραφικό σύστημα για την υποστήριξη των δραστηριοτήτων του. Βιβλιοθήκη και υποδομές εκπαιδευτικών υπηρεσιών.

Ο αριθμός των υποθέσεων που χειρίστηκε ο Οργανισμός από το 1992 έως το 2008 αναλυτικά έχει ως εξής:

Υποθέσεις μεσολάβησης 2.086.

Υποθέσεις διαιτησίας 1.031.

Σύνολο 3.117 υποθέσεις.

Στο πεδίο του Προσωπικού Ασφαλείας 157 υποθέσεις

Υποθέσεις δημοσίου διαλόγου 190.

Σύνολο 347 υποθέσεις.

Συνολικά, ο Οργανισμός ασχολήθηκε με 3.464 υποθέσεις με ποσοστό επιτυχίας που αγγίζει το 50% των υποθέσεων. Δηλαδή υπογράφηκε συλλογική σύμβαση εργασίας στο στάδιο της Μεσολάβησης.

Ανώτερο όργανο του Ο.ΜΕ.Δ. είναι το Διοικητικό Συμβούλιο, το οποίο έχει τριμερή σύνθεση. Τρεις εκπρόσωποι εργατικών συμφερόντων, οι οποίοι υποδεικνύονται από τη Γ.Σ.Ε.Ε., τρεις εκπρόσωποι εργοδοτικών συμφερόντων, οι οποίοι υποδεικνύονται από το Σ.Ε.Β., τη Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε. και την Ε.Σ.Ε.Ε., 4 εκπρόσωποι λοιπών φορέων όπως η πανεπιστημιακή κοινότητα, 1 εκπρόσωπος του Κράτους και ένα πρόσωπο αναγνωρισμένου κύρους, που εκλέγεται από τα υπόλοιπα μέλη.

Μολονότι το χρονικό διάστημα κατά το οποίο λειτουργεί ο Οργανισμός είναι σχετικά περιορισμένο, έχουμε ενδείξεις ότι υπάρχουν ορισμένες αλλαγές και στο επίπεδο των νοοτροπιών και κατ' επέκταση και στο επίπεδο των πρακτικών. Δηλαδή σιγά-σιγά δημιουργείται ένα νέο πρότυπο συλλογικών εργασιακών σχέσεων.

Ο Οργανισμός Μεσολάβησης και Διαιτησίας επιδιώκει να εισέλθει στον καινούργιο αιώνα, ανταποκρινόμενος στις μεταβαλλόμενες ανάγκες των κοινωνικών συνομιλητών και προσαρμοζόμενος στο νέο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον.

Και τώρα, ας ακούσουμε με προσοχή τους διακεκριμένους ομιλητές της σημερινής εκδήλωσης, με τη σειρά που προβλέπεται στο πρόγραμμα, για να έχουμε στη συνέχεια χρόνο να συνομιλήσουμε μαζί τους, όλοι όσοι βρισκόμαστε στην αίθουσα αυτή».

Α' Συνεδρία

Στο πάνελ (από αριστερά προς τα δεξιά) οι: Jacques Freyssinet, Ομότιμος Καθηγητής, Γεώργιος Φ. Κουκουλές, Συντονιστής της 1ης Συνεδρίας, Ομ. Καθηγητής, Πρόεδρος του Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Δημήτριος Δημόπουλος, μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Ε., Παντελής Κατσάβαρος, μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

**Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης
Οι Εθνικές Διαστάσεις
Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους**

Α' ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ:

Γεώργιος Φ. Κουκουλές

Ομότιμος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Α.Σ. Ο.ΜΕ.Α.

Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις αγορές εργασίας και στα συστήματα των εργασιακών σχέσεων

Jacques Freyssinet

*Ομότιμον Καθηγητή Πανεπιστημίου Paris 1, Οικονομολόγου
Προέδρου του Conseil Scientifique - Le centre d' études de l' emploi*

Για να κατανοήσει κανείς την επίδραση της παρούσας κρίσης στους μετασχηματισμούς της μισθωτής σχέσης, πρέπει να ξεκινήσει από μια ανάλυση της γέννησης της κρίσης, που δεν θα περιοριστεί στην απρόβλεπτη και ασυγκράτητη επέκταση της κατάρρευσης της αγοράς των «τοξικών ομολόγων» στις Η.Π.Α. Η υπόθεσή μας είναι ότι βιώνουμε μια κρίση του μοντέλου της συσσώρευσης και της ανα-

Jacques Freyssinet, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Paris 1, Εισηγητής.

κατανομής, ενός μοντέλου που γεννήθηκε από το κίνημα της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής απελευθέρωσης (1^ο θέμα). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι δυνατό να αντιληφθεί κανείς τις περίπλοκες συνέπειες που επέφερε η οικονομική κρίση στη λειτουργία των αγορών εργασίας: ούτε οι μισθοί, ούτε η απασχόληση αντέδρασαν με τρόπο μηχανικό και άμεσο. Αυτό συνεπάγεται ότι, ακόμα και με την υπόθεση μας προσεχούς οικονομικής ανάπτυξης, οι αρνητικές εξελίξεις σε αυτούς τους τομείς θα ενταθούν (2^ο θέμα). Οι πολιτικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς συνειδητοποίησαν αργά τη σοβαρότητα της κρίσης, που ξεκίνησε το καλοκαίρι του 2008. Τα συστήματα των εργασιακών σχέσεων αντέδρασαν σε περιβάλλον έκτακτης ανάγκης. Οι λύσεις που υιοθετήθηκαν, τόσο μέσα από τις διαδικασίες όσο και από τα περιεχόμενα, δείχνουν ότι, παρά την παγκοσμιοποίηση, οι εθνικές ιδιαιτερότητες διατήρησαν όλες τους τις δυνάμεις (3^ο θέμα).

1. Η κρίση του μοντέλου της συσσώρευσης και της κατανομής

Για την αντιμετώπιση της έκρηξης της κρίσης, οι αναλύσεις επικεντρώθηκαν, καταρχήν, στις πιο προφανείς και πιο θεαματικές της όψεις. Η κρίση έγινε αντιληπτή, ως απειλή κατάρρευσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος, την ώρα που οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι το είχαν παρουσιάσει ως την πιο εκλεπτυσμένη εκδήλωση της αποτελεσματικότητας των απελευθερωμένων, παγκοσμιοποιημένων και αυτορρυθμιζόμενων αγορών. Δόθηκε άμεση προτεραιότητα στη διάσωση των τραπεζών· το ζήτημα ετέθη με την ενίσχυση του δημόσιου ελέγχου στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Σε δεύτερο χρόνο, η προσοχή στράφηκε στους μηχανισμούς της μετάδοσης από τη χρηματοπιστωτική σφαίρα προς την πραγματική σφαίρα: στην παραγωγή και στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών, στις επενδύσεις και στην απασχόληση. Ύστερα από μακρά παραμονή στο καθαρήριο, ανακαλύφθηκε ξανά η αναγκαιότητα μιας μακροοικονομικής παρέμβασης του κράτους.

Δεν υποτιμούμε τη σημασία αυτών των δύο πρώτων επιπέδων ανάλυσης. Σήμερα, όμως, τα αποτελέσματά τους είναι πασίγνωστα και αποτελούν το αντικείμενο μιας ευρύτερα αποδεκτής διάγνωσης. Γι' αυτό το λόγο θα δώσουμε έμφαση σε έναν τρίτο άξονα συλλογισμού, που παραμένει ακόμα ελάσσων, ο οποίος δεν αναλύει την κρίση ως ένα απρόβλεπτο ατύχημα, ούτε ως μια απλή αποτυχία των αγορών, αλλά ως το προϊόν των απορρυθμίσεων, που μακροχρόνια δεν μπορεί να αντέξει η οικονομία. Απορρυθμίσεις που δημιουργεί ο τρόπος ανάπτυξης μιας παγκοσμιοποιημένης και φιλελευθεροποιημένης οικονομίας. Ο τρόπος συσσώρευσης του κεφαλαίου αναπαράγει μια παραμόρφωση της κατανομής του εισοδήματος, που μακροχρόνια καταστρέφει τη συνοχή μεταξύ δυνατοτήτων παραγωγής και ενεργού ζήτησης.

Αυτή η τάση μπορεί να επιβεβαιωθεί σε παγκόσμια κλίμακα με σχετικώς στοιχειώδη στατιστικά δεδομένα (θέμα 1.1). Μπορεί να αναλυθεί βαθύτερα σε μερικές προηγμένες οικονομίες μεγάλου μεγέθους για τις οποίες υπάρχουν δομικές συγκρίσιμες πληροφορίες (θέμα 1.2).

1.1. Οι κυρίαρχες τάσεις σε παγκόσμια κλίμακα

Πρέπει να επισημανθεί ότι προτού ξεσπάσει η κρίση δύο παγκόσμιοι οργανισμοί, το Διεθνές Γραφείο Εργασίας – Δ.Γ.Ε. (BIT) και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης - Ο.Ο.Σ.Α. (OCDE) είχαν διενεργήσει μελέτες, που δημοσιεύθηκαν το 2008 και απέδειξαν την αύξηση των ανισοτήτων και την ελάττωση του μεριδίου των μισθωτών στο Α.Ε.Π.

Η έκθεση του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας

Η ανάλυση αναφέρεται στην περίοδο από το 1995 έως το 2005 και καλύπτει 73 χώρες, για τις οποίες ήταν δυνατό να συγκεντρωθούν στατιστικά στοιχεία (Δ.Γ.Ε. 2008).

Οι χώρες αυτές κατανεμήθηκαν σε 7 γεωγραφικές ζώνες: προηγμένες οικονομίες¹, Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (PECO - Χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης), Ασία και Ειρηνικός, Λατινική Αμερική και χώρες της Καραϊβικής, Μέση Ανατολή, Βόρεια Αφρική, Υπο-Σαχάρα Αφρική. Το μερίδιο των μισθών στο Εθνικό Εισόδημα σε 51 από τις 73 χώρες που περιλαμβάνονται στη μελέτη μειώθηκε. Για παράδειγμα, στις προηγμένες οικονομίες σημειώνεται απώλεια 9 μονάδων κατά μέσο όρο. Η μείωση ήταν ιδιαίτερα γρήγορη στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και του 2000, ενώ ανακόπηκε στο τέλος της δεκαετίας 1980 με αρχές της δεκαετίας του 1990 καθώς και στο τέλος της δεκαετίας του 1990. Υπάρχει λοιπόν μια καθαρή συσχέτιση με την οικονομική ανάπτυξη. Η ανισότητα των εισοδημάτων μεταξύ των νοικοκυριών στα δύο τρίτα των χωρών μεγάλωσε.

Ένα οικονομετρικό μοντέλο επιτρέπει την ανίχνευση των παραγόντων που ερμηνεύουν το επίπεδο των ανισοτήτων². Ένα πρώτο σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι οι σχετικές μεταβλητές δεν είναι οι ίδιες όταν πρόκειται να ληφθούν υπόψη οι εξελίξεις στη διάρκεια του χρόνου ή οι διαφορές του επιπέδου μεταξύ χωρών σε μια δεδομένη χρονική περίοδο.

- Σε ότι αφορά τις εξελίξεις στη διάρκεια του χρόνου, οι μετασχηματισμοί που επικράτησαν στους «εργασιακούς θεσμούς» δεν συνδέονται επαρκώς με αυτούς που επήλθαν στις ανισότητες. Έτσι, οι μεταβολές στις συνδικαλιστικές δυνάμεις ή στην εργατική νομοθεσία δεν ερμηνεύουν την εξέλιξη των ανισοτήτων, εδώ και 25 χρόνια³. Η πιο ισχυρή και η πιο ανθεκτική συσχέτιση παρατηρείται με την ανάπτυξη του όγκου των άμεσων ξένων επενδύσεων. Μια τέτοια σχέση μπορεί να ερμηνευτεί είτε με την υπόθεση ότι οι επενδύσεις αυτές, στους κόλπους της εθνικής οικονομίας, διευρύνουν ένα σχετικά προνομούχο τομέα, είτε με την υπόθεση ότι η επιθυμία για να προσελκυσθούν αυτές οι επενδύσεις δημιουργεί δημοσιονομικές και οικονομικές πολιτικές που ενισχύουν τις εσωτερικές ανισότητες⁴.
- Εάν για μια δεδομένη περίοδο συγκρίνουμε το επίπεδο των ανισοτήτων ανάμεσα σε χώρες, τότε οι «θεσμοί της εργασίας» γίνονται οι κύριες ερμηνευτικές μεταβλητές, κυρίως μέσα από το ποσοστό της συνδικαλιστικής οργάνωσης και με συμπληρωματικό τρόπο, αλλά λιγότερο σημαντικό, από το βαθμό συντονισμού των συλ-

---

1. Αυτή η γεωγραφική ζώνη ανταποκρίνεται κατά προσέγγιση στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., που καλύπτονται από τη δεύτερη έκθεση (βλ. παρακάτω).

2. Δεδομένου ότι τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία είναι περιορισμένα, το μοντέλο αυτό δεν στάθηκε δυνατό να εφαρμοστεί για την χρονική περίοδο 1989-2005 παρά μόνο σε 53 χώρες.

3. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο συσχετισμός που υπάρχει, μόνο για τις PECO, μεταξύ της μείωσης της συνδικαλισμού δύναμης και της αύξησης των ανισοτήτων.

4. Φορολογικά πλεονεκτήματα στα κέρδη των επενδύσεων, μείωση των εσόδων του προϋπολογισμού για τις πολιτικές αναδιανομής, κλπ.

λογικών διαπραγματεύσεων (στο επίπεδο των ανισοτήτων, οι δύο αυτές μεταβλητές συσχετίζονται αρνητικά)⁵. Στην πραγματικότητα οι δείκτες αυτοί αποτελούν μόνο τμηματικές αναπαραστάσεις ενός παγκόσμιου φαινόμενου, το οποίο οι συντάκτες αποκαλούν «δύναμη των οργανωμένων εργατών». Μια άλλη διάσταση πηγάζει από τη βαρύτητα του κράτους πρόνοιας (welfare state), που μπορεί ίσως να υπολογισθεί από το μέγεθος των δημόσιων δαπανών. Σε αυτό το σημείο παρατηρείται μια έντονα αρνητική συσχέτιση με τις ανισότητες.

Εάν οι μεταβλητές αυτές έχουν σοβαρή ερμηνευτική αξία τόσο για τις χρονικές περιόδους 1978-1989 όσο και για τις περιόδους 1990-2002, η αποτελεσματικότητά τους για την ελάττωση των ανισοτήτων μειώνεται αισθητά ανάμεσα στην πρώτη και στη δεύτερη περίοδο⁶. Η υπόθεση που προτείνεται από τους συντάκτες είναι ότι τα συνδικάτα, τα οποία ολοένα και περισσότερο υπόκεινται στις ισχυρές πιέσεις της αγοράς, είδαν να μειώνεται η δυνατότητά τους ή η βούλησή τους να θέσουν κατά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις στόχους για τη μείωση των ανισοτήτων. Για την Ευρώπη, στα «κοινωνικά σύμφωνα» που συνομολογήθηκαν σε πολλές χώρες, κατά τη δεκαετία του 1990, επικρατούσαν στόχοι για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα (μείωση του μισθολογικού κόστους και ελλείμματα στον προϋπολογισμό). Η συνδικαλιστική επιρροή για τον περιορισμό των ανισοτήτων δεν θα εκδηλωνόταν εφεξής στις διαπραγματεύσεις των άμεσων μισθών παρά μόνο στη δυνατότητά τους να υπερασπίζονται τις δημόσιες πολιτικές αναδιανομής, κυρίως στον τομέα της κοινωνικής προστασίας.

Η έκθεση του Ο.Ο.Σ.Α.

Ο γεωγραφικός χώρος που καλύπτεται από την έκθεση του Ο.Ο.Σ.Α. είναι πιο περιορισμένος από εκείνον που καλύπτει η έκθεση του Δ.Γ.Ε., αφού αφορά μόνο τα κράτη-μέλη του, δηλαδή κατά κύριο λόγο τις πιο προηγμένες καπιταλιστικές οικονομίες⁷. Αντιθέτως, για 30 μέλη, μεταξύ των μέσων της δεκαετίας του 1980 και των μέσων της δεκαετίας του 2000, ο Ο.Ο.Σ.Α. διαθέτει μια πλουσιότερη στατιστική πληρο-

-
5. Επιπρόσθετα, οι ερευνητές εισήγαγαν το δείκτη της «ανελεύθερης κυβέρνησης» (illiberal government), με την πολιτική έννοια του όρου και σε αντίθεση με τον όρο «δημοκρατική κυβέρνηση». Ο δείκτης αυτός συσχετίζεται θετικά με το επίπεδο των ανισοτήτων. Αντίθετα, η βαρύτητα που έχουν τα κόμματα της αριστεράς στο Κοινοβούλιο δεν αποτελεί κάποια αξιολογη μεταβλητή.
  6. Εδώ η έρευνα περιορίζεται σε 16 «προηγμένες οικονομίες» για τις οποίες υπάρχει διαθέσιμη στατιστική πληροφόρηση.
  7. Αρχικά ο Ο.Ο.Σ.Α. συγκέντρωνε μόνο αυτές τις χώρες πιο πρόσφατα όμως έχει περιλάβει και άλλες. Έτσι, η έκθεση από τη μια μεριά καλύπτει ορισμένες αναδυόμενες χώρες (Κορέα, Μεξικό, Τουρκία) και από την άλλη κάποιες χώρες της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης (Ουγγαρία, Πολωνία, Δημοκρατία της Τσεχίας, Σλοβακία).

φόρηση από αυτήν που μπόρεσε να συγκεντρώσει το Δ.Γ.Ε. σε παγκόσμια κλίμακα. Επομένως, η ανάλυση των αλληλεξαρτήσεων ανάμεσα στις διάφορες εκφάνσεις των ανισοτήτων είναι πιο διεξοδική (Ο.Ο.Σ.Α., 2008).

- Κατά τη διάρκεια των 20 τελευταίων ετών οι εισοδηματικές ανισότητες αυξήθηκαν παντού, εκτός από τρεις χώρες (Ισπανία, Γαλλία, Ελλάδα).
- Η κύρια αιτία της αύξησης των ανισοτήτων εντοπίζεται στην αγορά εργασίας, συνδέεται δε τόσο με το βάθος της απόκλισης ανάμεσα στους δείκτες μισθοδοσίας πλήρους απασχόλησης όσο και με την αύξηση των πρόσκαιρων, άτυπων ή αδήλωτων μορφών απασχόλησης. Στην ουσία οι ανισότητες αυξάνονται, μεταξύ, από τη μια πλευρά, των πολύ υψηλών μισθών και από την άλλη, των μέσων ή των χαμηλών μισθών.
- Οι ανισότητες μεγεθύνονται όταν λαμβάνονται υπόψη τα εισοδήματα από ανεξάρτητη εργασία, ιδιαίτερα δε όταν πρόκειται για εισόδημα από περιουσιακά στοιχεία, όπου, όπως συμβαίνει και με τους ίδιους τους εισοδηματίες, η κατανομή γίνεται με πολύ πιο άνισο τρόπο.
- Οι κοινωνικές παροχές και ακόμα περισσότερο οι δημόσιες υπηρεσίες αποτελούν τα αποτελεσματικότερα μέσα με τα οποία αμβλύνονται οι ανισότητες των συνθηκών διαβίωσης.

1.2. Η ποικιλία των εξελίξεων σε εθνικό επίπεδο

Με δεδομένη την ετερογένεια των ορισμών και των στατιστικών πηγών, οι συγκρίσεις των μισθών σε διεθνές επίπεδο εγείρουν σημαντικά προβλήματα ερμηνείας. Χρησιμοποιούμε τα αποτελέσματα που μας παρέχουν κάποιες πρόσφατες δημοσιεύσεις και αναφερόμαστε σε αυτές για ζητήματα μεθοδολογίας (Cotis, 2009· Ο.Ο.Σ.Α., 2008· Remond, 2009). Πιο απλά, η έρευνα εδώ περιορίζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες και στις τρεις κυριότερες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Γερμανία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο. Ακόμα και σε ένα τόσο περιορισμένο δείγμα, οι εθνικές ιδιαιτερότητες είναι σημαντικές.

Το μερίδιο των μισθωτών

Στο διάγραμμα 1.9 (βλ. τα διαγράμματα στο παράρτημα) παρουσιάζονται οι εξελίξεις του μεριδίου των μισθών στο Α.Ε.Π. για τις 4 προαναφερόμενες χώρες⁸ (Cotis, 2009, σ.39-41). Προκύπτουν κάποια εξαιρετικά σαφή συμπεράσματα:

8. Στα γραφήματα, η κάτω καμπύλη ερμηνεύει τις παρατηρηθείσες πραγματικές τιμές. Η επάνω καμπύλη σχηματίστηκε με την αναγωγή του επιπέδου του μέσου μισθού στο σύνολο των ιδιωτών επαγγελματιών. Αν δεν κάνουμε αυτή τη διόρθωση, τότε η αύξηση του ύψους των μισθών θα επέφερε μηχανικά την αύξηση του μεριδίου των μισθωτών.

- Η μείωση του μεριδίου των μισθωτών εμφανίζεται σε σχέση με το επίπεδο της στις αρχές της δεκαετίας του 1970, δηλαδή στα τελευταία χρόνια της περιόδου της μεγάλης μεταπολεμικής ανάπτυξης.
- Οι συνέπειες από την ελάττωση της βαρύτητας των ανεξάρτητων επαγγελματιών είναι τεράστιες στη Γαλλία και ερμηνεύουν τη μείωση της απόκλισης ανάμεσα στις δύο καμπύλες.
- Αντίθετα, στο Ηνωμένο Βασίλειο η διαφορά μεγαλώνει με την ανάπτυξη της χρησιμοποίησης των ψευδο-ανεξάρτητων εργαζομένων (βλ. *αργότερα στο κείμενο*).
- Το διάστημα αιχμής που παρατηρείται για κάποια χρόνια στη Γαλλία, μετά το πρώτο πετρελαϊκό σοκ, σημειώνεται σε πολύ μικρότερο βαθμό στη Γερμανία, είναι πολύ σύντομο στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ δεν εμφανίζεται καθόλου στις Η.Π.Α. Η διαφορά συνδέεται προφανώς με τις εθνικές συνθήκες διαμόρφωσης των μισθών.

Συνοψίζοντας:

- Η μείωση του μεριδίου των μισθωτών από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 είναι ένα αδιαμφισβήτητο φαινόμενο, ιδίως αν αυτό τροποποιηθεί προκειμένου να ληφθούν υπόψη οι ανεξάρτητοι επαγγελματίες.
- Η πτώση στις πιο πάνω χώρες παρατηρείται επίσης και στις αρχές της δεκαετίας του 2000 αλλά με πολύ διαφορετικές εντάσεις: στη Γερμανία είναι βίαιη, ενώ στη Γαλλία μόλις που παρατηρείται.
- Αντιθέτως, ανάμεσα στο τέλος της δεκαετίας του 1970 και στο τέλος της δεκαετίας του 1990 είναι αδύνατο να συνάγουμε κοινές τάσεις.

Οι ανισότητες των μισθών

Η μόνη συγκρίσιμη πληροφορία σε παγκόσμιο επίπεδο αναφέρεται στην κατάταξη των μισθωτών σε μισθολογικές ομάδες. Δεν αναφέρει τίποτα για ένα βασικό ζήτημα: ποια είναι τα χαρακτηριστικά των επαγγελματιών ή των προσώπων που τα ασκούν; Για αυτά τα θέματα υπάρχουν μελέτες σε εθνικό επίπεδο, όμως χρησιμοποιούν πηγές και μεθόδους που δεν επιτρέπουν ποσοτικές συγκρίσεις. Οι δείκτες που χρησιμοποιούνται πολύ συχνά αναφέρονται στο πρώτο, το πέμπτο και το ένατο δεκατημόριο της 10βαθμης κλίμακας (D1, D5, και D9)⁹.

9. D1: επίπεδο κάτω από το οποίο βρίσκεται το 10% των πιο χαμηλών μισθών.

D5 ή ενδιάμεσο: επίπεδο πάνω από το οποίο βρίσκεται το 50% των μισθών.

D9: επίπεδο πάνω από το οποίο βρίσκεται το 10% των υψηλότερων μισθών.

Αυτοί οι δείκτες έχουν το σοβαρό μειονέκτημα να μην επιτρέπουν την απομόνωση της εξέλιξης των υψηλότερων και των χαμηλότερων μισθών. Το τεχνικό επιχείρημα είναι ότι πρόκειται για ομάδες πολύ δύσκολα αναγνωρίσιμες στις πηγές των γενικών στατιστικών στοιχείων. Επομένως είναι απαραίτητο να ερευνηθούν ως συμπληρώματα εξειδικευμένων μελετών για τα ακραία δεκατημόρια. Τα χαρακτηριστικά τους είναι πολύ άνισα, ανάλογα με τη χώρα.

Το διάγραμμα 3 (βλ. παράρτημα) ανιχνεύει τα δεδομένα που παρουσιάζει ο Ο.Ο.Σ.Α.¹⁰ (Remond, 2009, σελ.12). Παρά την ατελή πληροφόρηση είναι δυνατόν, με προσοχή, να ανιχνευτούν μερικές τάσεις.

- Υπάρχει μια μεγάλη αντίθεση στην εξέλιξη της σχέσης D9/D1 που είναι η μέγιστη υπολογισμένη απόκλιση: ελαττώνεται στη Γαλλία ενώ αυξάνεται περισσότερο ή λιγότερο εδώ και καιρό (πάντοτε πάνω από δεκαπέντε χρόνια) στις τρεις άλλες χώρες (Προσοχή: η κάθετη κλίμακα είναι διαφορετική για τις Η.Π.Α.).
- Για τη Γαλλία, η υποχώρηση που παρουσιάζεται στη σχέση D9/D1 προκύπτει αποκλειστικά από τη σχέση D5/D1, δηλαδή συντρίβεται το μισό προς τα κάτω τμήμα της ιεραρχίας των μισθών, ενώ η σχέση D9/D5 (το ανώτερο μισό) είναι σχεδόν σταθερή.
- Για να ερμηνεύσουμε αυτή τη γαλλική ιδιαιτερότητα επιστρατεύουμε συνήθως την πολιτική του κατώτατου μισθού (S.M.I.C.).
- Στη Γερμανία, αντίθετα, σημειώθηκε άνοδος στη σχέση D5/D1, η οποία από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 είναι υπεύθυνη για την εξέλιξη της σχέσης D9/D1, επομένως για τη διεύρυνση των αποκλίσεων στο κάτω μέρος της μισθολογικής ιεραρχίας (αύξηση της *μίνι-απασχόλησης*, των «επαγγελμάτων του 1 Ευρώ» και διεύρυνση των τομέων που δεν καλύπτονται από συλλογική διαπραγμάτευση).
- Στο Ηνωμένο Βασίλειο, ύστερα από τη διάσπαση της καμπύλης στα 1977, η διεύρυνση των αποκλίσεων στο ανώτερο μισό της μισθολογικής ιεραρχίας (D9/D5) γίνεται αφετηρία της ανόδου στη σχέση (D9/D1), φαινόμενο που παρατηρείται επίσης, σε χαμηλότερο βαθμό, στις Η.Π.Α., μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980¹¹.

Για τις 11 χώρες-μέλη που υποβάλλουν συγκρίσιμα στοιχεία (μόνο για την πλήρη απασχόληση) η έκθεση του Ο.Ο.Σ.Α. υπογραμμίζει το βάθεμα των μισθολογικών ανισοτήτων μεταξύ 1990 και 2005: ο λόγος D9/D1 παρουσίασε άνοδο κατά 10% για τους άνδρες και 11% για τις γυναίκες, με τη μεγαλύτερη άνοδο να παρεμβάλλεται μετά το 1995. Η κύρια πηγή τοποθετείται στο ανώτερο μισό (D9/D5). Η Γαλλία ξεφεύγει από αυτήν την τάση, ενώ αυτή παρατηρείται έντονα στη Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Η.Π.Α.

10. Τα μεγέθη που μετρήθηκαν (καθαρά ή μικτά) και τα πεδία διαφέρουν ανάλογα με τη χώρα (βλ. σημειώσεις στο κάτω μέρος του γραφήματος). Δεν επιτρέπουν τη σύγκριση του επιπέδου μεταξύ των χωρών παρά μόνο τις τάσεις. Επιπλέον, καλύπτουν μόνο τους μισθωτούς πλήρους απασχόλησης: ο ρόλος του χρόνου μερικής απασχόλησης αγνοείται στη διεύρυνση των ανισοτήτων.

11. Να σημειωθεί ότι αυτό το φαινόμενο παρατηρείται χωρίς να συμπεριλαμβάνεται εδώ η έκρηξη των κερδών στους κόλπους της ανώτερης μισθολογικής ιεραρχίας.

Επομένως, η ποικιλία των εθνικών δυναμικών είναι συμβατή με την ύπαρξη σημαντικών τάσεων που κυριαρχούν στην παγκόσμια κλίμακα και ιδιαίτερα στους κόλπους των πιο προηγμένων οικονομιών. Είναι αυτές οι τάσεις που έχουν δημιουργήσει τις αντιφάσεις για τις οποίες θεωρούμε ότι συνιστούν τη βαθύτερη αιτία της παρούσας κρίσης.

1.3. Οι αντιφάσεις ανάμεσα στη συσσώρευση, την κατανομή και την ανάπτυξη

Η παγκοσμιοποίηση και η φιλελευθεροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων που επιταχύνονται από το τέλος της δεκαετίας του 1980, δημιουργούν μια βαθειά χαλάρωση του μοντέλου ανάπτυξης. Η κινητικότητα των κεφαλαίων εντείνεται σε αναζήτηση πιο αποδοτικών τοποθετήσεων. Τα κινήματα της μετεγκατάστασης των επιχειρήσεων σε τρίτες χώρες και ο εξωπορισμός των παραγωγικών δραστηριοτήτων (*externalisation*), καθώς και οι επακόλουθες πιέσεις στους μισθούς και την απασχόληση, έχουν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μεταξύ μισθωτών, σε διαφορετικές χώρες. Η πτώση του μεριδίου των μισθωτών στο εθνικό εισόδημα, σε παγκόσμια κλίμακα, θέτει το ζήτημα της ύπαρξης κενών θέσεων εργασίας απέναντι στις αυξημένες δεξιότητες που απαιτεί η παραγωγή. Κάθε χώρα προσπαθεί να βγάλει την ουρά της απέξω, υιοθετώντας μια στρατηγική διεθνούς ανταγωνιστικότητας, με συνέπεια να αυξάνονται οι πιέσεις στα μισθολογικά κόστη και τις δημόσιες δαπάνες. Έτσι, όλα συμβάλλουν στην ενίσχυση της παγκόσμιας δυσαρμονίας.

Πολλοί μηχανισμοί αυξάνουν την αστάθεια του συστήματος:

- Όλο και πιο πολλά τμήματα του εισοδήματος από μισθούς εξαρτώνται από την αποδοτικότητα του κεφαλαίου. Είναι η περίπτωση των μισθωτών που μετέχουν σε διανομές μετοχών της επιχείρησης ή τους παρέχεται το δικαίωμα αγοράς μετοχών της επιχείρησης σε ευνοϊκή τιμή (*stock options*), λαμβάνουν έκτακτες παροχές (*bonuses*) ή συμμετέχουν στα κέρδη. Το ίδιο συμβαίνει και με τις συντάξεις, όταν υποκαθίσταται το σύστημα χρηματοδότησης με βάση τη «σταθερή διανομή εφ'όρου ζωής» από το σύστημα της «πλήρους κεφαλαιοποίησης των εισφορών», δηλαδή με βάση την κεφαλαιαγορά. Το επίπεδό τους γίνεται πολύ ευαίσθητο στις κυκλικές διακυμάνσεις.
- Προκειμένου να ενισχύσουν την ανεπαρκή αγοραστική δύναμη των μισθωτών, ορισμένες χώρες, για παράδειγμα οι Η.Π.Α., αυξάνουν μαζικά το δανεισμό τους. Μια εικονική φερεγγυότητα εξασφαλίζεται από τη κερδοσκοπική «φούσκα» της αξίας των ακινήτων¹².

12. Διαδικασία που βρίσκεται στις απαρχές της κρίσης των «τοξικών ομολόγων». Αυτή δεν ήταν η αιτία αλλά το ένανσμα της χρηματοπιστωτικής και μετέπειτα της οικονομικής κρίσης.

Ακόμα και αν δεν υπολογισθούν εδώ τα προβλήματα του περιβάλλοντος¹³, φαίνεται πως το αναπτυξιακό μοντέλο της δεκαετίας το 1980 μακροχρόνια είναι έωλο.

- Κοινωνικά και πολιτικά μπορεί να παράγει την εξάπλωση των φαινομένων της φτώχειας, της τρωτότητας των πιο αδύναμων και της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Η βιαιότητα των κοινωνικών αναταραχών που ξεσπούν τακτικά σε διάφορες χώρες και η άνοδος των ακραίων λαϊκισμών είναι προμηνύματα που δεν πρέπει να αμελούνται.
- Το ίδιο ισχύει και στο οικονομικό πεδίο. Η λογική της μεγιστοποίησης της απόδοσης των υπερ-κινητικών κεφαλαίων δημιουργεί θολότητα και αστάθεια με κίνδυνο ανεξέλεγκτων σωρευτικών αποτελεσμάτων, σε περίπτωση απρόβλεπτου σοκ, όπως αυτό που είδαμε πρόσφατα. Η κατάρρευση αποφεύχθηκε αποκλειστικά από την μαζική παρέμβαση των κρατών και την παρέμβαση των κεντρικών τραπεζών, με παραβίαση των μέχρι τώρα αγιοποιημένων κανονισμών.
- Τελικά, αυτό που δημιουργεί την ανυπαρξία θεμελίων είναι η οικονομική υποδομή. Όπως είναι γνωστό εδώ και δύο αιώνες, δεν μπορεί από μόνη της η κατανάλωση από τους κεφαλαιούχους και τους εισοδηματίες να εξασφαλίσει μια μακρόχρονη δυναμική ισορροπία μεταξύ της αύξησης του όγκου της παραγωγής και της ενεργού ζήτησης.

2. Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις αγορές εργασίας

Λογικά, η πτώση των ποσοστών αύξησης του Α.Ε.Π. έχει αντίκτυπο στο επίπεδο της απασχόλησης και της ανεργίας (θέμα 2.1). Ωστόσο, σε σύγκριση με τις προηγούμενες περιόδους ύφεσης, η άμεση επίδραση φαίνεται ότι απορροφήθηκε σημαντικά (θέμα 2.2). Αυτό σημαίνει ότι το χειρότερο πρόκειται να έρθει, ιδιαίτερα αν η τρέχουσα ανάκαμψη είναι προσωρινή (θέμα 2.3).

2.1. Οι άμεσες επιπτώσεις¹⁴

Το Α.Ε.Π. της Ευρωπαϊκής Ένωσης μειώνεται κατά 4,9% μεταξύ των β' τριμήνων 2008 και 2009 και των Η.Π.Α. κατά 3,8%. Η επίδραση στο σύνολο της απασχόλησης στην Ε.Ε. φαίνεται στο διάγραμμα 1α, στο παράρτημα (Hijman, 2009b, σελ.1)¹⁵, η μέ-

13. Μακροχρόνια έχουν μια θεμελιώδη σημασία, όμως στο ξέσπασμα της παρούσας κρίσης, δεν έπαιξαν κάποιο σημαντικό ρόλο.

14. Αυτή τη στιγμή που γράφουμε, χρησιμοποιούμε τα πιο αξιόπιστα στοιχεία, συγκρίσιμα σε διεθνές επίπεδο. Αναφέρονται στο δεύτερο 3μηνο του 2009. Υπάρχουν πιο πρόσφατα στοιχεία, αυτά όμως υπόκεινται σε μη αμελητέες αναθεωρήσεις.

15. Στο σχήμα 1 α: $EA = 16$ χώρες μέλη της Ευρωζώνης.

ση πτώση ανέρχεται στο 1,9% με μεγάλες ανισότητες ανάλογα με τη χώρα, όπως παρουσιάζονται στον πίνακα 1¹⁶ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009- Hijman, 2009b).

Πίνακας 1 - Μεταβολές του Α.Ε.Π. και της απασχόλησης (%) μεταξύ των β' τριμήνων 2008 και 2009		
	Α.Ε.Π.	Απασχόληση
Ευρώπη των 27	-4,9	-1,9
Γερμανία	-5,9	-0,1
Ισπανία	-4,2	-7,1
Γαλλία	-2,8	-1,2
Ιταλία	-6,0	-0,9
Ηνωμένο Βασίλειο	-5,5	-2,0

Πηγή: Hijman, 2009b, σελ.2

Οι επιπτώσεις στον αριθμό των ανέργων εμφανίζονται στο σχήμα 1b του παραρτήματος (Hijman, 2009a, σελ.1). Ύστερα από μια φάση σταθεροποίησης και μετά μια μεγάλη πτώση, η ανεργία εκτοξεύεται απότομα στα ύψη από το β' τρίμηνο του 2008. Εδώ επίσης, οι ανισότητες μεταξύ χωρών είναι ισχυρές. Για παράδειγμα, αν συγκρίνουμε το χαμηλότερο επίπεδο που είχε φτάσει παλαιότερα, με αυτό που παρατηρήθηκε τον Μάιο του 2009, το ύψος της ανεργίας αυξήθηκε κατά 0,6 μονάδες στη Γερμανία (από 7,1 σε 7,7%) και κατά 10,8 μονάδες στην Ισπανία (από 7,9% σε 18,7%). Στο σύνολο της Ε.Ε. το ύψος της ανεργίας από το χαμηλότερο σημείο 6,7% το Μάρτιο του 2008, τον Μάιο του 2009 έφτασε στο 8,9%, δηλαδή σημειώθηκε άνοδος κατά 2,2 μονάδες. Το Σεπτέμβριο του 2009 έφτασε στο 9,2%.

Αν οι αριθμοί αποδίδουν το μέτρο της σοβαρότητας του προβλήματος, επισύρουν επίσης την προσοχή στο γεγονός ότι, σε πρώτη φάση, οι μεταβλητές της απασχόλησης και της ανεργίας ήταν αισθητά ασθενέστερες από εκείνες του Α.Ε.Π.

2.2. Οι παράγοντες επιβράδυνσης

Κατά παράδοση, μεταξύ ενός ή δύο τριμήνων ανάμεσα στις μεταβλητές της παραγωγής και της απασχόλησης, παρατηρείται μια επιβράδυνση. Αυτό εξηγείται από δύο κύριους λόγους:

- Από τη μία πλευρά οι διατάξεις του νόμου ή των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, καθώς και οι κοινωνικοί αγώνες, προκαλούν καθυστερήσεις ως προς την

16. Εκτός εξαιρέσεων, για να μειώσουμε τον όγκο των στοιχείων περιορίζομαστε στις πέντε κύριες οικονομίες του Ο.Ο.Σ.Α. Τα λεπτομερή εθνικά στοιχεία είναι προσβάσιμα στις αναφερόμενες παραπομπές. Βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008 και Ο.Ο.Σ.Α. 2009.

πραγματοποίηση απολύσεων που επιθυμούν οι επιχειρήσεις για οικονομικούς λόγους, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ομαδικές απολύσεις.

- Από την άλλη πλευρά, οι επιχειρήσεις έχουν επίγνωση, από προηγούμενες οικονομικές ανακάμψεις, των δυσκολιών για την εξεύρεση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, που είχε απολύσει κατά την προηγούμενη ύφεση. Έχουν επομένως την τάση, να διατηρούν όσο γίνεται για περισσότερο χρόνο τους εργαζόμενους με τα απαραίτητα προσόντα, για τη λειτουργία της επιχείρησης.

Σε αυτούς τους κλασσικούς παράγοντες, κατά την παρούσα ύφεση προστίθενται άλλοι τρεις, οι οποίοι παίζουν έναν ιδιαίτερο ρόλο:

- Ο πρώτος παράγοντας συνδέεται με τη **διάρκεια της εργασίας**. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες επιτεύχθηκε μια τριμερής συναίνεση για την μαζική ανακούφιση της μερικής ανεργίας, με σοβαρή κρατική χρηματοδότηση (Eurofound, 2009b, Glassner, Calgoczi, 2009, Halpeter, Lehndorff, 2009, Hurley, Finn, 2009). Μεταξύ του β' τριμήνου των ετών 2008 και 2009 η εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας για τους μισθωτούς ολικής απασχόλησης μειώθηκε από 41,0 σε 40,3 ώρες, ενώ τα δύο προηγούμενα χρόνια είχε μια ελαφρώς αυξητική τάση. Το φαινόμενο παρατηρήθηκε σε ορισμένες χώρες (Πίνακας 2) και συμβάλλει ιδιαίτερα στην ερμηνεία των εκπληκτικών μεταβλητών της απασχόλησης και της ανεργίας στη Γερμανία.¹⁷

Πίνακας 2- Μέση εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας των μισθωτών ολικής απασχόλησης			
	Β' τρίμηνο 2008	Β' τρίμηνο 2009	Μεταβολή
ΕΕ των 27	41,0	40,3	-0,7
Γερμανία	42,1	40,8	-1,3
Ισπανία	41,2	40,6	-0,6
Γαλλία	39,1	38,3	-0,8
Ιταλία	40,5	39,9	-0,6
Ηνωμένο Βασίλειο	41,2	40,8	-0,4

Πηγή: Hijman, 2009b, σελ.5

Συμπληρωματικό ρόλο για την επιβράδυνση στις εξελίξεις της απασχόλησης διαδραμάτισε η αύξηση του όγκου των μερικά απασχολούμενων μισθωτών, που από το 18,3 ανέβηκε στο 18,8%, δηλαδή παρουσίασε αύξηση κατά 0,5 μονάδες, ενώ κατά τα δύο προηγούμενα χρόνια το ποσοστό αυτό είχε παραμείνει σταθερό.

17. Στο δεύτερο τρίμηνο του 2009, στη Γερμανία υπολογίζονται 1,4 εκατ. μισθωτών σε μερική ανεργία.

- Ένας δεύτερος ερμηνευτικός παράγοντας της αντίστασης της απασχόλησης αναφέρεται στα πρώτα αποτελέσματα των μαζικών σχεδίων για την ανάκαμψη της οικονομίας μέσω των δημόσιων δαπανών, που υιοθέτησαν πολλές χώρες στο τέλος της δεκαετίας του 2008 και μόλις στην αρχή της δεκαετίας του 2009 (Ο.Ο.Σ.Α. 2009, Watt, Nikolova, 2009). Ακόμα και όταν τα συνδικάτα συχνά έκριναν τα μέτρα ως ανεπαρκή, με αυτά αποφεύχθηκε η κατάρρευση της απασχόλησης στις βιομηχανίες που αντιμετώπιζαν τις μεγαλύτερες δυσχέρειες, όπως η βιομηχανία αυτοκινήτων και η οικοδομική δραστηριότητα.
- Ο τρίτος ερμηνευτικός παράγοντας βασίζεται στην εξέλιξη των μισθών. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες οι μισθοί διαπραγματεύονται με μία περιοδικότητα δύο ή τριών ετών. Επομένως, μέχρι το τέλος του πρώτου εξαμήνου του 2008, οι διαπραγματεύσεις διεξάγονταν σε ένα πλαίσιο όπου δεν είχε ακόμα προβλεφθεί η έκταση της ύφεσης και ενώ ο πληθωρισμός ήταν αρκετά ισχυρός. Τα συνδικάτα πέτυχαν συχνά σχετικά υψηλές αυξήσεις των ονομαστικών μισθών. Με την εξαφάνιση του πληθωρισμού το 2009, οι μισθωτοί που είχαν διατηρήσει μια θέση εργασίας δίχως μερική ανεργία, απόλαυσαν μια αύξηση της αγοραστικής τους δύναμης, η οποία συνέβαλε στην άνετη αντιμετώπιση των καταναλωτικών δαπανών, οπότε μετριάστηκε η υποχώρηση του Α.Ε.Π.: ένα κλασσικό κενυσιανό φαινόμενο.

Εάν τα πιο πάνω στοιχεία συμβάλλουν στην ερμηνεία ότι η άμεση επίδραση της οικονομικής κρίσης στην απασχόληση και την ανεργία ήταν λιγότερο απότομη από αυτήν που φοβόμασταν, δημιουργούν λόγους απαισιοδοξίας για το μέλλον.

2.3. Μια διπλή απειλή

Από τις τρέχουσες πληροφορίες μας, φαίνεται ότι τα στοιχεία ανάκαμψης που εμφανίστηκαν τους τελευταίους μήνες έχουν ελάχιστη τύχη να αποκτήσουν μόνιμο χαρακτήρα. Οι αρνητικές εξελίξεις στο θέμα της απασχόλησης διευρύνθηκαν από τη στιγμή που εξαντλήθηκαν προοδευτικά οι μηχανισμοί οι οποίοι ως τώρα έπαιξαν ρόλο στην επιβράδυνση.

Πολλοί παράγοντες οδηγούν στην αμφισβήτηση του ανθεκτικού χαρακτήρα της ανάκαμψης που παρατηρείται στις μέρες μας.

- Τα σχέδια ανάκαμψης που υιοθετήθηκαν από τις Η.Π.Α. επικεντρώθηκαν στο έτος 2009. Τα αποτελέσματά τους θα εμφανιστούν σταδιακά, εκτός εάν ξεκινήσουν νέα προγράμματα, γεγονός που είναι ελάχιστα πιθανό αν ληφθούν υπόψη οι ανησυχίες για τον ανθεκτικό χαρακτήρα των δημόσιων ελλειμμάτων. Γενικότερα, το «φούσκωμα» του δημόσιου χρέους προμηνύει αυστηρές δημοσιονομικές πολιτικές.
- Ένα μέρος της ανάκαμψης οφείλεται σε ένα μηχανικό αποτέλεσμα επαναφοράς του επιπέδου των χρηματιστηριακών αξιών στην ομαλότητα, μετά τη μαζική ρευστοποίηση που προηγήθηκε. Αυτό το φαινόμενο δεν θα ισχύσει στο μέλλον.

- Από το τέλος της δεκαετίας του 1980, οι συλλογικές διαπραγματεύσεις διεξάγονται στη βάση των εργοδοτικών απαιτήσεων για πάγωμα, βλέπε μείωση των μισθών. Ο συσχετισμός των δυνάμεων δυσκολεύει τη θέση του συνδικαλισμού και οι «διαπραγματεύσεις με αμοιβαίες παραχωρήσεις» φαίνεται ότι πολλαπλασιάζονται στο επίπεδο επιχειρήσεων.
- Η αβεβαιότητα για την απασχόληση και το μέλλον των συντάξεων ενισχύει την πρόνοια των μισθωτών για αποταμίευση, περιορίζοντας ακόμα περισσότερο το επίπεδο των καταναλωτικών τους εξόδων.

Σε αυτά τα απαισιόδοξα στοιχεία για την εξέλιξη του Α.Ε.Π., προστίθεται, στο ζήτημα της απασχόλησης και της ανεργίας, το αντιστάθμισμα της κίνησης των μέτρων επιβράδυνσης, τα οποία σε πρώτη φάση έπαιξαν έναν ανακουφιστικό ρόλο. Είναι ελάχιστα πιθανό να συνεχίσουν οι επιχειρήσεις να καθυστερούν την προσαρμογή του δυναμικού τους, εκτός αν υπάρξει προοπτική ισχυρής και ανθεκτικής ανάκαμψης. Είναι ελάχιστα πιθανό η μαζική προσφυγή στη μερική ανεργία να μπορέσει να κρατήσει για πολύ, εξαιτίας του υψηλού κόστους. Οι ανταγωνιστικές πιέσεις θα επαναφέρουν στην πρώτη γραμμή τις αξιώσεις για αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Επομένως δεν αποτελεί έκπληξη, ακόμα και με τις κατά κάποιο τρόπο αισιόδοξες υποθέσεις για την αύξηση του Α.Ε.Π., σήμερα οι προβλέψεις να υπολογίζουν για το 2010, ίσως και το 2011 μια αισθητή αύξηση της ανεργίας.

Για παράδειγμα το Δ.Ν.Τ.¹⁸ προβλέπει για την ευρωζώνη το ύψος της ανεργίας κοντά στο 10% κατά το τέλος του 2009 και στο 12% κατά το 2011. Ο Ο.Ο.Σ.Α. προβλέπει στο τέλος του 2010 9,9% για τις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., 10,1% για τις Η.Π.Α. και 10,6% για την ευρωζώνη.

***

Με τον απρόβλεπτο χαρακτήρα της και την έκτασή της, η οικονομική κρίση, έθεσε μια διπλή πρόκληση για τους πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς φορείς. Υποχρεώθηκαν να σοφιστούν επειγόντως κάποιους μηχανισμούς, που θα απέτρεπαν την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, μια σειρά από συσσωρευτικές αλληλουχίες στη σφαίρα της παραγωγής και στη διεύρυνση του κοινωνικού κόστους, που είναι πολιτικά αβάστακτο.

Ταυτόχρονα έπρεπε να ξεκινήσουν μια έρευνα για τα δομικά αίτια της κρίσης και τη φύση των μεταρρυθμιστικών μέτρων που θα μπορούσαν να αναβιώσουν τις προϋποθέσεις μιας ικανοποιητικής ανάπτυξης (Cohen *et all*, 2009). Για να ολοκληρώσουμε, θα εξετάσουμε τις συνθήκες, κάτω από τις οποίες τα εθνικά συστήματα εργασιακών σχέσεων απάντησαν σε αυτή τη διπλή πρόκληση.

---

18. Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

3. Οι αντιδράσεις στα συστήματα των εργασιακών σχέσεων

Η κρίση αποτελεί ένα τεστ της ικανότητας των εθνικών συστημάτων εργασιακών σχέσεων να αντιδράσουν, καθώς επίσης επιτρέπει να υπολογιστούν οι συσχετισμοί των δυνάμεων, που καθορίζουν τη φύση των συγκρούσεων και των συμβιβασμών που καραδοκούν. Λαμβάνοντας υπόψη την τεράστια ποικιλία των εθνικών μορφωμάτων, είναι απαραίτητο να περιοριστεί το πεδίο της ανάλυσης. Θα το περιορίσουμε στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Freyssinet, 2009)¹⁹. Παρουσιάζουν το ενδιαφέρον ότι μοιράζονται μια ιστορία και θεσμούς που θα επέτρεπαν να επιτευχθεί ένας ορισμένος βαθμός ομογενοποίησης του τρόπου που διαχειρίζονται την κρίση (θέμα 3.1). Φαίνεται όμως, ότι υπάρχουν μεταξύ τους σημαντικές διαφορές, οι οποίες δεν εξηγούνται μόνο από τις διαδρομές του παρελθόντος τους (θέμα 3.2). Τελικά τίθεται το ζήτημα να πληροφορηθούμε αν η αρχική ποικιλία των εθνικών αντιδράσεων δεν έχει την τάση να εξαλείφεται στη διάρκεια του χρόνου, όταν στις διάφορες χώρες που διερευνώνται σε αυτή τη μελέτη (θέμα 3.3), οι ιδιαιτερότητες της κρίσης τείνουν να συγχλίνουν.

3.1. Τα κοινά στοιχεία αναφοράς

Το 2008, μπροστά στο ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, η πλειοψηφία των δυτικο-ευρωπαϊκών χωρών μοιράζονται δύο κοινά στοιχεία αναφοράς.

- Με την ευκαιρία της ύφεσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, πολλές από αυτές τις χώρες πειραματίστηκαν με τη στρατηγική των κοινωνικών συμφώνων.
- Από το 2007, μέσα σε ένα πλαίσιο όπου τα ποσοστά της ανεργίας ήταν εξαιρετικά χαμηλά, τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι κοινωνικοί φορείς της Ευρώπης επικεντρώθηκαν σε μια κοινή στρατηγική ευέλικτης εργασίας και ασφάλισης (flexicurity).

α) Τα κοινωνικά συμφωνά

Πολλαπλασιάστηκαν (Natali, Pochet, 2009). Οι ιστορικές συνθήκες της περιόδου εξηγούν το ιδιαίτερο περιεχόμενό τους. Η σύζευξη μιας παγκόσμιας οικονομικής επιβράδυνσης με τις περιοριστικές πολιτικές που τέθηκαν σε εφαρμογή μετά τη συνθήκη του Μάαστριχτ, από τις χώρες οι οποίες επιθυμούσαν να ικανοποιήσουν τα κριτήρια σύνδεσής τους με το Ευρώ, κόστισε στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης την πιο σοβαρή ύφεση, μετά την κρίση της δεκαετίας του 1930. Για πέντε συνεχή χρόνια,

19. Μια ευρύτερη προσέγγιση θα βρούμε στο Διεθνές Γραφείο Εργασίας και στο Richly, 2009. Το καθεστώς των εργασιακών σχέσεων τη στιγμή που ξέσπασε η κρίση έχει αναλυθεί για τις ευρωπαϊκές χώρες στο Eurofound, 2009α και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Degryse, 2009. Για την ποικιλία των στρατηγικών που εφάρμοσαν οι κοινωνικοί φορείς, βλ. IRES, 2009.

από το 1993 έως το 1997, το μέσο ποσοστό ανεργίας στην Ευρώπη των 15 (τότε) ξεπερνά το 10%. Πια να αντιμετωπίσουν την κατάσταση στην απασχόληση, όλες σχεδόν οι χώρες, με την αισθητή εξαίρεση της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, επιχειρούν να δοκιμάσουν τις εμπειρίες του κοινωνικού συμφώνου. Οι μέθοδοι ποικίλουν. Σε μερικές χώρες υπάρχει μία εθνική ρητή συνθήκη τριμερούς συνεργασίας. Σε άλλες, υπάρχει καταρχήν μία διμερής συμφωνία μεταξύ εργοδοτών και συνδικάτων, ακολουθούμενη από διαπραγματεύσεις των τελευταίων με την κυβέρνηση. Σε ορισμένες χώρες υπογράφονται πολυετείς σφαιρικές συμφωνίες, ανανεώσιμες σε τακτά διαστήματα. Τέλος, σε κάποιες χώρες παρατηρούμε μίαν εναλλαγή αποτυχιών και συμβιβασμών, λίγο ή πολύ μεγάλων.

Τα σύμφωνα αυτά παρουσιάζονται πάντοτε ως αμοιβαίες παραχωρήσεις, με στόχο τη διατήρηση της απασχόλησης και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Το βασικό ζήτημα αυτών των συμφώνων είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας τους, που έρχεται σε αντίθεση με τον γενικά εξειδικευμένο χαρακτήρα των δημόσιων πολιτικών και των παραδοσιακών συλλογικών συμφώνων. Είναι μια προϋπόθεση για την εξασφάλιση της αποδοχής και της νομιμότητας του συμφώνου: η ποικιλία του πεδίου διευρύνει το χώρο των πιθανών συμβιβασμών σε αυτό το παιχνίδι των αμοιβαίων παραχωρήσεων. Εξυπακούεται ότι αυτή η προϋπόθεση δεν εγγυάται με κανένα τρόπο την ισορροπία μεταξύ παραχωρήσεων και αντίστοιχων πλεονεκτημάτων, που πολλές φορές είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν. Έτσι εξηγείται η ποικιλία των διδαγμάτων που άντλησαν τα συνδικάτα: πρόκειται για μια απλή διαδικασία νομιμοποίησης των παραχωρήσεων που επιβάλλονται στους μισθωτούς ή βρισκόμαστε μπροστά σε μια νέα λογική συμφωνιών «κερδίζω-κερδίζεις, 'win-win'», με την οποία η «διαπραγματέυση κατ' αντιδικία» (*adversarial bargaining*) παραχωρεί τη θέση της στα «συνεταιρικά συμφωνητικά» (*partnership agreements*);

β) Η ευρωπαϊκή στρατηγική της flexicurity

Μετά την εγκατάσταση της Επιτροπής Μπαρόζο (2004), μια χαλάρωση με τάση όλο και περισσότερο ανοιχτά φιλελεύθερη σημειώθηκε στην οικονομική και κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αυτή, ιδίως, εκφράζεται με την υποστήριξη δομικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας και με τον «εκσυγχρονισμό» του εργατικού δικαίου που ξεσήκωσαν ζωνχές αντιδράσεις από την πλευρά των συνδικαλιστών. Στο 2007, μέσα σε ένα περιβάλλον μιας γενικευμένης μείωσης των ποσοστών ανεργίας και της αύξησης των αναγκών για επαγγελματική κινητικότητα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει τη στρατηγική της *flexicurity*, την οποία παρουσιάζει ως μέσο για την κατάκτηση «μεγαλύτερης και ποιοτικά καλύτερης απασχόλησης». Οι προτάσεις έχουν χωριστεί σε τέσσερα κεφάλαια: ευελξία και διασφάλιση των συμβάσεων εργασίας, δια βίου εκπαίδευση, δρα-

στήριες πολιτικές της αγοράς εργασίας και εκσυγχρονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Όσο για την εφαρμογή, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δίνει τον κύριο ρόλο στον κοινωνικό διάλογο που πρέπει σε κάθε κράτος-μέλος να οδηγήσει στην υιοθέτηση μιας «εθνικής στρατηγικής που ενσωματώνει τη *flexicurity*».

Μετά από έντονες δημόσιες συζητήσεις, η Συνομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικάτων (C.E.S.-E.T.U.C.) δέχτηκε να συζητήσει την προοπτική της *flexicurity*, θεωρώντας ότι ο σκοπός της στρεφόταν εναντίον της άκρατης ευελιξίας, που απειλούσε να επικρατήσει. Η Συνομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικάτων συνυπέγραψε, τον Οκτώβριο του 2007, με το σύνολο των εργοδοτικών οργανώσεων, μια κοινή έρευνα των ευρωπαϊκών αγορών εργασίας που επιβεβαίωσε αυτή τη θέση: «εάν εφαρμοστεί με το σωστό τρόπο, η προσέγγιση της *flexicurity* μπορεί να δημιουργήσει μια κατάσταση 'κερδίζω-κερδίζεις', που θα είναι εξίσου ωφέλιμη για εργοδότες και εργαζόμενους²⁰».

Στο τέλος του 2007, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έλαβε τη στήριξη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στις 8 Ιουνίου 2009 το Συμβούλιο θεώρησε ότι «η εφαρμογή της *flexicurity* δικαιώνεται ακόμα περισσότερο, στο δύσκολο οικονομικό περιβάλλον».

***

Οι κοινωνικοί φορείς στις διάφορες χώρες της δυτικής Ευρώπης, έχοντας κατά νου από τη μια μεριά την εμπειρία των κοινωνικών συμφώνων και, προφανώς, την έχουν σχεδόν όλες και από την άλλη τοποθετώντας τη δράση τους σε σχέση με τη στρατηγική της ευελιξίας που υιοθετήθηκε από την Ε.Ε. το 2007 και επικυρώθηκε το 2009, αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα:

- πρέπει να ακολουθήσουν ή να απορρίψουν τις στρατηγικές των κοινωνικών συμφώνων;
- πρέπει να αναπροσανατολίσουν τις πολιτικές της *flexicurity* που είχαν υιοθετηθεί πριν από την κρίση;

3.2. Τρία μοντέλα διαχείρισης της κρίσης

Αν δεχθούμε τις απλουστεύσεις που απαιτεί κάθε τυπολογικό διάβημα, είναι δυνατό να διακρίνουμε τρεις κύριες μορφές οργάνωσης των σχέσεων, ανάμεσα στο κράτος και τους κοινωνικούς φορείς, απέναντι στην έκρηξη της οικονομικής κρίσης από το καλοκαίρι του 2008.

- Σε ορισμένες χώρες με κεκτημένες ισχυρές παραδόσεις τριμερούς συνεργασίας, οι θεσμοί, σε πρώτο τουλάχιστον χρόνο, έχουν παίξει καλά το ρόλο τους για τον καθορισμό ισόρροπων συμβιβασμών.

20. «Αν εφαρμοστεί με ορθό τρόπο η προσέγγιση της *flexicurity* μπορεί να δημιουργήσει καταστάσεις «κερδίζω-κερδίζεις» και να επωφεληθούν εξίσου εργαζόμενοι και εργοδότες» (ETUC/CES, BUSINESSEUROPE, CEEP, UEAPME, 2007, σ. 53)

- Πια να αντιμετωπίσουν την κρίση, άλλες χώρες, που από παράδοση συνδυάζουν την τριμερή διαβούλευση και την διακλαδική ή διεπαγγελματική διαπραγμάτευση, πότε δυναμικά και πότε με σύνεση, έχουν κινητοποιήσει με ενεργό τρόπο αυτές τους τις δυνατότητες.
- Τέλος, η κρίση μάλλον πύκνωσε τις γραμμές των χωρών που δεν διαθέτουν ή δεν προσφεύγουν πια σε επίσημη τριμερή συνεργασία, που θα απαιτούσε κάποιο ελάχιστο βαθμό δέσμευσης από την πλευρά των συμμετεχόντων.

α) Η θεσμοθετημένη τριμερής διαβούλευση

Ορισμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης διαθέτουν μόνιμους τριμερείς θεσμούς, που συνθέτουν ένα γενικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο από τη μια μεριά θεσπίζονται διαβουλεύσεις ή επίσημες συμφωνίες μεταξύ της κυβέρνησης και των κοινωνικών φορέων και από την άλλη πλευρά, ορίζονται κατευθύνσεις ή αρχές για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις.

Έχει ενδιαφέρον να συγκρίνουμε την περίπτωση των τριών χωρών που έχουν μακρά εμπειρία στη θεσμοθετημένη τριμερή διαβούλευση: το Βέλγιο και οι Κάτω Χώρες την έχουν εφαρμόσει από την επομένη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Αργότερα ακολούθησε η Ιρλανδία, αλλά με πιο φιλόδοξη μορφή. Το ζήτημα είναι αν γνωρίζουμε μέχρι πιο σημείο θεσμοί, που είχαν συσταθεί για να δημιουργούν μακροπρόθεσμους συμβιβασμούς, εφαρμόζοντας μια μακροχρόνια διαδικασία διαβούλευσης, έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν βίαια και απρόβλεπτα σοκ, τα οποία απαιτούν άμεσες αντιδράσεις.

Στις τρεις αυτές περιπτώσεις, η απάντηση ήταν αρχικά θετική. Πραγματοποιήθηκαν συμφωνίες για τη διαχείριση των συνεπειών της κρίσης, ως προς τους μισθούς και την απασχόληση. Όμως, κατά τη διάρκεια του 2009 ανέκυψαν βαθιές διαφωνίες. Οι τριμερείς θεσμοί υποβλήθηκαν σε αυξανόμενες πιέσεις, που θα μπορούσαν να βάλουν σε κίνδυνο τη ρυθμιστική τους ικανότητα, άρα την ύπαρξή τους, αν δεν διαφαινόταν μια σύντομη έξοδος από την κρίση. Αυτή φαίνεται ότι είναι σήμερα η κατάσταση στην Ιρλανδία, που διέθετε την πιο προχωρημένη μορφή τριμερούς συμφωνίας.

β) Ο ευέλικτος συνδυασμός των διμερών και των τριμερών σχέσεων

Πολλές χώρες της Ευρώπης έχουν καθορίσει ένα διαχωρισμό των εργασιών, που είναι σε εξέλιξη, μεταξύ, από τη μια πλευρά τη διαπραγμάτευση για τις διακλαδικές²¹ συλλογικές συμβάσεις και από την άλλη, τη διαβούλευση με τις δημόσιες Αρχές, η ο-

21. Οι ενδοτομεακές (ή διεπαγγελματικές) συμφωνίες καλύπτουν το σύνολο των κλάδων δραστηριότητας οι οποίοι εκπροσωπούνται από τις εργοδοτικές οργανώσεις που τις υπογράφουν: γενικά επιχειρήσεις του εμπορικού τομέα, συχνά με εξαίρεση τον γεωργικό τομέα. Αν σε ορισμένες χώρες το Κράτος αποφασίσει μian επέκταση ή τροποποίηση του νόμου, μπορεί το πεδίο εφαρμογής των συμφωνιών να καταστεί γενικότερο.

ποία μερικές φορές καταλήγει στην υπογραφή κοινών κειμένων. Συχνά, όταν η διμερής φάση σημειώνει επιτυχία, τροφοδοτεί στη συνέχεια ένα διάλογο μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και του κράτους. Αυτό το μοντέλο εφαρμόζεται ιδιαίτερα στις λατινικές χώρες, όμως στο σημερινό περιβάλλον παρουσίασε μια ανομοιογενή αποτελεσματικότητα.

Στη Γαλλία, η κρίση συνέπεσε με μια έντονη δραστηριότητα των διακλαδικών διαπραγματεύσεων και τα αποτελέσματά τους, εκεί που θεωρήθηκε απαραίτητο, επικυρώθηκαν με νομοθετικά κείμενα. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει τις συγκρούσεις, αλλά φανερώνει την κοινή βούληση να βρεθούν επιμέρους συμβιβασμοί. Παρόμοιου χαρακτήρα εξελίξεις σημειώθηκαν στην Ισπανία, μέχρι τον Ιούλιο του 2009, όταν η σκλήρυνση των εργοδοτικών θέσεων διέκοψε μια διαδικασία που μόλις είχε ξεκινήσει. Στην Ιταλία και την Πορτογαλία η κατάσταση έχει χαρακτηριστεί από το γεγονός ότι η κύρια συνδικαλιστική οργάνωση (η C.G.L. στην Ιταλία, η C.G.T.P. στην Πορτογαλία) απέρριψε τις πρόσφατες συμφωνίες, πράγμα που προσδίδει στην τριμερή διαβούλευση έναν ασταθή χαρακτήρα.

Επομένως, η ποικιλία των εθνικών τροχιών είναι μεγάλη. Όμως πρέπει να υπογραμμιστεί ένα κοινό χαρακτηριστικό: οι φορείς υποστηρίζουν ότι παραμένουν προσκολλημένοι σε αυτές τις διαδικασίες, που συνδυάζουν τη διμερή ή την τριμερή διαβούλευση, έχοντας καταλήξει ή σε συμβιβασμό ή σε αποτυχία, και ρίχνουν την ευθύνη για την ενδεχόμενη ρήξη του κοινωνικού διαλόγου σε άλλους.

γ) Μια ρεαλιστική και ευκαιριακή τριμερής διαβούλευση

Μερικές χώρες της δυτικής Ευρώπης, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, έχουν αποκλείσει εδώ και καιρό την ύπαρξη επίσημων οργάνων τριμερούς διαλόγου ή τις διαπραγματεύσεις ρητών τριμερών συμφωνιών. Άλλες χώρες, όπως η Γερμανία, έχουν παραιτηθεί πολύ πρόσφατα από όλα αυτά, μετά από ατυχείς εμπειρίες. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο τριμερής διάλογος έπαψε να υπάρχει, αλλά ότι δεν διεξάγεται κανονικά στο πλαίσιο μόνιμων θεσμών. Σε συνάρτηση με το χαρακτήρα των προβλημάτων που αντιμετωπίζονται, καθώς και του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου, τα τρία μέρη επιλέγουν τους τρόπους μιας διαβούλευσης, η οποία διατηρεί σε γενικές γραμμές έναν ανεπίσημο χαρακτήρα, χωρίς όμως αυτό να αποκλείει την αποτελεσματικότητά της.

Στις δύο προαναφερθείσες χώρες συνυπάρχουν, αφενός μία αποκεντρωμένη συλλογική διαπραγμάτευση δίχως κρατική παρέμβαση και αφετέρου η απλή διαβούλευση της κυβέρνησης με τις εργοδοτικές και τις εργατικές οργανώσεις, για τα προτεινόμενα μέτρα.

Η οικονομική κρίση δεν είχε ως συνέπεια τη δημιουργία πιο θεσμοθετημένων σχέσεων. Παρατηρείται, μάλιστα, ότι η τάση στη δυτική Ευρώπη είναι αντίθετη. Συχνά, μάλιστα, είναι το αποτέλεσμα της επιλογής των εργοδοτών για την αποκέντρωση των

διαπραγματεύσεων. Άλλες φορές η τάση αυτή κορυφώνεται με την ανάληψη της εξουσίας από κυβερνήσεις της δεξιάς ή της κεντρο-δεξιάς, που είναι προσκολλημένες στον οικονομικό φιλελευθερισμό.

3.3. Οι χαλαρώσεις συγκλίνουν;

Η βραχύτητα του χρόνου παρατήρησης και η ποικιλία των εθνικών θέσεων απαγορεύουν από τώρα να εξάγουμε συμπεράσματα για το χαρακτήρα και την αποτελεσματικότητα των απαντήσεων που προέρχονται από τα εθνικά συστήματα εργασιακών σχέσεων, ενώπιον μιας κατάστασης κρίσης. Ωστόσο, κατά το 2009, για όλες τις χώρες της δυτικής Ευρώπης σημειώνεται κάποια χαλάρωση.

- Η βιαιότητα του σοκ που συνέβη το καλοκαίρι του 2008 και η προοπτική ενός άμεσου κινδύνου κατάρρευσης του χρηματοπιστωτικού και κατόπιν του οικονομικού συστήματος, δημιουργούν καταρχήν τις βάσεις για συναίνεση ανάμεσα στα τρία μέρη σε ορισμένους στόχους-κλειδιά: να διασωθεί το χρηματοπιστωτικό σύστημα, να διασφαλιστεί δημόσια χρηματοδότηση για τα σχέδια ανάκαμψης, ιδιαίτερα στον τομέα των υποδομών και να υποστηριχθούν οι βιομηχανίες που απειλούνται περισσότερο· να μετριασθεί το κοινωνικό κόστος, περιορίζοντας τις απολύσεις (διαμόρφωση της διάρκειας εργασίας και του χρόνου μερικής απασχόλησης) και στο τέλος να γίνει αποδεκτή μια πρόσκαιρη διόγκωση των δημόσιων ελλειμμάτων.
- Προφανώς η εργοδοσία και τα συνδικάτα δεν έχουν τις ίδιες προτεραιότητες. Η εργοδοσία ευνοεί τη βοήθεια προς τις επιχειρήσεις, ενώ τα συνδικάτα τη συγκράτηση της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών. Όμως, το μέγεθος των προϋπολογισμών για την ανάκαμψη της οικονομίας, συνήθως αρκεί για την ικανοποίηση και των δύο μερών, ακόμα δε είναι ευκολότερο όταν ορισμένα μέτρα ικανοποιούν κοινά αιτήματα, όπως για παράδειγμα, η δημόσια χρηματοδότηση των δαπανών υποδομής ή η αποζημίωση της μερικής ανεργίας.
- Ωστόσο, σε ορισμένες χώρες καταγράφονται από κοινού κριτικές προς την κυβέρνηση από τις εργοδοτικές και από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις. Πρόκειται κυρίως για περιπτώσεις που η κυβέρνηση έχει εξαγγείλει σημαντικά μέτρα, χωρίς προηγουμένως να τα θέσει υπό διαβούλευση ή ακόμη, για συγκυριακές καταστάσεις που τα δύο μέρη κρίνουν ότι οι ενέργειες των δημόσιων Αρχών είναι ανεπαρκείς. Όταν λειτουργεί η αντίληψη ότι υπάρχει κίνδυνος η κρίση να έχει μακρά διάρκεια ή ότι η ανάκαμψη θα είναι αργή και ασταθής, οι διαγνώσεις και οι στρατηγικές των φορέων έχουν την τάση να αποκλίνουν σταδιακά.
- Η εργοδοσία προτάσσει ολοένα και περισσότερο τις επιταγές του διεθνούς ανταγωνισμού. Κατά την άποψή της αυτές απαιτούν μια γενναία συμπίεση στα κόστη μισθοδοσίας και την επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων που στοχεύουν στην ευελιξία της αγοράς εργασίας.

- Οι κυβερνήσεις υπολογίζουν τον κίνδυνο που δημιουργούν τα τεράστια ελλείμματα στους προϋπολογισμούς. Εξαγγέλλουν προγράμματα εξοικονόμησης, που θίγουν την απασχόληση και τους μισθούς στο δημόσιο τομέα, το σύνολο των κοινωνικών παροχών, ιδιαίτερα τις συντάξεις, καθώς και τα έσοδα των δημόσιων υπηρεσιών.
- Έκτοτε, τα συνδικάτα καταγγέλλουν με ολοένα και μεγαλύτερη δύναμη την άδικη κατανομή των θυσιών για την αντιμετώπιση της κρίσης (C.E.S. 2009, I.T.U.C., 2009). Όλο και πιο συχνά ακούγεται το σλόγκαν «*αυτοί που προκάλεσαν την κρίση πρέπει να πληρώσουν τις συνέπειες και όχι οι μισθωτοί που δεν έχουν καμία ευθύνη*». Στα επιχειρήματα για κοινωνική δικαιοσύνη προστίθενται τα επιχειρήματα της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Τα συνδικάτα εκτιμούν ότι οι πολιτικές του ανταγωνισμού, που κινούνται παράλληλα στις διάφορες χώρες, οδηγούν στη γενικευμένη μείωση της αγοραστικής δύναμης, στη μείωση της ενεργού ζήτησης και επομένως παρεμποδίζουν την ανάκαμψη.

***

Ας υποθέσουμε ότι από το φθινόπωρο του 2008 έως το φθινόπωρο του 2009, η κυρίαρχη τάση έχει μετατοπισθεί από την πρώτη προς τη δεύτερη κατάσταση, μειώνοντας έτσι τις δυνατότητες συμβιβασμού ανάμεσα στα τρία μέρη. Η μελλοντική εξέλιξη θα είναι στενά εξαρτημένη από τις επιλογές της οικονομικής πολιτικής, που θα υιοθετήσουν οι κυβερνήσεις, απέναντι στην αβέβαιη εξέλιξη της οικονομικής συγκυρίας.

- Εάν οι κυβερνήσεις θεωρήσουν ότι η παρούσα κρίση αποκαλύπτει δομικές ανισορροπίες και ότι αυτές από την πλευρά τους απαιτούν συντονισμένη δράση ώστε να δημιουργηθούν οι συνθήκες για βιώσιμη και διαρκή ανάπτυξη, θα επιλέξουν στρατηγικές συνεργασίας που προϋποθέτουν ταυτοχρόνως την επιλεκτική υποστήριξη της ανθρώπινης και υλικής επένδυσης και τη μείωση των ανισοτήτων, στο πλαίσιο της ικανοποίησης των ατομικών και συλλογικών αναγκών (I.L.O., 2009b και 2009c). Έτσι, θα δημιουργήσουν, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, τις συνθήκες μιας τριμερούς δημόσιας συζήτησης, όπου όλα τα μέρη θα βρουν πλεονεκτήματα, όπως τα βρήκαν βραχυπρόθεσμα στα σχέδια ανάκαμψης που υιοθετήθηκαν τέλος του 2008 με αρχές του 2009.
- Εάν η τρέχουσα «μικρή-ανάκαμψη» θεωρηθεί ως λύση του προβλήματος, τότε θα επανακάμψουν οι εθνικές ανταγωνιστικές λογικές. Με μία εργοδοσία που ενδιαφέρεται να αποκαταστήσει τα περιθώρια κέρδους και τις κυβερνήσεις να δίνουν προτεραιότητα στη μείωση των δημόσιων ελλειμμάτων, οι αντιπαραθέσεις για το κόστος των μισθών, την ευελιξία της αγοράς και την κοινωνική προστασία, που σήμερα, -στο τέλος του 2009- εντείνονται, θα δώσουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο, ανάλογα με τους συσχετισμούς των τοπικών δυνάμεων, στις κοινωνικές συγκρούσεις και στις διαβουλεύσεις με διαπραγματευτικό χαρακτήρα.

Βιβλιογραφικές πηγές

- CES (Confédération européenne des syndicats), 2009, *Vers un nouveau deal social en Europe*, Bruxelles.
- Cohen D. (président), Jolly C., Passet O., Wisnia-Weill V. (rapporteurs), 2009, *Sortie de crise. Vers l'émergence de nouveaux modèles de croissance ?*, Paris, Centre d'analyse stratégique.
- Cotis J.-Ph., 2009, *Partage de la valeur ajoutée, partage des profits et écarts de rémunération en France*, Rapport au Président de la République, Paris, INSEE, 13 mai 2009.
- Degryse C. (dir.), 2009, *Bilan social de l'Union européenne 2008*, Bruxelles, Institut syndical européen – Observatoire social européen.
- ETUC/CES, BUSINESSEUROPE, CEEP, UEAPME, 2007, *Key challenges facing European labour markets: a joint analysis of European social partners*, Brussels, October.
- Eurofound (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), 2009a, *Industrial relations developments in Europe 2008*, Luxembourg.
- Eurofound, 2009b, *Tackling the recession : Employment-related public initiatives in the EU Member States and Norway*, EF/09/47/EN, Dublin.
- European Commission, 2008, *Employment in Europe 2008*, Brussels, DG for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- European Commission, 2009, « EU employment situation and social outlook », *Monthly monitor*, November.
- Freyssinet J., 2009, *Les réponses tripartites à la crise dans les principaux pays d'Europe occidentale*, ILO, Negotiating the crisis : Forum on social dialogue and industrial relations, Turin, 25-27 novembre 2009.
- Glassner V., Galgoczi B., 2009, *Plant-level responses to the economic crisis in Europe*, ETUIWP n° 1.
- Haipeter T., Lehndorff S., 2009, *Collective bargaining on employment*, Geneva, International Labour Office, Industrial and Employment Relations Department, WP 3.
- Hijman R., 2009a, « Sharp increase in unemployment in the EU », Eurostat, *Statistics in focus*, Population and social conditions, 53/2009.
- Hijman R., 2009b, « The impact of the crisis on employment », Eurostat, *Statistics in focus*, Population and social conditions, 79/2009.
- Hurley J., Finn M., 2009, *Europe in recession : Employment initiatives at company and Member State level*, Eurofound, EF/09/20/EN.
- ILO (International Labour Organization), 2008, *World of Work Report 2008. Income Inequalities in an Age of Financial Globalization*, Geneva
- ILO, 2009a, *The financial and economic crisis : A Decent Work response*, High-level Tripartite Meeting on the Current Global Financial and Economic Crisis, Geneva, 23 March.
- ILO, 2009b, *Tackling the Global Job Crisis. Recovery through Decent Work Policies*, Report of the Director-General, International Labour Conference, 98th Session, Geneva.
- ILO, 2009c, *Recovering from the crisis: A Global Jobs Pact*, International Labour Conference, Geneva, 19 June.
- IRES, 2009, « Les acteurs sociaux face à la crise », *Chronique internationale de l'IRES*, n° 121.
- ITUC-CSI-IGB, TUAC, Global Unions, 2009, *Déclaration syndicale internationale de Londres* (Sommet du G20 de Londres), Londres, avril.
- Natali D., Pochet Ph., 2009, « The Evolution of Social Pacts in the EMU Era: What Type of Institutionalization », *European Journal of Industrial Relations*, n° 2, p.147-166.
- OCDE (Organisation de coopération et de développement économiques), 2008, *Croissance et inégalités. Distribution des revenus et pauvreté dans les pays de l'OCDE*, Paris.
- OCDE, 2009, *Perspectives de l'emploi de l'OCDE. Faire face à la crise de l'emploi*, Paris.

Rémond A., 2009, *Ecart de salaires et de rémunérations : quelles évolutions ?*, Paris, Groupe Alpha, Document de travail.

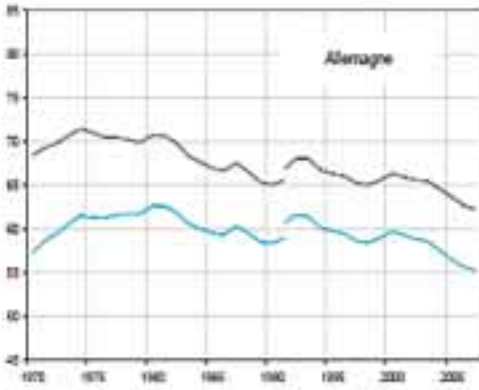
Richly L., 2009, *Social dialogue in times of crisis : Finding better solutions*, Geneva, ILO, WP 1.

Watt A., Nikolova M., 2009, *A quantum of solace? An assessment of fiscal stimulus packages by EU Member States in response to the economic crisis*, European Trade Union Institute, WP 2009.05.

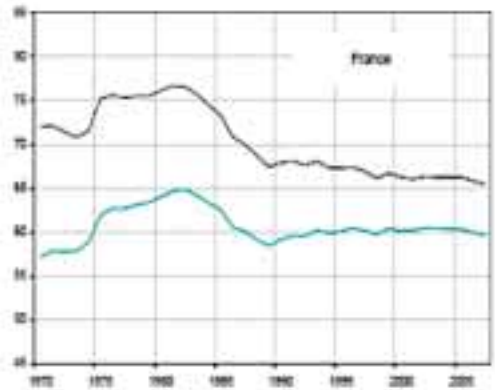
ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 1.9: Διεθνής σύγκριση - Μεριδίο των μισθών στην προστιθέμενη αξία, με βάση το κόστος των συντελεστών παραγωγής για το σύνολο της οικονομίας, χωρίς διόρθωση του ποσοστού της μισθωτής εργασίας και με διόρθωση με τη μέθοδο του υπολογισμού των τεκμαρτών αποδοχών

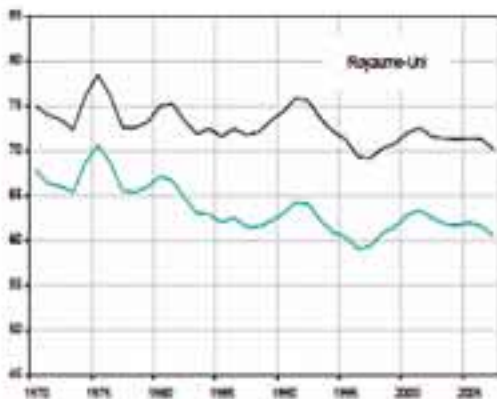
Γερμανία

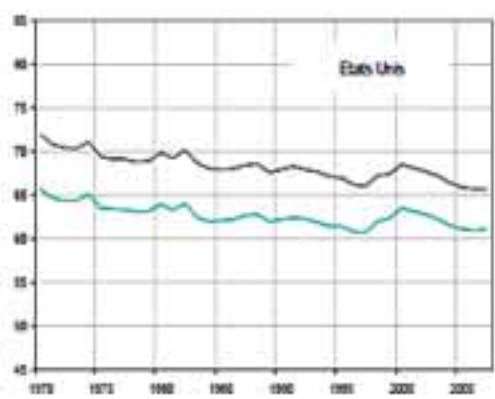
Γαλλία

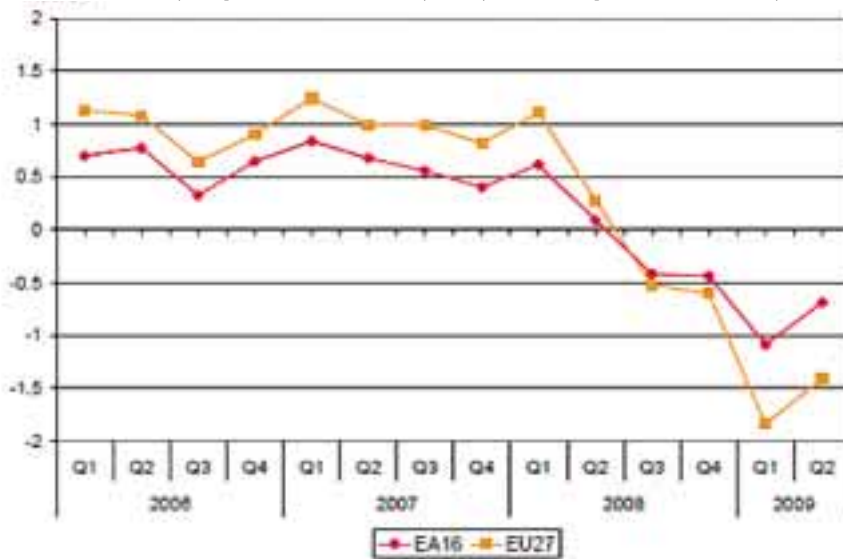
Ηνωμένο Βασίλειο

Η.Π.Α.

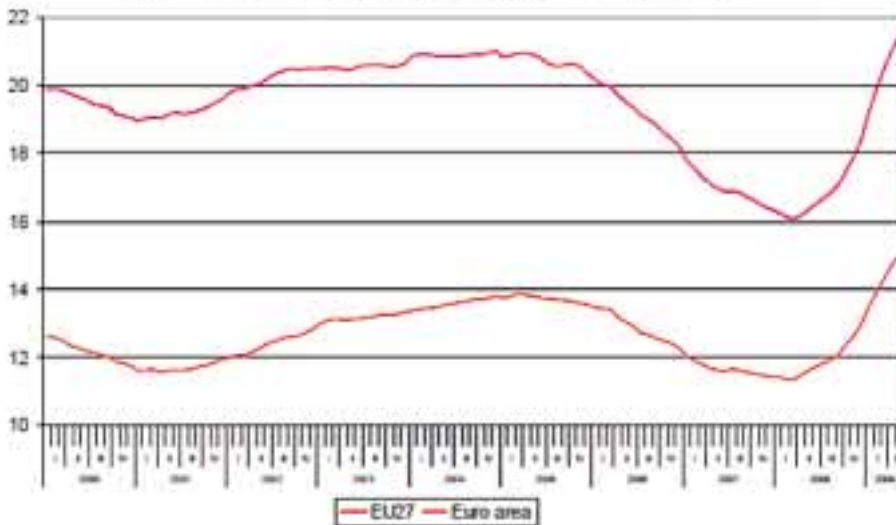

Γράφημα 1α: Μεταβολή του αριθμού των απασχολούμενων (ανά τετράμηνο), εποχιακά προσαρμοζόμενη (σε εκατομμύρια)

Source: Eurostat, National Accounts ([nam9_aux_per](#))

Γράφημα 1β: Αριθμός των ανέργων (σε εκατομμύρια), εποχιακά προσαρμοζόμενος.

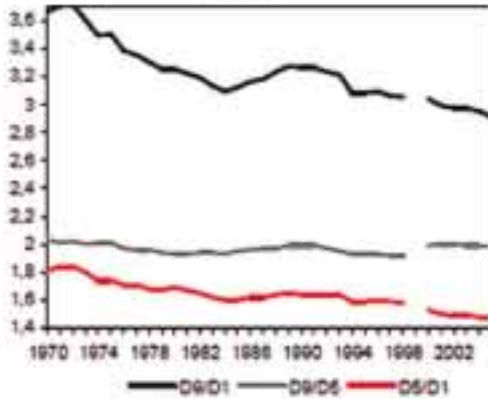

Source: Eurostat ([jww_nb_m](#))

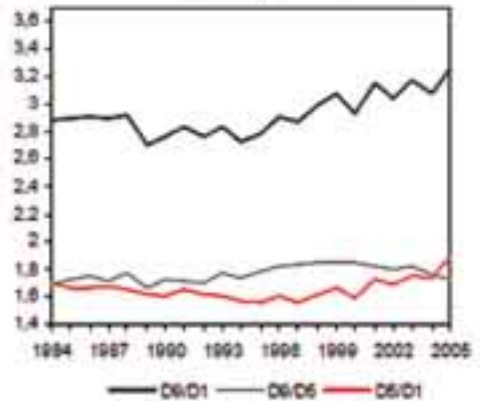
Γράφημα 3: Εξέλιξη των μισθών στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α.

Γαλλία

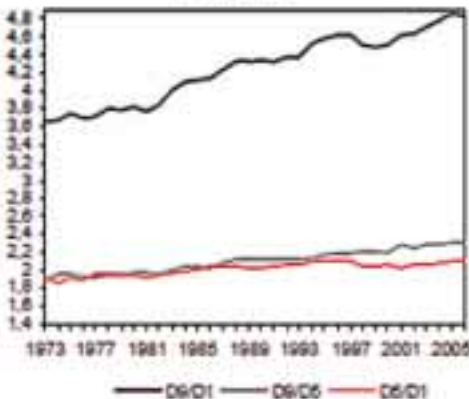
Πεδίο: Καθαροί μισθοί, μισθωτοί ολικής απασχόλησης, επιχειρήσεις του εμπορικού τομέα. Δεν περιλαμβάνεται ο αγροτικός τομέας.

Γερμανία

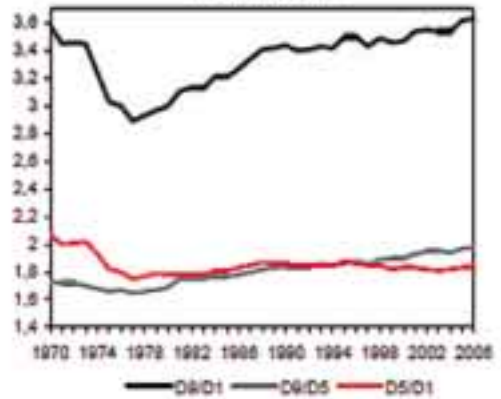
Πεδίο: Καθαροί μισθοί, μισθωτοί ολικής απασχόλησης, επιχειρήσεις του εμπορικού τομέα. Όλες οι επιχειρήσεις.

Η.Π.Α.

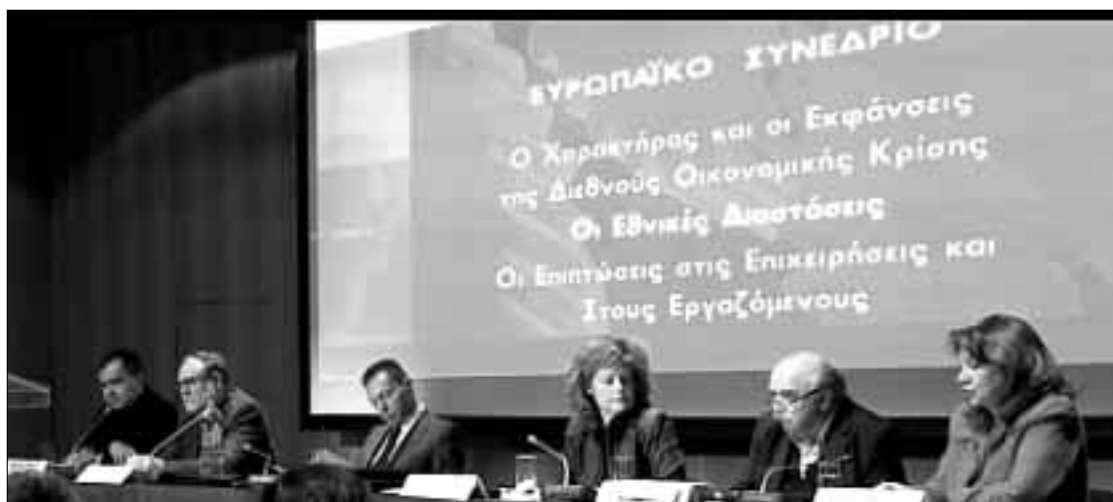

Πεδίο: Μικτοί μισθοί, μισθωτοί ολικής απασχόλησης. Όλες οι επιχειρήσεις.

Ηνωμένο Βασίλειο

Πεδίο: Μικτοί μισθοί, μισθωτοί ολικής απασχόλησης. Όλες οι επιχειρήσεις.

Β' Συνεδρία

Στο πάνελ (από αριστερά προς τα δεξιά) οι: Διονύσης Γράβαρης, Καθηγητής, Σάββας Ρομπόλης, Καθηγητής, Γιάννης Στουρνάρας, Καθηγητής, Ευαγγελία Παπαπέτρου, μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Καθηγήτρια ΕΚΠΑ, Συντονίστρια 2ης Συνεδρίας, Σοτήρης Σιώκος, μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Ε., Μίνας Ιωαννίδου, μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., εκπρόσωπος Ε.Σ.Ε.Ε.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

**Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ**

**Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης
Οι Εθνικές Διαστάσεις
Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους**

Β' ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ:

Ευαγγελία Παπαπέτρου

*Αν. Καθηγήτρια Τμήματος Οικονομικών Επιστημών Ε.Κ.Π.Α.,
Μέλος Δ.Σ. Ο.Μ.Ε.Δ.*

Η ελληνική οικονομία σε αναζήτηση στρατηγικής: Στόχοι και μέσα για μια ολική επαναφορά

Γιάννη Στουρνάρα

*Καθηγητή Οικονομικών του Πανεπιστημίου Αθηνών και
Επιστημονικού Διευθυντή του Ι.Ο.Β.Ε.*

Α. Το διεθνές οικονομικό περιβάλλον

Η φράση «συγκρατημένη αισιοδοξία» χαρακτηρίζει τη σημερινή διεθνή οικονομική κατάσταση. Μετά από ένα «καταστροφικό» πρώτο τρίμηνο του τρέχοντος έτους, το δεύτερο τρίμηνο υπήρξε σταθεροποίηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.) τόσο στις Η.Π.Α., όσο και στις μεγαλύτερες οικονομίες της Ευρωζώνης, ενώ τα αποτελέσματα του τρίτου τριμήνου και οι προοπτικές για το τέταρτο τρίμηνο είναι θετικές. Στις τελευταίες προβλέψεις του, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.) είναι πιο αισιόδοξο από πριν, τόσο για την πορεία της πα-

Γιάννης Στουρνάρας, Καθηγητής Ε.Κ.Π.Α., Επιστημονικός Διευθυντής Ι.Ο.Β.Ε., Εισηγητής.

γκόσμιας οικονομίας, όσο και για τις συνολικές εκτιμώμενες ζημιές του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Με βάση την Έκθεση του περασμένου Οκτωβρίου, το Δ.Ν.Τ. προβλέπει τον παγκόσμιο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης για το 2010 σε +3,1% από -1,1% που εκτιμά ότι θα είναι το 2009. Για την Ευρωζώνη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει, στην Έκθεση του Φθινοπώρου, ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης +0,7% για το 2010, από -4% που εκτιμά ότι θα είναι το 2009.

Επομένως, μπορεί να λεχθεί ότι η διεθνής κρίση υποχωρεί. Ουδείς όμως είναι βέβαιος αν η ανάκαμψη που σημειώνεται θα έχει μόνιμο χαρακτήρα. Η κατάσταση μοι-

άζει με αυτήν ενός ασθενούς που μόλις ανέκαμψε μετά από μια επικίνδυνη και δυνητικά θανατηφόρα πνευμονία, χάρη σε μια αποτελεσματική αντιβίωση που χορηγήθηκε με Κεϋνσιανή συνταγή. Ανά πάσα στιγμή όμως μπορεί να ξανακυλήσει, αφού τα βασικά αίτια, δηλαδή οι αδυναμίες του χρηματοπιστωτικού συστήματος και οι παγώσμες οικονομικές ανισορροπίες, δεν έχουν θεραπευτεί εντελώς.

Η βασική διαπίστωση είναι ο ρεαλισμός με τον οποίο όλες οι κεντρικές τράπεζες, αλλά και οι κυβερνήσεις, ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθέτησης, αντιμετώπισαν την κρίση αυτή. Η διδασκαλία του Keynes και των επιγόνων του, καθώς και τα βασικά διδάγματα της κρίσης του 1929 φαίνεται ότι εμπεδώθηκαν και, παρά τις όποιες παραλείψεις, δεν επαναλήφθηκαν τα μεγάλα λάθη της εποχής εκείνης. Βέβαια απομένουν ακόμα πολλά να γίνουν, όπως η τελική μορφή της νέας αρχιτεκτονικής εποπτείας και ελέγχου του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής για την εξάλειψη των μεγάλων διεθνών ανισορροπιών, η στροφή από τις μεγάλες στρατιωτικές δαπάνες προς τις δαπάνες προς όφελος της κοινωνίας, των φτωχών και του περιβάλλοντος. Η ενεργοποίηση της Ομάδας των 20 (G-20) είναι αναμφισβητήτως ένα βήμα προς την ορθή κατεύθυνση του διεθνούς οικονομικού συντονισμού.

B. Η ελληνική οικονομία: το κρίσιμο ζήτημα

Η νέα κυβέρνηση βρίσκει την οικονομία σε κρίσιμο σταυροδρόμ. Τα προβλήματα είναι πολλά. Σε πολλά σημεία η σημερινή κατάσταση, οικονομική και πολιτική, θυμίζει το τέλος του 1993. Και τότε υπήρχε στασιμότητα του Α.Ε.Π., μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα της τάξης του 14% του Α.Ε.Π., δυσμενείς προσδοκίες, και, τελικά, αλλαγή της κυβέρνησης. Όμως, η μετέπειτα πορεία της οικονομίας δεν δικαίωσε τους απαισιόδοξους. Με τη συνεπή εφαρμογή μιας ρεαλιστικής οικονομικής πολιτικής, η οικονομία γνώρισε μια δεκαπενταετία (1994-2008) υψηλής ανάπτυξης (μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης 4%), ταχείας προσέγγισης του επιπέδου ευημερίας της Ευρωζώνης (σήμερα η Ελλάδα διαθέτει το 86,1% του κατά κεφαλή Α.Ε.Π. της Ευρωζώνης, σε μονάδες ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης, σε σύγκριση με 71,6% το 1999), αφού βεβαίως ικανοποίησε τα κριτήρια σύγκλισης το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1990 και έγινε μέλος της Ευρωζώνης.

Επομένως, το κρίσιμο ερώτημα είναι εάν μπορεί να επιτευχθεί και σήμερα η δημοσιονομική ανάταξη της οικονομίας και η επιστροφή της σε αναπτυξιακή πορεία, όπως έγινε και τότε. Πιο συγκεκριμένα, το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: Μπορεί να υπάρξει δημοσιονομική προσαρμογή της τάξης του 8% του Α.Ε.Π. σε ορίζοντα τετραετίας και, ταυτοχρόνως, επιστροφή των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης στην τάση της προηγούμενης δεκαετίας;

Η εμπειρία του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1990 είναι θετική και ενδεικτική. Όμως, τότε, μεγάλο μέρος της προσαρμογής επιτεύχθηκε με τη μείωση των επιτοκίων

η οποία, παράλληλα, λειτούργησε και ως ‘ωστικό κύμα’, μαζί βέβαια με την αξιοπιστία που προσέδωσε στην οικονομία η υιοθέτηση του ευρώ, τα κοινοτικά κονδύλια και την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος.

Σήμερα η δυναμική όλων αυτών των στοιχείων έχει εξαντληθεί, με την εξαίρεση βεβαίως των πόρων των Διαρθρωτικών Ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Σ.Π.Α.). Τι θα μπορούσε να τα υποκαταστήσει; Η απάντηση είναι: Οι ανεκμετάλλευτες αναπτυξιακές δυνατότητες: Ο Ο.Ο.Σ.Α. (OECD) και η Διεθνής Τράπεζα (World Bank) κατατάσσουν πολύ χαμηλά, σχεδόν στις τελευταίες θέσεις, την Ελλάδα

- (α) στην αποτελεσματικότητα και την ένταση του ανταγωνισμού στις αγορές,
- (β) στην αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης,
- (γ) στην αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος και των δημοσίων δαπανών,
- (δ) στην αποτελεσματικότητα της παιδείας και γενικά του «τριγώνου της γνώσης» (παιδεία-έρευνα-καινοτομία),
- (ε) στην επάρκεια των θεσμών και του κοινωνικού κεφαλαίου.

Επομένως, μία συστηματική μεταρρυθμιστική προσπάθεια ‘απελευθέρωσης’ της οικονομίας από περιορισμούς που επιβλήθηκαν σε άλλες εποχές και θεσμικής εξυγίανσης (κλειστά επαγγέλματα, ιδιαίτερα στις μεταφορές, cabotage, ωράρια λειτουργίας, παρεμβάσεις στη διαμόρφωση των τιμών πολλών αγαθών και υπηρεσιών που δεν έχουν πλέον κοινωνικό αντίκρουσμα, παράλογες ασφαλιστικές ρυθμίσεις, πολυνομία και πλήθος ερμηνευτικών εγκυκλίων, έλλειψη κωδικοποίησης νομοθεσίας, πλήθος επικαλύψεων αρμοδιοτήτων δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών), μπορεί να προκαλέσει ένα νέο ‘ωστικό’ αναπτυξιακό κύμα, το οποίο θα διευκολύνει παράλληλα τη δημοσιονομική προσαρμογή. Έχει εκτιμηθεί ενδεικτικά από τον Ο.Ο.Σ.Α., αλλά και από άλλους διεθνείς και εγχώριους οικονομικούς οργανισμούς, ότι το μέγεθος αυτού του ωστικού κύματος είναι τουλάχιστον 10% του Α.Ε.Π. Οι πηγές αυτού του οφέλους θα αναφερθούν παρακάτω.

Η πρόσφατη διεθνής οικονομική κρίση έχει δύο ειδών επιπτώσεις στην Ελληνική οικονομία. Επιπτώσεις στη λεγόμενη «πραγματική» οικονομία, που είναι βραχυπρόθεσμες και επιπτώσεις στο κόστος δανεισμού του δημοσίου και των τραπεζών, που είναι κυρίως μακροπρόθεσμες. Οι βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις είναι, μέχρι τώρα τουλάχιστον, μάλλον ήπιες, αν τις συγκρίνουμε με τις λοιπές χώρες της Ευρωζώνης και του Ο.Ο.Σ.Α. Το 2008, η αύξηση του Α.Ε.Π. ήταν 2,0% στην Ελλάδα έναντι 0,6% στην Ευρωζώνη. Το 2009, Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει μείωση του Α.Ε.Π. κατά 1,1% στην Ελλάδα, έναντι μείωσης 4% στην Ευρωζώνη. Αυτό οφείλεται κυρίως, αν και πολλοί ίσως το θεωρήσουν παράδοξο, στην εσωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας, και ιδιαίτερα στο μικρό ποσοστό εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στο Α.Ε.Π. (20% στην Ελλάδα, έναντι 30%-70% στις άλλες μικρές - ανοιχτές οικονομίες της Ε.Ε.).

Αντίθετα, οι μακροχρόνιες επιπτώσεις, που συνδέονται με την αύξηση των περιθωρίων δανεισμού (spreads) του μακροπρόθεσμου δανεισμού του δημοσίου, είναι πιο επώδυνες, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη

α) το μεγάλο συνολικό εξωτερικό χρέος και

β) η μείωση του ρυθμού ανάπτυξης της Ελληνικής οικονομίας. Στην κορύφωση της κρίσης, το περιθώριο δανεισμού για τα ελληνικά ομόλογα είχε φτάσει στις 300 μονάδες βάσης, για να μειωθεί στις 170 μονάδες σήμερα, μείωση η οποία οφείλεται κυρίως στη ρευστότητα που έχει διοχετευθεί από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.) και δευτερευόντως στη μερική ομαλοποίηση που έχει επιτευχθεί στις αγορές ομολόγων.

Η ελληνική οικονομία έχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά δημοσίου χρέους προς Α.Ε.Π. στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Ο.Ο.Σ.Α., το οποίο μάλιστα αυξήθηκε σημαντικά πρόσφατα (113,4% του Α.Ε.Π. το 2009). Όσο τα πράγματα διεθνώς έβαιναν ομαλά, δεν υπήρχε πρόβλημα χρηματοδότησης, ενώ η ένταξη στο Ευρώ οδήγησε σε μεγάλη μείωση του κόστους δανεισμού του ελληνικού δημοσίου. Σήμερα όμως, με τη διεθνή κρίση, το μεγάλο δημόσιο χρέος και οι ανάγκες αναχρηματοδότησής του αναδεικνύονται σε μείζον πρόβλημα: Το κόστος δανεισμού έχει αυξηθεί, ενώ ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης έχει γίνει αρνητικός. Αυτό σημαίνει ότι η εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους, η οποία σε πολύ υψηλό ποσοστό αφορά τόκους που πληρώνονται εκτός Ελλάδος, αφού το δημόσιο χρέος αναχρηματοδοτείται κυρίως από ξένες πηγές, στερεί πόρους από τις επενδύσεις, το κοινωνικό κράτος και την παιδεία.

Η Ελλάδα, με άλλα λόγια, έχει φτάσει σε κρίσιμο σταυροδρόμι όσον αφορά στο δημόσιο χρέος και τα δημοσιονομικά της ελλείμματα. Δεν την αφορούν πλέον τα επιχειρήματα εκείνα που «βλέπουν» και τις θετικές πλευρές του δημοσίου δανεισμού, αφού ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης υπολείπεται σήμερα του επιτοκίου δανεισμού, ενώ τα πρωτογενή κρατικά πλεονάσματα του παρελθόντος έχουν μετατραπεί σε ελλείμματα. Οι επιπτώσεις της περαιτέρω αύξησης του δημοσίου χρέους είναι απόλυτα αρνητικές. Παρ' όλ' αυτά, σήμερα, το επίπεδο της συνολικής ζήτησης στην οικονομία διατηρείται χάριν του δανεισμού από το εξωτερικό στον οποίο προβαίνουν το δημόσιο, οι τράπεζες και ορισμένες δημόσιες κυρίως επιχειρήσεις. Αυτό όμως έχει υψηλό κόστος, το οποίο πληρώνεται αργότερα. Για αργότερα όμως έχουμε μεταθέσει ήδη πολλές υποχρεώσεις.

Είναι, λοιπόν, σκόπιμο να αρχίσουμε να μειώνουμε τα δημόσια ελλείμματα και το δημόσιο χρέος πριν φτάσουμε σε σημείο στο οποίο δεν θα υπάρξει επιστροφή. Και φαίνεται ότι είμαστε πολύ κοντά, ιδιαίτερα αν υπάρξουν συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας του ελληνικού δημοσίου.

Στο πλαίσιο αυτό, η πρόσφατη προειδοποίηση της Ε.Κ.Τ. (στις αρχές Νοεμβρίου) περί σταδιακής αυστηροποίησης της νομισματικής πολιτικής, πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

Γ. Τα προβλήματα του ελληνικού αναπτυξιακού προτύπου και προτάσεις προσαρμογής του

Το δημοσιονομικό είναι χωρίς αμφιβολία το πιο άμεσο και πιεστικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας. Δεν είναι όμως το μοναδικό. Η Ελλάδα αντιμετωπίζει γενικότερο πρόβλημα αναπτυξιακού προτύπου. Τα ελαττώματα του τρέχοντος αναπτυξιακού προτύπου είναι, λίγο πολύ, γνωστά:

- Ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή, την κατανάλωση, την ελλειμματική δημόσια διαχείριση και τις εισαγωγές, εις βάρος της αποταμίευσης και των εξαγωγών.
- Ενθαρρύνει την πρόωρη συνταξιοδότηση, εις βάρος της εργασίας.
- Εμποδίζει την επιχειρηματικότητα και θέτει φραγμούς στον ανταγωνισμό.
- Ευνοεί τον κομματισμό και τα δίκτυα γνωριμών, εις βάρος της αξιοκρατίας και της αριστείας.
- Δεν αποθαρρύνει την ανάπτυξη εξωθεσμικών σχέσεων μεταξύ του κράτους και ποικίλων επιχειρηματικών, συνδικαλιστικών και κομματικών συμφερόντων.
- Δε μεριμνά επαρκώς για το περιβάλλον, για ζητήματα διαφάνειας, διαφθοράς, και εταιρικής διακυβέρνησης.

Τα αίτια των ελαττωμάτων του αναπτυξιακού προτύπου είναι μια σειρά από παθογένειες που κυρίως χαρακτηρίζουν το ελληνικό δημόσιο. Παραδείγματος χάριν:

- Μεγάλοι δημόσιοι οργανισμοί, όπως τα νοσοκομεία, δε χρησιμοποιούν διπλογραφικό λογιστικό σύστημα, ενώ δε γίνεται ηλεκτρονική καταγραφή της συνταγογράφησης και άλλων πράξεων.
- Υπάρχουν υποχρεωτικές ή συνιστώμενες κατώτατες τιμές, οι οποίες θεσπίζονται σε σχετικά υψηλό επίπεδο σε αρκετά προϊόντα και υπηρεσίες, όπως, π.χ. τα αντίγραφα φάρμακα και τα ξενοδοχεία, με ανεπιθύμητες επιπτώσεις είτε στη δημόσια δαπάνη είτε στον ανταγωνισμό, ή και στα δύο μαζί.
- Η δημόσια περιουσία δεν έχει καταγραφεί και αποτιμηθεί, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αποτιμηθεί και η συνολική απόδοσή της.
- Δεν υπάρχει μέτρηση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων στις περισσότερες δραστηριότητες του δημοσίου, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής πολιτικής κινήτρων και ανταγωνισμού εντός του δημόσιου τομέα (π.χ. μεταξύ των νοσοκομείων, των πανεπιστημίων κτλ.).

- Το κράτος φορολογεί με μοναδιαίους συντελεστές επί του τζίρου, και όχι στη βάση βιβλίων εσόδων-εξόδων, πολλές επιχειρήσεις, ακόμα και όταν σε ορισμένους κλάδους καθορίζει τα ποσοστά κέρδους τους.
- Το θεσμικό πλαίσιο και η τραπεζική πρακτική ευνοούν τη χρήση επιταγών, εις βάρος της έκδοσης τιμολογίων, γεγονός που αποτελεί την κύρια αιτία της φοροδιαφυγής.

Αυτές οι στρεβλώσεις ερμηνεύουν και αντανakλώνται στο υψηλό δημόσιο και εξωτερικό χρέος, τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα, τις χαμηλές επιδόσεις του εκπαιδευτικού συστήματος, την υψηλή ανεργία των νέων, το ελλειμματικό ασφαλιστικό σύστημα, τη μεγάλη αύξηση των δαπανών, την ελλιπή λειτουργία του ανταγωνισμού, την ανεπαρκή δημόσια διοίκηση.

Είναι φανερό ότι απαιτείται ένα νέο πρότυπο για το μέλλον, που να περιλαμβάνει το δημόσιο τομέα, τη λειτουργία των αγορών, την ανταγωνιστικότητα, το κοινωνικό κράτος και τους θεσμούς, εξειδικεύοντας **μετρούσιμους** στόχους και τα μέσα επίτευξής τους. Χωρίς αμφιβολία, η θεραπεία του «μεγάλου ασθενούς», του κράτους, είναι βασικό μέσο προσέγγισης του νέου αναπτυξιακού προτύπου. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση είναι σκόπιμο να εκπονήσει και δημοσιοποιήσει ένα δεκαετές πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να αποκατασταθεί η τρωθείσα εμπιστοσύνη. Το πρόγραμμα αυτό θα μπορούσε, εντελώς ενδεικτικά, να περιλαμβάνει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

Βασικοί Στόχοι με ορίζοντα δεκαετίας (2020)

- A. Πραγματική σύγκλιση με την Ευρωζώνη**, με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα (σε μονάδες ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης): Αυτό είναι εφικτό μέσα στα επόμενα δέκα χρόνια αν διατηρηθεί η μέση διαφορά μεταβολής της παραγωγικότητας Ελλάδος-Ευρωζώνης της προηγούμενης δεκαετίας (περίπου 1,5%). Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο σχετικός δείκτης (το κατά κεφαλήν εισόδημα) εκτιμάται σήμερα (2009) σε 86,1% έναντι 71,6% το 1999.
- B. Μέσος δεκαετής ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης πλησίον του 3,5%:** Ο ρυθμός οικονομικής ανόδου της Ελληνικής οικονομίας για την επόμενη δεκαετία μπορεί να τεθεί πλησίον του μέσου όρου της προηγούμενης δεκαετίας, 2000-2009, δηλαδή πλησίον του 3,5%. Ο στόχος αυτός ενδεχομένως φαίνεται υπεραισιόδοξος, η πεποίθησή μας όμως είναι ότι είναι εφικτός. Πρώτον, όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με τις περισσότερες ενδείξεις, η διεθνής κρίση φαίνεται ότι κορυφώθηκε το πρώτο εξάμηνο του 2009. Δεύτερον, και σημαντικότερο, οι δυνατότητες για περαιτέρω αύξηση του δυνητικού προϊόντος στην ελληνική οικονομία είναι πολύ μεγάλες, όπως θα επιχειρηματολογήσουμε παρακάτω, αρκεί να υιοθετηθούν τα κατάλληλα μέτρα. Βασική προϋπόθεση είναι ότι ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής

ανάπτυξης στην Ευρωζώνη την επόμενη δεκαετία δε θα είναι μικρότερος του 1,5%, δηλαδή όσος ήταν τη δεκαετία 2000-2009.

- Γ. Αναδιάρθρωση της συνολικής ζήτησης:** Στόχος είναι η μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών κατά 10 περίπου εκατοστιαίες μονάδες του Α.Ε.Π., μέσα στην επόμενη δεκαετία. Αυτό συναρτάται: Πρώτον με αύξηση των εξαγωγών, που σήμερα είναι περίπου στο 23% του Α.Ε.Π. (το μικρότερο στην Ε.Ε.), όταν στις άλλες μικρές οικονομίες της Ε.Ε. ποικίλει από 30% έως 90% περίπου, κατά 10% του Α.Ε.Π. την επόμενη δεκαετία. Η αύξηση του μεριδίου των Ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην παγκόσμια αγορά από τα μέσα της δεκαετίας του '90 έως σήμερα και η βελτίωση της σύνθεσης των εξαγωγών με διπλασιασμό (περίπου) του ποσοστού των εξαγόμενων μεταποιητικών προϊόντων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας αποτελεί ένδειξη ότι αυτός ο στόχος είναι εφικτός. Δεύτερον, με αύξηση της εθνικής αποταμίευσης επίσης κατά 10 εκατοστιαίες μονάδες του Α.Ε.Π., στόχος ο οποίος συναρτάται κυρίως με τη δημοσιονομική εξυγίανση.
- Δ. Αναδιάρθρωση του προσφερόμενου προϊόντος:** Η Ελλάδα χρειάζεται να παράγει και να εξάγει πιο ανταγωνιστικά προϊόντα και υπηρεσίες, δηλαδή να μετακινηθεί από προϊόντα και υπηρεσίες χαμηλής τεχνολογίας και ποιοτικού περιεχομένου σε μεσαίας/υψηλής τεχνολογίας και ποιότητας. Πρέπει να συνδυάσει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα με τα επιτεύγματα της σύγχρονης τεχνολογίας. Για παράδειγμα, μπορεί, στην κατεύθυνση αυτή, να εξάγει βιολογικά προϊόντα υψηλής ποιότητας και τη μεσογειακή της διατροφή. Να συνδυάσει τουριστική δραστηριότητα για ολόκληρο το έτος με την μοναδική πολιτιστική της κληρονομιά, το κλίμα της και την ποικιλία της θάλασσας και του βουνού. Μπορεί να γίνει χώρα διαμονής, για μεγάλο μέρος του έτους, μελών της γενιάς που αναμένεται να συνταξιοδοτηθεί σε όλο το Δυτικό Κόσμο τα επόμενα χρόνια (baby boomers). Μπορεί, συνακολούθως, να επενδύσει στο χώρο της υγείας σε “κέντρα αποκατάστασης”. Μπορεί να επενδύσει στην “πράσινη οικονομία”, εκμεταλλευόμενη τους ισχυρούς ανέμους και τον άφθονο ήλιο της.
- Ε. Μείωση του ποσοστού της ανεργίας στο 5%:** Ουσιαστικά πρέπει να τεθεί ως στόχος η πλήρης απασχόληση, ιδιαίτερα των νέων.
- Στ. Μείωση του δημόσιου χρέους στο 75% του Α.Ε.Π.**
- Ζ. Βελτίωση της δημόσιας παιδείας σε όλες τις βαθμίδες:** Θέσπιση μετρήσιμων στόχων ανόδου στην κλίμακα P.I.S.A. του Ο.Ο.Σ.Α. (σήμερα η Ελλάδα είναι προτελευταία) και στη διεθνή κατάταξη των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της χώρας.
- Η. Βελτίωση του «κοινωνικού κεφαλαίου»:** Θέσπιση μετρήσιμων στόχων στις κλίμακες διεθνούς κατάταξης διαφάνειας, διαφθοράς, επιχειρηματικότητας, ανταγωνιστικότητας, εμπιστοσύνης και κοινωνικών ανισοτήτων.

Βασικά Μέσα

Για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, η Ελλάδα χρειάζεται ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις, δημοσιονομικές, κοινωνικές, θεσμικές, στη λειτουργία των αγορών και του ανταγωνισμού. Ενδεικτικά απαιτούνται:

Α) Δημοσιονομική προσαρμογή της τάξης του 8% του Α.Ε.Π. μέχρι το (τέλος) του 2013, και κατόπιν σταδιακός μηδενισμός του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης σε συνάρτηση α) με τον οικονομικό κύκλο και β) με το στόχο του δημόσιου χρέους στο 75% του Α.Ε.Π. το 2020. Η δημοσιονομική προσαρμογή πρέπει να στηρίζεται τόσο στη μείωση των δαπανών, όσο και στην αύξηση των εσόδων, ενδεικτικά ως εξής:

(α) Σταδιακή μείωση των δημοσίων δαπανών, με την εγκαθίδρυση ενιαίου λογιστικού και πληροφοριακού συστήματος ελέγχου, μέτρησης και αξιολόγησης των δαπανών, με την επιβολή μέτρων διαφάνειας (μέσω ελέγχου από ορκωτούς ελεγκτές και δημοσιοποίησης των αποτελεσμάτων όλων των μονάδων που απαρτίζουν το Δημόσιο Τομέα, συμπεριλαμβανόμενης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης), καθώς και εξειδικευμένων μέτρων που αφορούν τις δαπάνες υγείας (με προγράμματα παρακολούθησης και ελέγχου των δαπανών στα νοσηλευτικά ιδρύματα και στα ασφαλιστικά Ταμεία, με την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των ιατρικών πράξεων και με την εισαγωγή στοιχείων ανταγωνισμού μεταξύ των νοσοκομείων), κοινωνικής ασφάλισης (με τη θέσπιση κανόνων βιωσιμότητας όπως εξηγείται παρακάτω) και άμυνας (με ενοποίηση μονάδων, δημιουργία κοινών λογιστικών συστημάτων και συστημάτων πληροφορικής για τους τρεις κλάδους, αναθεώρηση των εξοπλιστικών προγραμμάτων). Επίσης, με την κατάργηση εκατοντάδων, κυριολεκτικά άχρηστων σήμερα, δημοσίων Οργανισμών. Τέλος, με τη μείωση του συνολικού μισθολογικού κόστους του Δημόσιου Τομέα με: i) Πάγωμα όλων των προσλήψεων, με εξαίρεση τους ελάχιστους υπαλλήλους με εξειδικευμένες γνώσεις και ii) Αυστηρή συγκράτηση των μισθών και κάθε είδους αμοιβών.

(β) Σταδιακή αύξηση των κρατικών εσόδων, μέσω της δημιουργίας κοινής ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων, ενοποίησης εισπρακτικών μηχανισμών (φόρων και εισφορών), δειγματοληπτικών ελέγχων μεταξύ μονάδων υψηλού κινδύνου φοροδιαφυγής, υπαγωγής όλων των εισοδημάτων στην ενιαία φορολογική κλίμακα χωρίς εξαιρέσεις και εξωλογιστικούς προσδιορισμούς εισοδήματος, φορολόγησης όλων των επιχειρήσεων στη βάση βιβλίων εσόδων-εξόδων, πρόσβασης των φορολογικών Αρχών σε όλα τα περιουσιακά στοιχεία των φορολογουμένων. Επίσης, με αύξηση των ειδικών φόρων κατανάληψης στα καύσιμα, τα αλκοολούχα ποτά και τα τσιγάρα.

Β) Μέτρα βιωσιμότητας του διανεμητικού ασφαλιστικού συστήματος (το οποίο σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο κίνδυνο δημοσιονομικής εκτροπής μεσοπρόθεσμως):

- σταδιακή προσαρμογή του ποσοστού αναπλήρωσης: η αύξηση της μέσης σύνταξης σε κάθε ένα από τα 13 Ταμεία πρέπει να υπολείπεται της αύξησης του αντίστοιχου μέσου μισθού (ή αμοιβής) τουλάχιστον κατά 1,5% ετησίως, εξισορροπώντας έτσι τις επιπτώσεις της αύξησης του ποσοστού εξάρτησης των ηλικιωμένων από τον ενεργό πληθυσμό, λαμβάνοντας υπόψη (α) τη μεταβολή της απασχόλησης και (β) την κρατική επιχορήγηση.
- σύγκλιση, σε πρώτη φάση, των αναλογιστικών παραμέτρων όλων των Ταμείων, με αυτές του Ι.Κ.Α.

Γ) Καταγραφή, αποτίμηση και αξιοποίηση της περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου: Η Ελλάδα είναι χώρα με υψηλό δημόσιο χρέος. Παραδόξως, ουδείς έχει ασχοληθεί συστηματικά με την άλλη πλευρά του ισολογισμού, δηλαδή με την περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου και την αξιοποίησή της. Η Ελλάδα είναι μια από τις λίγες χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., όπου δεν έχει καταγραφεί, αποτιμηθεί και αξιοποιηθεί η περιουσία του Δημοσίου στο σύνολό της. Και όταν λέμε Δημόσιο, εννοούμε όχι μόνο την Κεντρική Διοίκηση, αλλά και όλους τους Οργανισμούς, οι οποίοι μαζί με την Κεντρική Διοίκηση απαρτίζουν τη Γενική Κυβέρνηση σύμφωνα με τον ορισμό της Συνθήκης.

Δ) Ενίσχυση του ανταγωνισμού, της παραγωγής και της επιχειρηματικότητας με:

- δραστική μείωση της γραφειοκρατίας, δηλαδή του κόστους και του χρόνου συμμόρφωσης στις διοικητικές πράξεις, που σήμερα ανέρχεται σε 7% περίπου του Α.Ε.Π. έναντι 3,5% του Α.Ε.Π. στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η μείωση του κόστους και του χρόνου συμμόρφωσης στις διοικητικές πράξεις μπορεί να επιτευχθεί με την κωδικοποίηση και απλοποίηση της νομοθεσίας, τον περιορισμό των ερμηνευτικών εγκυκλίων και τον περιορισμό των επικαλύψεων των αρμοδιοτήτων των δημόσιων υπηρεσιών.
- άνοιγμα των κλειστών επαγγελμάτων, με έμφαση στις μεταφορές
- αλλαγή του τρόπου χορήγησης των ποικίλων αδειών από τους δημόσιους φορείς με κριτήριο τη μεγιστοποίηση του ανταγωνιστικού οφέλους,
- κατάργηση των περιορισμών στη λειτουργία του ανταγωνισμού (από τις ρυθμίσεις στις αγορές καυσίμων μέχρι το cabotage) καθώς και στην είσοδο και έξοδο επιχειρήσεων στους ποικίλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας.

Ε) Εγκαθίδρυση ενός σύγχρονου κοινωνικού κράτους ίσων ευκαιριών, με:

- θέσπιση, σε πέντε χρόνια (την 1.1.2015) ενός ελάχιστου εισοδήματος για όλους τους πολίτες

- ίση πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας δημόσια παιδεία, υγεία και πολιτισμό
- προστασία του θεσμού των συλλογικών διαπραγματεύσεων, ως στοιχείου κοινωνικής ισορροπίας
- μεταρρύθμιση της δημόσιας παιδείας σε όλες τις βαθμίδες, δίνοντας έμφαση στην κριτική ικανότητα, με εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων σπουδών, εισαγωγή κριτηρίων αξιολόγησης, εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, μεγαλύτερης αυτονομίας στη λήψη αποφάσεων, προώθησης της αριστείας με την επαναφορά, μεταξύ άλλων, του θεσμού των προτύπων δημόσιων σχολείων.

Στ) Θεσμική ανασυγκρότηση και θεμελίωση ενός σύγχρονου κράτους δικαίου, με:

- αλλαγή του εκλογικού νόμου, με κατάργηση του σταυρού προτίμησης
- αποκοπή του ομφάλιου λώρου μεταξύ πολιτικών κομμάτων και της δημόσιας διοίκησης, με την εγκαθίδρυση υφυπουργών με θητεία, εκλεγμένων μετά από διακομματική διαβούλευση μεταξύ πολιτών εγνωσμένης αξίας και ανεξαρτησίας.
- ανεξαρτησία της δικαιοσύνης
- ανεξαρτησία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος και της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, η ηγεσία των οποίων, καθώς και όλων των εποπτικών και ρυθμιστικών Αρχών, θα πρέπει να τοποθετείται μετά από ουσιαστική διακομματική διαβούλευση
- επαγγελματικές, και όχι κομματικές, διοικήσεις δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών
- διαφάνεια, με αυστηρή εφαρμογή των διεθνών λογιστικών προτύπων στους λογαριασμούς των εισηγμένων επιχειρήσεων και τραπεζών, αλλά και σε όλους τους δημόσιους οργανισμούς και επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που ανήκουν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.
- κατάργηση των μεταχρονολογημένων επιταγών σε δύο χρόνια (1.1.2012), με παράλληλη τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου ώστε το τιμολόγιο να είναι απολύτως αποδεκτό από τις τράπεζες ως πιστωτικός τίτλος (ενίσχυση του factoring).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι στόχοι και τα μέσα που καταγράφηκαν πρέπει να ποσοτικοποιηθούν σε ένα δεκαετές πρόγραμμα προσαρμογής, για κάθε έναν από τους τέσσερις βασικούς άξονες (δημοσιονομικός, ανταγωνιστικότητα, θεσμοί, κοινωνικό κράτος), ενώ οι μεταρρυθμίσεις είναι προτιμότερο να γίνουν ταυτοχρόνως και στους τέσσερις. Ειδικότερα, οι μεταρρυθμίσεις που αποβλέπουν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικής βάσης πρέπει οπωσδήποτε να συνοδεύουν τη δημοσιονομική προσαρμογή. Διαφορετικά, με μόνη τη δημοσιονομική προσαρμογή, υπάρχει ο κίνδυνος να μειωθεί η ζήτηση και να αυξηθεί η ανεργία.

Με τα μέσα που προαναφέρθηκαν μπορεί να υλοποιηθούν, όπως ήδη ειπώθηκε, οφέλη της τάξης του 10% του Α.Ε.Π. σε μεσοπρόθεσμο/μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Οι εκτιμήσεις αυτές έχουν γίνει από τον Ο.Ο.Σ.Α., την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Παγκόσμια Τράπεζα, το Δ.Ν.Τ., το Ι.Ο.Β.Ε., το Κ.Ε.Π.Ε., την Τράπεζα της Ελλάδος και άλλους Οργανισμούς, και αναφέρονται στα εξής:

- Η βελτίωση του ρυθμιστικού και ανταγωνιστικού πλαισίου των αγορών αγαθών και υπηρεσιών αναμένεται να αυξήσει το Α.Ε.Π. κατά 3,5%.
- Η μείωση του κόστους συμμόρφωσης των επιχειρήσεων στις διοικητικές ρυθμίσεις αναμένεται να αυξήσει το Α.Ε.Π. κατά 3,5%.
- Η απελευθέρωση των «κλειστών επαγγελεμάτων» (περίπου 70 τον αριθμό) αναμένεται να αυξήσει μόνιμα το ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. κατά 0,5%.
- Η αύξηση στις εισαγωγές κεφαλαίων για άμεσες ξένες επενδύσεις (η Ελλάδα κατατάσσεται στη θέση 121 από 141 χώρες, ανάλογα με τις ξένες επενδύσεις που πραγματοποιούνται στη χώρα, ενώ η θεωρητική της δυνατότητα, σύμφωνα με ένα δείκτη 12 θεμελιωδών μεγεθών της Παγκόσμιας Τράπεζας, θα μπορούσε να ήταν στη θέση 36) εκτιμάται ότι θα μπορούσε να συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση του Α.Ε.Π., αν και δεν έχει αποτιμηθεί ποσοτικά το όφελος αυτό.
- Η βελτίωση της επίδοσης κατά 45 μονάδες στην επίδοση των μαθητών στο πρόγραμμα P.I.S.A. του Ο.Ο.Σ.Α. (δηλαδή κατά 3,5%), στο οποίο η Ελλάδα κατατάσσεται, όπως ήδη προαναφέρθηκε, προτελευταία, συναρτάται με μόνιμη αύξηση του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. κατά 1% ετησίως, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Ι.Ο.Β.Ε.
- Η διείσδυση του διαδικτύου και η χρήση συστημάτων πληροφορικής στην οικονομία και ιδιαίτερα στις δημόσιες υπηρεσίες (η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ε.Ε. στη χρήση του διαδικτύου και σε δαπάνες σε συστήματα πληροφορικής) αναμένεται να αυξήσει δραστικά την παραγωγικότητα, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, αν και δεν έχει ακόμα αποτιμηθεί ποσοτικά η επίπτωση αυτού του παράγοντα.
- Η αξιοποίηση της περιουσίας του Δημοσίου θα μπορούσε να αυξήσει τόσο τα (μη φορολογικά) δημόσια έσοδα, όσο και τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Δεν υπάρχει εκτίμηση για το όφελος αυτό, το οποίο για να ποσοτικοποιηθεί, θα πρέπει πρώτα να γίνει καταγραφή και αποτίμηση της δημόσιας περιουσίας.

Συμπεράσματα

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι σαφές: Προβλήματα υπάρχουν, με πιο άμεσο το δημοσιονομικό. Υπάρχουν όμως και ανεκμετάλλετες ευκαιρίες, που μπορούν να προκύψουν από τη θεραπεία των παθογενειών του Δημοσίου Τομέα και την άρση συγκεκριμένων αναχρονιστικών περιορισμών στην οικονομική δραστηριότητα, που εμποδίζουν τον ανταγωνισμό και είναι σήμερα υπεύ-

θυνοί για την εξαιρετικά χαμηλή κατάταξη της ελληνικής οικονομίας στους παγκόσμιους δείκτες ανταγωνιστικότητας. Αυτά απαιτούν μια συστηματική και συνεχή μεταρρυθμιστική προσπάθεια. Το αποτέλεσμα της θα είναι ένα μεγάλο «ωστικό» κύμα οικονομικής ανάπτυξης. Εναπόκειται στη διορατικότητα και αποφασιστικότητα του πολιτικού συστήματος να αντιληφθεί έγκαιρα πού «γέρνει η ζυγαριά» του κόστους-οφέλους αυτής της προσπάθειας.

Κρίση της οικονομίας και κρίση της απασχόλησης

Σάββα Ρομπόλη

*Καθηγήτῃ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και
Επιστημονικὸύ Διευθυντῃ ΙΝ.Ε./Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ.*

1. Η διεθνῆς Οικονομική κρίση

Η εντεινόμενη διεθνῶς οικονομική κρίση, με την σοβαρή μείωση της παραγωγικής δραστηριότητας και της κατανάλωσης, την μη χορήγηση δανείων από τις τράπεζες, την μη επένδυση από τις επιχειρήσεις και τον περιορισμό της ζήτησης από τους καταναλωτές, αναδεικνύει με τον πιο σαφή αλλά και ανησυχητικό τρόπο ότι η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται στην πορεία μίας δεύτερης σημαντικής οικονομικής ύφεσης (P. Krougman, 2009), μετά από αυτή που ακολούθησε το κραχ στις χρηματαγορές το 1929.

*Σάββας Ρομπόλης, Καθηγητῃς Παντείου Πανεπιστημίου,
Επιστημονικὸύ Διευθυντῃς ΙΝ.Ε./Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ., Εισηγητῃς.*

Η μη αποκατάσταση της αξιοπιστίας στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, παρά τις «ενέσεις ρευστότητας» σε Η.Π.Α. και Ευρώπη, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη, διαμέσου των ασκούμενων πολιτικών, συνθηκών εσωστρέφειας, εθνικιστικών εξάρσεων και τάσεων προστατευτισμού, παραπέμπουν σε χαρακτηριστικά της ύφεσης μετά το κραχ του 1929. Η ανησυχία αυτή, συνοδευόμενη και από το κλίμα ανασφάλειας και αβεβαιότητας της παγκόσμιας οικονομίας, οδήγησε το άτυπο Συμβούλιο των αρχηγών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1/3/09, Βρυξέλλες) στην από κοινού αποδοχή στήριξης, ὅποτε χρειασθεί, των τραπεζών, ιδιαίτερα, της Ανατολικῃς Ευρώπης (διατήρηση των νέων κρατών-μελών στην Οικονομική Ένωση και μη αποδοχή

χαλάρωσης των κριτηρίων για ένταξή της στην ζώνη του ευρώ) καθώς και στον ευρωπαϊκό συντονισμό των ασκούμενων πολιτικών αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης (π.χ. χρηματοδοτική στήριξη της αυτοκινητοβιομηχανίας ή άλλων κλάδων της ευρωπαϊκής οικονομίας που πλήττονται με μαζικές απολύσεις).

Επιπλέον, στα Συμβούλια των αρχηγών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και στις συνόδους των G8 και G20, αποσαφηνίσθηκε ότι η ανάσχεση της ύφεσης προϋποθέτει:

- α)** την χρηματοδοτική υποστήριξη του τραπεζικού συστήματος και την εξυγίανσή του από τα «τοξικά» στοιχεία στο ενεργητικό του, προκειμένου, όπως υποστηρίζεται, να αποσοβηθεί η κατάρρευσή του και να ανασχεθεί η επερχόμενη ύφεση που θα ακολουθήσει το τραπεζικό-πιστωτικό κραχ και
- β)** την απόδοση διεθνούς διάστασης (μία παγκόσμια κρίση χρειάζεται παγκόσμια απάντηση) της υποστήριξης των τραπεζών, αφού οι μέχρι σήμερα επιχορηγήσεις τους σε εθνικό επίπεδο στις Η.Π.Α. ή στην Ευρώπη δεν αποτρέπουν την πτωτική τάση των τιμών των μετοχών μεγάλων τραπεζών και ασφαλιστικών εταιρειών στις διεθνείς χρηματαγορές.

Έτσι, αποδεικνύεται ότι οι πρόσθετοι πόροι που διοχετεύθηκαν μέχρι τώρα στις τράπεζες, στην αυτοκινητοβιομηχανία κλπ. στις Η.Π.Α. (3% του Α.Ε.Π.), στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1,5% του Α.Ε.Π.) και στην Ελλάδα (0,7% του Α.Ε.Π.) δεν επαρκούν τόσο από άποψη μεγέθους όσο και άποψη περιεχομένου και προσανατολισμού για την ανάσχεση της κρίσης και του περιορισμού των απολύσεων. Όμως, το ερώτημα που προκύπτει είναι ότι σε μία κρίση υπερχρέωσης τραπεζών, επιχειρήσεων και νοικοκυριών, η μεταφορά τεράστιων πόρων από τους κρατικούς προϋπολογισμούς στις επιχειρήσεις αποτελεί μονομερή προσανατολισμό σε βάρος, ακόμη μία φορά, των φορολογουμένων και των νοικοκυριών, που καλούνται με αύξηση της άμεσης και έμμεσης φορολογίας να χρηματοδοτήσουν την εξυγίανση των «τοξικών» στοιχείων του ενεργητικού των τραπεζών και των ασφαλιστικών εταιριών.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η έκρηξη δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους στις ανεπτυγμένες κυρίως χώρες (η Ελλάδα εξαιρείται) οφείλεται κυρίως στα προγράμματα χρηματοδοτικής ενίσχυσης των τραπεζών και στα προγράμματα χρηματοδότησης για την ανάσχεση της οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη του Ο.Ο.Σ.Α. το δημόσιο χρέος σ' αυτές τις χώρες θα αυξηθεί κατά 30% μεταξύ του 2007 και του 2017. Για παράδειγμα σύμφωνα με τις σχετικές προβλέψεις, στις Η.Π.Α. το δημόσιο χρέος από 63% του Α.Ε.Π. το 2007 θα αυξηθεί σε 103% του Α.Ε.Π. το 2017. Στην Αγγλία από 47% του Α.Ε.Π. το 2007 θα αυξηθεί σε 125% του Α.Ε.Π. το 2017. Στη Γαλλία από 70% θα αυξηθεί σε 99% του Α.Ε.Π. το 2017. Στη Γερμανία από 65,5% του Α.Ε.Π. το 2007 θα αυξηθεί σε 71% του Α.Ε.Π. το 2017.

Όμως, μία τέτοια προοπτική (από τον καπιταλισμό με χρέη των χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων στον καπιταλισμό με χρέη των νοικοκυριών) θα οδηγήσει σε σημαντική αύξηση του αριθμού των προσερχόμενων ανέργων στα γραφεία ανεργίας και σε ένταση των κοινωνικών κινητοποιήσεων, διεκδικήσεων και αναταραχών, που ήδη παρατηρούνται να εκτυλίσσονται σε αρκετές πολιτείες των Η.Π.Α. και σε περιφέρειες της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας κλπ., με πρωταγωνιστές επιχειρησιακά συνδικάτα και περιφερειακές ή τοπικές οργανώσεις κοινωνικών κινημάτων και ανθρωπιστικών οργανώσεων.

Πράγματι, αφού η κυρίαρχη άποψη που διαμορφώνεται διεθνώς από οικονομολόγους και πολιτικούς είναι ότι η παρέμβαση του κράτους αποτελεί την μόνη εναλλακτική λύση εξόδου από την κρίση, δεν μπορεί αυτή να πραγματοποιηθεί με μείωση των μισθών, αύξηση των φόρων, αύξηση των ανισοτήτων, αύξηση των απολύσεων και με παράταση της υπερχρέωσης των νοικοκυριών.

Αντίθετα, η παρέμβαση του κράτους για έξοδο από την κρίση προϋποθέτει την χρηματοδοτική στήριξη των επιχειρήσεων, αλλά και των νοικοκυριών υπερχρεωμένων και μη, προκειμένου να επαναποκτήσουν πιστωτική και καταναλωτική ικανότητα, οι οποίες θα εκφραστούν με την αύξηση της ζήτησης στη λειτουργία της οικονομίας.

Προφανώς, αυτή η στρατηγική παρέμβασης του κράτους δεν υποστηρίζει κανείς να πραγματοποιηθεί με αύξηση του δημόσιου χρέους ή με ένταση της δημοσιονομικής ανισορροπίας. Αντίθετα, υποστηρίζει ότι η άμεση και αποτελεσματική παρέμβαση του κράτους για την έξοδο από την κρίση, δεν μπορεί να αποτελεί ανασύσταση της χρεοκοπίας ενός συστήματος («αντιπαράθεση» πολιτικού και τραπεζικού συστήματος διεθνώς, για τη ρευστότητα της οικονομίας από τραπεζικά κεφάλαια, κέρδη κλπ, που «διαπραγματεύονται» οι κυβερνήσεις και από αύξηση της φορολογίας, μείωση των μισθών και περικοπής δημόσιων και κοινωνικών δαπανών που διαπραγματεύονται οι τράπεζες), από το οποίο οι επερχόμενες σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες στην διεθνή οικονομία, την Ευρώπη και την Ελλάδα απαιτούν την αναζήτηση και την εγκαθίδρυση ενός νέου μοντέλου, με κινητήρια δύναμη την καινοτομική επένδυση, την ενίσχυση της ζήτησης, την αναδιανομή του εισοδήματος (ο F. Roosevelt φορολόγησε τα υψηλά εισοδήματα με συντελεστή 80%) και την ανασύσταση του κράτους-πρόνοιας.

Κεντρικός άμεσος στόχος του νέου μοντέλου είναι η ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων της κρίσης και η σμίκρυνση της διάρκειάς της σε σχέση με αυτή της κρίσης του 1929-1936 και κεντρικός μεσο-μακροπρόθεσμος στόχος είναι η εγκαθίδρυση, μεταξύ των άλλων, «νέων διεθνών και ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών Οργανισμών» και «νέων ατομικών» για την ενδυνάμωση των όρων και των προϋποθέσεων της οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρώπη, την Ελλάδα και διεθνώς.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι, εάν η πολιτική σκέψη και στρατηγική για την έξοδο από την κρίση επηρεάζεται από το σύνδρομο της κρίσης του 1929, τότε αυτή η επιρροή για λόγους οικονομικούς και κοινωνικούς θα πρέπει να ισορροπεί ανάμεσα στην χρηματοδοτική στήριξη των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, διαμέσου μίας σοβαρής και ριζοσπαστικής αναδιανομής του εισοδήματος.

2. Η οικονομική κρίση σε Η.Π.Α., Ευρώπη και Ελλάδα

Η οικονομική κρίση κατά την πορεία εξέλιξης του τρέχοντος έτους 2009 βαθαίνει τόσο στις Η.Π.Α., όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιδιαίτερα, οι 630.000 απολύσεις τον μήνα στις Η.Π.Α. και οι 8,5 εκατ. θέσεις εργασίας που θα χαθούν στην Ε.Ε. την διετία 2009-2010, σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε σύγκριση με τα 9,5 εκατ. νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν την περίοδο 2006-2008, σηματοδοτούν τις ανησυχίες των φορέων άσκησης της οικονομικής πολιτικής για την οικονομική πορεία των δύο αυτών οικονομικών σχηματισμών. Ταυτόχρονα, οι προβλέψεις για αρνητικούς ρυθμούς αύξησης του Α.Ε.Π., αύξησης των ελλειμμάτων και του χρέους, παράλληλα με την έκρηξη της ανεργίας, αποδεικνύουν τις σοβαρές επιφυλάξεις που διατυπώνονται για την πρόβλεψη εξόδου από την κρίση σε Η.Π.Α. και Ευρώπη στις αρχές του 2010, μετά την σταθεροποίηση των οικονομιών κατά το δεύτερο εξάμηνο του τρέχοντος έτους 2009.

Έτσι, η δέσμη των μέτρων αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης αναφέρεται κυρίως στην ενίσχυση της ρευστότητας των οικονομιών και των επιχειρήσεων (Η.Π.Α.), καθώς και στη δημοσιονομική-εισοδηματική πειθαρχία και την συνολική απορύθμιση των εργασιακών σχέσεων με την αλλαγή του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων εργασίας (Ευρωπαϊκή Ένωση).

Πιο συγκεκριμένα, η ένταση της εφαρμοζόμενης επεκτατικής πολιτικής στις Η.Π.Α. για την αντιμετώπιση της κρίσης, εξηγείται από το γεγονός της ανυπαρξίας κοινωνικού κράτους, ικανού να εξασφαλίσει επαρκείς και μεσοπρόθεσμες συνθήκες προστασίας της ανεργίας. Η διαπίστωση αυτή σημαίνει ότι η αμερικανική οικονομία δεν μπορεί να συνυπάρξει, εξ αυτού του λόγου, με την ύπαρξη μαζικής ανεργίας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο οι φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής στις Η.Π.Α. είναι κυρίως προσανατολισμένοι, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης, σε πολιτικές δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, μη αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία στην αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους.

Πράγματι, η μείωση των μισθών και των εισοδημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση επιφέρει μείωση της ζήτησης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνθήκες περαιτέρω επιδείνωσης και ύφεσης της ευρωπαϊκής οικονομίας. Έτσι, οι τάσεις αυτές καθίζησης της οικονομικής δραστηριότητας στην ευρωπαϊκή οικονομία θα επιδεινώσουν τις συνθήκες στην αγορά εργασίας με την περαιτέρω αύξηση της ανεργίας. Η παρατή-

ρηση αυτή σημαίνει ότι η προσδοκία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των φορέων άσκησης της οικονομικής πολιτικής στις Η.Π.Α. για σταθεροποίηση των οικονομιών και έξοδο από την κρίση στις αρχές του 2010, δεν μπορεί να επέλθει με μείωση των μισθών και των εισοδημάτων. Η προσδοκία αυτή επέρχεται με ουσιαστική ανάκαμψη των οικονομιών, διαμέσου της άσκησης δημόσιων πολιτικών αναδιανομής του εισοδήματος, ενίσχυσης της παραγωγικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων, δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και αύξησης του εισοδήματος των νοικοκυριών.

Η κρίση στην Ελλάδα προϋπήρχε και επιδεινώνεται ποσοτικά και ποιοτικά από την διεθνή οικονομική κρίση. Επιπλέον, η οικονομική κρίση στην Ελλάδα είναι σοβαρότερη από τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης γιατί πλήττονται σε βάθος οι τρεις βασικές διαστάσεις της ελληνικής οικονομίας.

Έτσι, η κρίση στην Ελλάδα είναι:

- α) οικονομική** (μηδενική αύξηση του Α.Ε.Π., μείωση των επενδύσεων, μείωση βιομηχανικής παραγωγής, μείωση εξαγωγών, μείωση κύκλου εργασιών, μείωση ζήτησης, μείωση απασχόλησης, αύξηση των απολύσεων, αύξησης της ανεργίας),
- β) δημοσιονομική** (αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων, αύξηση δημόσιου χρέους, κατάρρευση των δημοσίων εσόδων, ...) και
- γ) κοινωνική** (αύξηση ιδιωτικών δαπανών υγείας, υποχρηματοδότηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, δυσχέρειες Ταμείων και Νοσοκομείων να εκπληρώσουν έγκαιρα τις υποχρεώσεις τους προς τους ασφαλισμένους – συνταξιούχους και προς τους προμηθευτές, ...).

Όμως, παρά τις εξελίξεις αυτές, οι φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής κατανούν την σημερινή διεθνή οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα εξωγενών και όχι ενδογενών παραγόντων που επιδρούν αρνητικά στην ομαλή λειτουργία του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Το αποτέλεσμα κατά το 2009 είναι να γίνουμε μάρτυρες χρεοκοπιών και διακοπής της λειτουργίας επιχειρήσεων, μαζικών απολύσεων και διαθεσιμοτήτων των εργαζομένων, απειλής μείωσης των μισθών ή ανεργίας, διεύρυνσης των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και της εκ περιτροπής εργασίας, σημαντικής αύξησης της ανεργίας και ανησυχητικής ύφεσης της οικονομίας σε συνθήκες στασιμοπληθωρισμού και σοβαρής επιδείνωσης του εισοδηματικού και βιοτικού επιπέδου των ευρωπαίων και των Ελλήνων πολιτών.

Σε αυτή την κατάσταση της οικονομίας και της αγοράς εργασίας, η δέσμη των μέτρων αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης αναφέρεται κυρίως στην ενίσχυση της ρευστότητας των οικονομιών και των επιχειρήσεων, καθώς και στην δημοσιονομική-εισοδηματική πειθαρχία και τη συνολική απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων με την αλλαγή του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα, η εφαρμογή πολιτικών δημοσιονομικής και εισοδηματικής πειθαρχίας για την αντιμετώπιση της κρίσης, φιλοδοξεί μάταια την επίτευξη συνθηκών σταθεροποίησης της ευρωπαϊκής οικονομίας, αφού αυτή η στρατηγική επιλογή μπορεί να επιτευχθεί με προϋποθέσεις και δημόσιες πολιτικές ανάκαμψης και όχι με συνθήκες στασιμότητας και ενδεχόμενου αποπληθωρισμού στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην κατεύθυνση αυτή οι επιχειρήσεις και το κράτος σχεδιάζουν τρόπους μείωσης των μισθών και των εισοδημάτων γενικότερα των εργαζομένων, οι οποίοι για να διασώσουν τη θέση εργασίας τους αποδέχονται χαμηλότερους μισθούς. Όμως, η μείωση των μισθών είναι πολιτική παλαιάς κοπής, είναι σύμπτωμα μιας ασθενούς οικονομίας και κινείται στον άξονα της αμυντικής διαχείρισης της οικονομικής κρίσης με αποκλειστικό πεδίο εφαρμογής την επίθεση στον ονομαστικό και κοινωνικό μισθό των εργαζομένων (P. Krugman, 2009).

Όμως, η μείωση των μισθών και των εισοδημάτων στην Ελλάδα επιφέρει μείωση της ζήτησης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνθήκες περαιτέρω επιδείνωσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας. Έτσι, οι τάσεις αυτές καθίζησης της οικονομικής δραστηριότητας στην ελληνική οικονομία θα επιδεινώσουν τις συνθήκες στην αγορά εργασίας με την περαιτέρω αύξηση της ανεργίας. Ακριβώς αυτές οι προτάσεις αναστολής της οικονομικής και αναπτυξιακής δραστηριότητας κινούνται στον άξονα του «πορτογαλικού συνδρόμου» της παρατεταμένης ύφεσης, αφού και τα διορθωτικά προβλήματα παραμένουν και τα ελλείμματα θα διευρύνονται. Η έλλειψη αναπτυξιακού σχεδίου καταδικάζει την ελληνική οικονομία σε μακροχρόνια στασιμότητα, με κλείσιμο επιχειρήσεων, αλματώδη αύξηση της ανεργίας σε όλους τους κλάδους και η κοινωνική κρίση να διαδέχεται την οικονομική κρίση.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η προσδοκία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για σταθεροποίηση των οικονομικών και έξοδο από την κρίση στις αρχές του 2010 δεν μπορεί να επέλθει με μείωση των μισθών και των εισοδημάτων. Η προσδοκία αυτή επέρχεται με ουσιαστική ανάκαμψη των οικονομικών, διαμέσου της άσκησης δημόσιων πολιτικών αναδιανομής του εισοδήματος, ενίσχυσης της παραγωγικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων, δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και αύξησης του εισοδήματος των νοικοκυριών.

Ειδικότερα στην Ελλάδα, οι προβλέψεις των διεθνών, και όχι μόνον, Οργανισμών αναφέρουν ότι με ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. 2% κατά το 2009 η ανεργία θα αυξηθεί κατά 40.000 άτομα, ενώ με ρυθμό ανάπτυξης του Α.Ε.Π. 1% η ανεργία θα αυξηθεί κατά 80.000 άτομα. Οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφέρουν ότι ο ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. κατά το 2009 θα είναι 0,2%. Σε αυτή την περίπτωση η ανεργία θα αυξηθεί κατά 120.000 άτομα και στο τέλος του 2009 η ανεργία στην Ελλάδα θα προσεγγίσει τα 570.000 άτομα. Το ίδιο και οι προβλέψεις για το 2010 είναι αυξητικές

για την ανεργία, αφού το 9,3% (2009) θα εξελιχθεί σε 11,2% του εργατικού δυναμικού.

Βέβαια, τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στην στατιστική ανεργία, γιατί η πραγματική ανεργία προκύπτει εάν σ' αυτά τα ποσοστά προσθέσουμε 6% (1% ωριαία απασχόληση, 2% stages, 3% λανθάνουσα ανεργία), με αποτέλεσμα στο τέλος του 2009 η πραγματική ανεργία να είναι 15,3% και στο τέλος του 2010 να είναι 17,2% του εργατικού δυναμικού.

Παράλληλα, εάν οι προβλέψεις ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας μετά το 2011, με 0,4%, ή 1% αύξηση του Α.Ε.Π., επαληθευτούν, τότε το 2015 το επίπεδο ανεργίας στην χώρα μας δεν θα είναι κατώτερο του επιπέδου της ανεργίας του έτους 2008 (7,8%).

Οι δυσμενείς αυτές συνθήκες για τους μισθωτούς και τους ανέργους υπαγορεύουν, κατά την άποψή μας, μία στρατηγική αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη και την Ελλάδα με μέτρα ενίσχυσης της ζήτησης, φροντίδας των δανειοληπτών (νοικοκυριά), ενδυνάμωσης των προϋποθέσεων ανάπτυξης και στήριξης της χρηματο-οικονομικής κατάστασης και της επενδυτικής δραστηριότητας, ιδιαίτερα, των Μ.Μ.Ε.

Με άλλα λόγια η προτεραιότητα για την έξοδο από την κρίση στην Ελλάδα απαιτείται να είναι η επιλογή της αναπτυξιακής στρατηγικής. Αντί αυτής όμως, η κυβέρνηση, οι φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής και οι επιχειρήσεις, προβάλλουν ως προτεραιότητα διεξόδου από την κρίση, τη φάση της δημοσιονομικής εξυγίανσης και πειθαρχίας που αναστέλλει κάθε αναπτυξιακή πρωτοβουλία, με την αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτών και την μείωση των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών. Με αυτό το πλαίσιο οικονομικής πολιτικής δημιουργούνται συνθήκες φαύλου κύκλου στην ελληνική οικονομία, με έντονα τα στοιχεία του δημοσιονομικού και αναπτυξιακού αδιεξόδου, τα οποία για να αντιμετωπισθούν, εκτός από το κοινωνικό κόστος αύξησης της ανεργίας, θα απαιτηθούν τεράστιοι πόροι και θα χαθεί πολύτιμος αναπτυξιακός χρόνος. Γι' αυτούς τους λόγους υποστηρίζουμε την στρατηγική επιλογή της αναπτυξιακής πολιτικής, τμήμα της οποίας, υπό προϋποθέσεις μπορεί να είναι η εξυγίανση των δημοσίων οικονομικών.

Πιο συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, απαιτείται αύξηση των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών και απόσυρση των μέτρων φορολογικής επιβάρυνσης των μισθωτών και των συνταξιούχων (το 2009 στην Ελλάδα η φορολογία πάσης φύσεως και οι ασφαλιστικές εισφορές αντιστοιχούν στο 60% του μέσου μισθού). Ταυτόχρονα, απαιτείται εισοδηματική στήριξη των δανειοληπτών (νοικοκυριά) με συγκεκριμένα μέτρα, όπως επαναδιαπραγμάτευση του χρόνου αποπληρωμής του δανείου με το ίδιο επιτόκιο, χρηματοδότηση της επιπλέον επιβάρυνσης των νοικοκυριών πέραν του σημερινού επιτοκίου χορήγησης, εισοδηματική ενίσχυση των

νοικοκυριών που αδυνατούν να αποπληρώσουν το δάνειό τους και διακοπή κάθε διαδικασίας κατάσχεσης και πλειστηριασμών. Προς την πλευρά των επιχειρήσεων, απαιτείται η λήψη συγκεκριμένων μέτρων στήριξης της ρευστότητας (επιδότηση επιτοκίου), της χρηματο-οικονομικής και της επενδυτικής δραστηριότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (IN.E./Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ., 2009).

Παράλληλα, η εξεύρεση πόρων (IN.E./Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ., 2009) για την χρηματοδότηση και την υλοποίηση των προαναφερόμενων μέτρων βελτίωσης των συνθηκών του κόσμου της εργασίας και ενίσχυσης της παραγωγικής και οικονομικής δραστηριότητας κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, απαιτείται να προέλθουν, τόσο από την αποτελεσματικότητα και την ταχύτερη αξιοποίηση των πόρων των διαρθρωτικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και από την αντίστροφη αναδιανομή του εισοδήματος, προς όφελος των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών (1982 το μερίδιο της εργασίας στο παραγόμενο προϊόν ήταν 58% και το 2007 ήταν 42%).

Στην κατεύθυνση αυτή, οι αναγκαίοι πόροι στην Ελλάδα απαιτείται να ανευρεθούν από την:

- α)** Αύξηση του συντελεστή φορολόγησης των πολύ υψηλών εισοδημάτων,
- β)** Εγκαθίδρυση της προοδευτικής φορολογίας για τις Α.Ε. και Ε.Π.Ε.,
- γ)** Επαναφορά και αύξηση της φορολογίας της μεγάλης ακίνητης περιουσίας, με ταυτόχρονη κατάργηση του Ε.Τ.Α.Κ.,
- δ)** Φορολόγηση πολυτελούς κατανάλωσης,
- ε)** Φορολόγηση διασυνοριακών μετακινήσεων κεφαλαίων και
- στ)** Καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και βαριά φορολόγηση των επενδύσεων διαμέσου off-shore εταιριών.

Κατά συνέπεια, το αναγκαίο μείγμα της οικονομικής πολιτικής σήμερα στην Ελλάδα απαιτείται, για την βελτίωση των συνθηκών του κόσμου της εργασίας και για την αντιμετώπιση των δύο κεντρικών διαρθρωτικών προβλημάτων (τεχνολογική καθυστέρηση της παραγωγής και ανισοκατανομή του εισοδήματος), να προσανατολίζεται προς την ενίσχυση της ζήτησης, της παραγωγικής και τεχνολογικής βάσης της χώρας, προκειμένου τα μέτρα αντιμετώπισης της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης να αποκαταστήσουν, εκτός των άλλων, τις μακρο-οικονομικές, εισοδηματικές, κοινωνικές και εργασιακές ανισορροπίες, καθώς και τα σοβαρά διαρθρωτικά, τεχνολογικά, παραγωγικά και ανταγωνιστικά προβλήματα της χώρας.

Η αναγκαιότητα αυτού του νέου μείγματος οικονομικής πολιτικής αποτελεί την επιθετική απάντηση, σε βραχυχρόνιο επίπεδο, του ερωτήματος πώς θα αντιμετωπίσουμε την κρίση και η αναγκαιότητα του νέου προτύπου ανάπτυξης αποτελεί την α-

ναπτυξιακά επιθετική απάντηση, σε μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο, του ερωτήματος μετά την κρίση τι;

3. Από την κρίση της οικονομίας στην κρίση της απασχόλησης

Η διεθνής, η ευρωπαϊκή και η ελληνική οικονομία πλήττονται από το φθινόπωρο του 2008, από μία πρωτόγνωρη οικονομική κρίση και ύφεση, με την έννοια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και επιπτώσεων, σε σύγκριση με τις συντελούμενες οικονομικές κρίσεις κατά τον 20ο αιώνα. Πράγματι, η σημερινή κρίση, όπως αναφέρθηκε, ξεκίνησε ως κρίση ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου (χρηματοπιστωτική), μετεξελίχθηκε διεθνώς σε κρίση της πραγματικής οικονομίας (οικονομική κρίση και ύφεση) και εξελίσσεται σε κρίση απασχόλησης με την αρνητική τάση της ανεργίας, η οποία διεθνώς αλλά και στην Ευρώπη και την χώρα μας θα φθάσει κατά το 2010 σε υψηλά επίπεδα.

Η παρατήρηση αυτή αναδεικνύει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πρόσφατης κρίσης, με την έννοια ότι ενώ στα επόμενα χρόνια (μετά το 2012) θα παρουσιάζεται ένας σταδιακός ρυθμός ανάκαμψης, εντούτοις αυτό θα συμβαίνει με την ύπαρξη υψηλού επιπέδου ανεργίας (άνεργη ανάκαμψη). Ακριβώς για αυτό τον λόγο προβλέπεται, από ορισμένους αναλυτές, ότι η κρίση απασχόλησης κατά την φάση της ανάκαμψης θα δημιουργήσει, διεθνώς, συνθήκες κοινωνικής κρίσης, με αποτέλεσμα η κυκλική εξέλιξη της ανεργίας να καταστεί μεσο-μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην παραγωγή και στην κοινωνική συνοχή.

Μια τέτοια προοπτική κρίσης της απασχόλησης, θα πλήξει ιδιαίτερα τους νέους (ες), τους ανειδίκευτους, τους μετανάστες και τους εργαζόμενους σε ευέλικτες και προσωρινές μορφές απασχόλησης, επιφυλάσσοντας τους την ένταξη τους στην κατηγορία της μακροχρόνιας ανεργίας και της σταδιακής περιθωριοποίησης από το εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα μακροχρόνια, εξαιτίας της απαξίωσης των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους, να μην αποτελούν ελκυστική επιλογή για τους εργοδότες.

Έτσι, με αυτά τα δεδομένα, θα απαιτηθούν αρκετά χρόνια για να επανέλθει το επίπεδο της ανεργίας σ' αυτό πριν την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης (φθινόπωρο 2008). Για παράδειγμα για τις Η.Π.Α. προβλέπεται ότι μια τέτοια προοπτική θα επέλθει μετά το 2018, ενώ για την Ελλάδα προβλέπεται ότι το 2015 το επίπεδο της ανεργίας δεν θα είναι χαμηλότερο απ' αυτό του έτους 2008 (7,8%). Επιπλέον, κατά την περίοδο 2015 - 2020 η αύξηση της απασχόλησης προβλέπεται ότι θα κυμανθεί στα επίπεδα του 1,5% τον χρόνο, με αποτέλεσμα να επιβεβαιωθεί η πρόβλεψη ότι η ανάκαμψη της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας θα συνυπάρχει με υψηλό ποσοστό ανεργίας.

Η ανάσχεση αυτής της προοπτικής κρίσης της απασχόλησης, σε βραχυχρόνιο επίπεδο, προϋποθέτει την άμεση ένταξη των ανέργων στην απασχόληση, τόσο για την εξασφάλιση εισοδήματος, όσο και για διατήρηση των δεξιοτήτων τους, που θα τους ε-

πιτρέψει μεσο-μακροπρόθεσμα να ενταχθούν σε πλέον καινοτομικές, παραγωγικές και τεχνολογικές θέσεις εργασίας, όταν επιταχυνθεί η διαδικασία της ανάκαμψης.

Όμως κάτι τέτοιο για να συμβεί, απαιτείται να αποσαφηνισθεί η κινητήρια δύναμη της διεθνούς οικονομικής ανάκαμψης. Για παράδειγμα, κατά την περίοδο των τελευταίων δεκαετιών, τον ρόλο αυτό έπαιζαν οι καταναλωτές της Αμερικής. Σήμερα, και στο άμεσο μέλλον φαίνεται ότι η Κίνα επενδύει κατά κύριο λόγο σε παιδεία και υποδομές, ενώ οι Η.Π.Α. επενδύουν σε υψηλή τεχνολογία. Η Βραζιλία, η Ινδία και η Κίνα εκτιμάται (D.Straus –Kan, 2009), ότι δεν μπορούν να εξελιχθούν σε κινητήρια δύναμη της διεθνούς ανάκαμψης.

Έτσι φαίνεται ότι και στις σημερινές δυσμενείς διεθνείς οικονομικές συνθήκες, η ισχυροποίηση του δολαρίου θα μπορούσε για μία ακόμη φορά να ενισχύσει την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών στις Η.Π.Α., προκειμένου να κινητοποιήσουν τις προϋποθέσεις ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας. Όμως, μια τέτοια επιλογή ενίσχυσης του δολαρίου δεν φαίνεται να προβληματίζει την οικονομική πολιτική των Η.Π.Α., γιατί θα αποδυναμώσει τις αμερικάνικες εξαγωγές προς όλο τον κόσμο. Επομένως, απαιτείται να βρεθούν νέοι θύλακες κινητήριας δύναμης της διεθνούς ανάκαμψης, προκειμένου να ανατραπουν οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης που τροφοδοτούν διεθνώς υψηλά ποσοστά ανεργίας.

Ειδικότερα, για την ευρωπαϊκή οικονομία αποτελεί επιλογή πρώτης προτεραιότητας η δημιουργία εσωτερικών προϋποθέσεων ανάκαμψης, αφού οι εξωτερικές προϋποθέσεις είναι περιορισμένες.

Πιο συγκεκριμένα, είναι αναγκαίο για την ανάκαμψη και την αποτροπή της κρίσης απασχόλησης, να αντικατασταθεί ριζικά το διεθνές, ευρωπαϊκό και ελληνικό πρότυπο ανάπτυξης της ευελιξίας της εργασίας (μικρο-επίπεδο), της ενίσχυσης της προσφοράς (μακρο-επίπεδο) και της ιδιωτικοποίησης και κεφαλαιοποίησης του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο), από το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ρύθμισης της εργασίας (μικρο-επίπεδο), της ενίσχυσης της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης (μακρο-επίπεδο) και της ενδυνάμωσης της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο).

Στο πλαίσιο αυτό του νέου αναπτυξιακού προτύπου, η προτεραιότητα της οικονομικής πολιτικής και της πολιτικής απασχόλησης απαιτείται να επικεντρωθεί στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, με την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων και όχι με τη διαχείριση της ανεργίας και τη διευθέτηση των ανισορροπιών στην ελληνική αγορά εργασίας.

4. Αντί επιλόγου

Μετά την οικονομική κρίση, στη λειτουργία της διεθνούς, της ευρωπαϊκής και της ελληνικής οικονομίας, πολλά πράγματα θα είναι διαφορετικά στο επίπεδο της ανά-

πτυξης, της απασχόλησης, του εισοδήματος, των τομέων και κλάδων παραγωγής, της τεχνολογίας, της μετανάστευσης, των κλιματικών αλλαγών και του περιβάλλοντος, της αγοράς εργασίας και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

Όμως, αυτό που έχει σημασία είναι ότι αυτή η μετά την κρίση διαφορετικότητα θα πρέπει να σχεδιασθεί, οργανωθεί και λειτουργήσει στην πράξη με τέτοιο τρόπο ώστε να μην δημιουργεί στους εργαζόμενους και στη νεολαία συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας, αλλά να δημιουργεί συνθήκες βέβαιας και εξελισσόμενης δυναμικά οικονομικής και κοινωνικής προοπτικής για την ελληνική οικονομία, την αγορά εργασίας και το σύστημα κοινωνικής προστασίας, τα περιουσιακά στοιχεία (κινητά και ακίνητα) του οποίου επαρκούν σήμερα για την χρηματοδότηση των παροχών ενός έτους.

Έτσι, εάν δεν απαντηθούν αναπτυξιακά και κοινωνικά αποτελεσματικά οι προκλήσεις αυτές, οι δύσκολες προοπτικές που βρίσκονται μπροστά μας θα επιδεινωθούν με την έξαρση της αντίφασης «μείωση των προσλήψεων – αύξηση των απολύσεων». Οι προβλέψεις ανάκαμψης της τάξης του 0,4% ή 0,5% αύξησης του Α.Ε.Π. το 2011 ή το 2012, δεν είναι ικανές και αναγκαίες για να επιλύσουν την προαναφερόμενη αντίφαση στην αγορά εργασίας.

Η μόνη ικανή και αναγκαία συνθήκη επίλυσης της συγκεκριμένης συνθήκης είναι η νέα ανάπτυξη, η αναδιανομή του εισοδήματος και η μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών. Οι νέοι πόροι θα χρηματοδοτήσουν την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, γιατί το πρόβλημα δεν είναι η έλλειψη αποταμίευσης, αλλά η έλλειψη κατανάλωσης, η οποία με τη σειρά της θα κινητοποιήσει τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας. Έτσι μόνο θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, θα παραχθεί και θα αναδιανεμηθεί δίκαια νέος πλούτος, θα εκσυγχρονιστεί τεχνολογικά η παραγωγή, θα απορροφηθεί σημαντικά η ανεργία, θα εξισορροπηθεί σημαντικά η λειτουργία της αγοράς εργασίας και θα εξαλειφθεί ο φαύλος κύκλος των δημοσιονομικών και αναπτυξιακών αδιεξόδων στην ελληνική οικονομία.

Ανάμεσα στη Δημοσιονομική Κρίση και στην Ύφεση. Τι γνωρίζουμε και τι δεν θέλουμε να μάθουμε για την Οικονομική Κρίση

Διονύση Ν. Γράβαρη

Καθηγήτῃ, Πανεπιστημίου Κρήτης και Επιστημονικού Διευθυντῆ Ι.Μ.Ε./Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

Περίληψη εισήγησης

Η εκδήλωση και η μέχρι σήμερα πορεία της οικονομικής κρίσης έχει φέρει στην επιφάνεια μια πληθώρα από μορφές και διαστάσεις της, από τις οποίες ο τρέχων επιστημονικός ή / και δημοσιογραφικός λόγος έχει εντοπίσει ορισμένες μόνο. Αντικείμενο της εισήγησης είναι η αντιδιαστολή εκείνων των πτυχών που έχουν φωτιστεί και υπογραμμιστεί μονοδιάστατα με κάποιες άλλες που έχουν παραμεριστεί

*Διονύσης Γράβαρης, Καθηγήτῃς Πανεπιστημίου Κρήτης,
Επιστημονικός Διευθυντῆς ΙΜΕ/ΓΣΕΒΕΕ, Εισηγητῆς.*

στο περιθώριο, στη σκιά του τρέχοντος προβληματισμού. Πιο συγκεκριμένα και με προνομιακό πεδίο αναφοράς την ελληνική περίπτωση το επιχείρημα θα εστιάσει σε πέντε από αυτές τις πτυχές.

Η πρώτη από αυτές έχει να κάνει με τον τρόπο ιστορικής πλαισίωσης του φαινομένου της οικονομικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, ενώ γνωρίζουμε – και μάλιστα με εξαιρετικές λεπτομέρειες – το χρονικό ούτως ειπείν της κρίσης, φαίνεται πως δεν θέλουμε να μάθουμε την ιστορικότητα της κρίσης. Εδώ, με τον όρο ιστορικότητα δεν α-

ναφέρομαι μόνο στις ιδιαίτερες εκφάνσεις – τις μορφές εκδήλωσης - της κρίσης, που παραλλάσσουν από κοινωνία σε κοινωνία. Αναφέρομαι κυρίως στους ιστορικούς όρους δυνατότητας της κρίσης και ιδιαίτερα στην κυκλικότητα / περιοδικότητα του φαινομένου, αλλά και σε εκείνες τις πολιτικές αποφάσεις του παρελθόντος, οι οποίες «κλείδωσαν» το ιστορικό μονοπάτι προς την κρίση.

Η δεύτερη πτυχή αναφέρεται στην ανάδειξη της κρίσης υπό τη μορφή της εσωτερικής της στον κρατικό προϋπολογισμό, υπό τη μορφή δηλαδή της δημοσιονομικής κρίσης, ή χρησιμοποιώντας το δημοφιλή όρο του «δημοσιονομικού εκτροχιασμού». Με τον τρόπο αυτό παραμερίζονται και οι δύο άλλες και σημαντικές συνιστώσες της μακροοικονομικής πολιτικής, δηλαδή η νομισματική και η συναλλαγματική πολιτική. Σε μια τέτοια περίπτωση η δημοσιονομική κρίση θα μπορούσε να κατανοηθεί ως κρίση του κυρίαρχου υποδείγματος μακροοικονομικής πολιτικής.

Η τρίτη πτυχή σχετίζεται με την κατανόηση της κρίσης ως φαινομένου που εξαντλείται στο εσωτερικό της «χρηματικής οικονομίας», με αποτέλεσμα η ίδια η κρίση να κατανοείται κυρίως ως χρηματοπιστωτική κρίση. Με τον τρόπο αυτό η «πραγματική οικονομία» εισέρχεται στο οπτικό πεδίο της κρίσης μόνο υπό τη μορφή των επιπτώσεων της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην «πραγματική οικονομία». Εναλλακτικά, ο ορίζοντας κατανόησης της κρίσης θα ήταν ευρύτερος εάν το φαινόμενο της κρίσης είχε τεθεί ως διάρρηξη της σχέσης μεταξύ της «χρηματικής» αφενός και της «πραγματικής οικονομίας» αφετέρου. Αυτή η εναλλακτική προσέγγιση θα ήταν περισσότερο χρήσιμη στην περίπτωση της Ελλάδας, αφού θα αναδείκνυε με τρόπο ανάγλυφο την ενδογενή υφεσιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας και την εξάντληση του κυρίαρχου εδώ και πενήντα έτη αναπτυξιακού προτύπου.

Η τέταρτη πτυχή έχει να κάνει με την πολιτική διαχείριση της κρίσης ή για να είμαι ακριβής με τις πολιτικές προϋποθέσεις «εξόδου» από την κρίση. Η κρατούσα άποψη, στην περίπτωση αυτή, αναδεικνύει την ανάγκη για κοινωνική και κατά μείζονα λόγο πολιτική συναίνεση, η οποία μερικές φορές εξικνείται μέχρι του σημείου να θέτει ως αναγκαία συνθήκη το σχηματισμό κυβέρνησης «εθνικής ανάγκης». Ο υπερβολικός φωτισμός αυτής της άποψης αφήνει στο σκοτάδι μια άλλη, περισσότερο δυσμενή διάσταση της κρίσης, αυτήν της κρίσης είτε ως βίαιου μηχανισμού αναδιανομής πλούτου και δικαιωμάτων είτε ως ενός ωμού μηχανισμού πειθάρχησης.

Η πέμπτη, τέλος, πτυχή δεν είναι άλλη παρά ο ίδιος ο τρόπος κατανόησης και περιγραφής της. Ο τρόπος, δηλαδή, με τον οποίο σκεφτόμαστε για την κρίση. Στην περίπτωση, μάλιστα, αυτή θα μπορούσε να γίνει λόγος για κρίση της ίδιας της σκέψης περί την κρίση.

Αναλυτική εισήγηση

Θα ήθελα κατ' αρχάς να συγχαρώ τον Ο.ΜΕ.Δ. για τη διοργάνωση αυτού του Συνεδρίου και να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο Καθηγητή Γιώργο Κουκουλέ και τα στελέχη του Οργανισμού για την τιμητική πρόσκληση.

Όπως αντιλαμβάνεστε, έχουν ήδη προηγηθεί δύο αρκετά ενδιαφέρουσες εισηγήσεις με αποτέλεσμα να έχει περιοριστεί τόσο ο «ωφέλιμος» χρόνος, όσο και το εύρος της δικής μου εισήγησης. Για το λόγο αυτό θα επιχειρήσω να είμαι σύντομος και να εστιάσω σε ορισμένες πτυχές της κρίσης, οι οποίες κατά την άποψή μου δεν έχουν ακόμα θεματοποιηθεί ή/και αναλυθεί επαρκώς.

Αφετηρία των σκέψεων και των θέσεων που θα προσπαθήσω να παρουσιάσω είναι ένα ερώτημα. Συγκεκριμένα: «Πώς μπορούμε να σκεφτούμε την κρίση;». Δηλαδή κάτω από ποιους όρους μπορούμε να αντιληφθούμε αυτό το απροσδόκητο, εκ πρώτης όψεως, φαινόμενο, το οποίο ίσως αλλάξει δραστικά τον τρόπο της ζωής μας;

Μέχρι σήμερα, η κρίση με τη μορφή που εκδηλώθηκε στην Ελλάδα μας παρουσιάζεται σαν ένα δίλημμα, σαν μία διασταύρωση όπου είμαστε αναγκασμένοι να επιλέξουμε ανάμεσα σε δύο μονοπάτια: αυτό της δημοσιονομικής εξυγίανσης ή το άλλο της ύφεσης. Και φαίνεται ότι η ίδια η σκέψη μας για αρκετό χρονικό διάστημα θα παραμείνει εγκλωβισμένη στο δίλημμα αυτό. Εάν, ωστόσο, δεχθούμε ότι και το παραπάνω δίλημμα είναι συνέπεια της ίδιας της κρίσης, τότε θα έχουμε κάνει το πρώτο βήμα ώστε να αντιληφθούμε όχι μόνο τις πραγματικές της διαστάσεις αλλά και εναλλακτικές διόδους «εξόδου» από αυτήν.

Η κρίση, ως οικονομική κρίση, οδηγεί αναπόφευκτα σε καταστροφική οικονομικών αξιών. Τέτοιες οικονομικές αξίες είναι το ανθρώπινο δυναμικό, πάγια κεφάλαια και μηχανήματα αλλά και υποδομές.

Η κρίση, ωστόσο, δεν είναι αμιγώς οικονομικό φαινόμενο -εάν πράγματι ήταν, τότε οι λύσεις θα ήταν εύκολα διαθέσιμες. Κατά κανόνα, η εκδήλωση μιας οικονομικής κρίσης οδηγεί και σε καταστροφή πολιτισμικών κεκτημένων, όπως είναι οι δημοκρατικοί πολιτικοί θεσμοί, οι αλληλέγγυες κοινωνικές σχέσεις και η δύναμη που έχει το ανθρώπινο πνεύμα όχι μόνο να αναστοχάζεται αλλά και να σκέφτεται. Επιστρέφοντας στο σημείο που μας ενδιαφέρει και θέλω εξ αρχής να τονίσω η κρίση είναι εγκατεστημένη στη σχέση της πολιτικής με την οικονομία, αφού αυτήν τη σχέση έρχεται να εξαρθρώσει. Υπάρχει, επομένως, ένα προνομιακό σημείο προσέγγισης της κρίσης: η πολιτική οικονομία της κρίσης.

Σε αυτό το πλαίσιο θα ήθελα να εστιάσω πιο αναλυτικά, σε πέντε πτυχές της κρίσης, σε πέντε αφορμές -αν θέλετε- ώστε να αναδειχθούν ορισμένες σκοτεινές της πλευρές - όχι με την έννοια των κακών ή σατανικών πλευρών- αλλά εκείνων των πλευρών που έχουν μείνει στο ημίφως, στη σκιά.

Η **πρώτη** πτυχή είναι ο ίδιος ο τρόπος με τον οποίο έχει γίνει μέχρι σήμερα αντιληπτή η κρίση. Αν ανατρέξει κανείς τόσο στην αρθρογραφία όσο και στην βιβλιογραφία, θα διαπιστώσει ότι έχουμε πληθώρα πληροφοριών για το χρονικό της κρίσης. Επίσης έχουμε πληθώρα πληροφοριών για χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπηρεσίες που μέχρι πρόσφατα τα γνώριζαν μόνο εξειδικευμένοι επιστήμονες. Αυτή η αφνίδια «γνώση» έρχεται να μας πείσει ότι και η κρίση είναι ένα αφνίδιο, ένα έκτακτο, εξωκαθημερινό και οπωσδήποτε εξωγενές ως προς την «οικονομία της αγοράς», φαινόμενο. Εξ αυτού και η αναζήτηση των αιτίων στην πλεονεξία ή στην εσφαλμένη και πλημμελή λειτουργία συγκεκριμένων θεσμών.

Η ιστορία, ωστόσο, διαψεύδει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο τους σημερινούς χρονικογράφους. Και τούτο επειδή στη μακρά ιστορική της εξέλιξη η καπιταλιστική οικονομία εμπεριέχει ως ιστορική δυνατότητα το στοιχείο της κρίσης. Άλλωστε, το σχήμα αυτής της εξέλιξης είναι μια κυματοειδής πορεία, μια πορεία διακυμάνσεων. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η πορεία αυτή είναι μία επανάληψη του ίδιου, αφού κάθε κύκλος και στην ανωφέρεια αλλά και στην κατωφέρειά του εκδηλώνεται σε διαφορετικά ιστορικά περιβάλλοντα και συνθήκες. Και ο κύκλος αυτός δεν είναι αμγώς οικονομικός αλλά πολιτικο-οικονομικός.

Με το «κλεισιμο» κάθε κύκλου εξαντελείται αφενός ένα αναπτυξιακό πρότυπο αλλά και ένα υπόδειγμα παρέμβασης του κράτους στην οικονομία. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα τότε εγείρεται το ερώτημα: Μήπως τα αίτια της σημερινής κρίσης υπήρχαν ως δυνατότητα στο αναπτυξιακό πρότυπο που οικοδομήθηκε στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές δημοκρατίες στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και στη συνέχεια «παγκοσμιοποιήθηκε» στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990;

Από αυτή την αλλαγή της οπτικής γωνίας έχουμε ένα πρώτο κέρδος. Ειδικότερα, θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι το φαινόμενο της κρίσης είναι ενδημικό στην καπιταλιστική οικονομία. Η κρίση, δηλαδή, θα συνεχίσει να εκδηλώνεται στον ορίζοντα του καπιταλισμού αν και με διαφορετικές μορφές κάθε φορά. Επίσης κάθε φορά θα αντιμετωπίζεται με διαφορετικά μέσα και μηχανισμούς που δεν είναι απλώς επινοήσεις του ανθρώπινου νου αλλά και προϊόν συσχετισμού δυνάμεων και συμφερόντων - αυτό που οι αφελείς και δοκησίσοφοι της εποχής μας εξακολουθούν να αποκαλούν πολιτική βούληση.

Η **δεύτερη** πτυχή της κρίσης αναφέρεται στον τρόπο ή ακριβέστερα στη συγκεκριμένη μορφή με την οποία εκδηλώθηκε η κρίση στην Ελλάδα. Αναφέρεται, με άλλα λόγια, στην κατανόηση της κρίσης ως δημοσιονομικής κρίσης. Βασικά της συμπτώματα είναι αφενός τα συνεχώς διευρυνόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα -τα οποία προκλήθηκαν τόσο από υπέρβαση των δαπανών όσο κατά μείζονα λόγο από δραματική υστέρηση των εσόδων- και αφετέρου από το ολοένα και πιο διογκωμένο δημόσιο χρέος. Αυτά τα συμπτώματα είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση, οπότε οποιαδή-

ποτε πολιτική δημοσιονομικής εξυγίανσης παρουσιάζεται όχι μόνο ως αναγκαία αλλά και ως μονόδρομος.

Εάν, ωστόσο, η δημοσιονομική προσαρμογή και εξυγίανση εμφανίζεται, ομολογουμένως, ως αναγκαία λύση -τουλάχιστον ως προς τα χρόνια διαχρονικά προβλήματα της δημόσιας οικονομίας- δεν είναι, ταυτόχρονα και επαρκής.

Η δημοσιονομική πολιτική δεν είναι σαν αυτό που εμφανίζεται και επιμένουμε να κατανοούμε: δεν είναι το άπαν, το σύνολο της μακροοικονομικής πολιτικής. Άλλωστε, είναι γνωστό στους στοιχειώδεις γνώστες της μακροοικονομικής ότι η μακροοικονομική πολιτική περιλαμβάνει ως συνιστώσες εκτός από τη δημοσιονομική, τη νομισματική και τη συναλλαγματική πολιτική.

Επιπρόσθετα, σε όλες τις χώρες της Ευρωζώνης -μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα- οι στόχοι της δημοσιονομικής πολιτικής έχουν μετατραπεί μέσα για την επιδίωξη των στόχων της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής. Η μετατροπή αυτή, μάλιστα, είναι θεσμοθετημένη εδώ και 20 χρόνια από την υπογραφή και κύρωση της Συνθήκης του Μάαστριχτ και μετά.

Το παράδοξο, επομένως, που προκύπτει από την κρίση είναι το εξής: ενώ για όλες περίπου τις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης η δημοσιονομική πολιτική ως προς τους δικούς της στόχους έχει αποτύχει στη λειτουργία της ως μέσου για την επιδίωξη των στόχων της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής, αυτό που αμφισβητείται είναι μόνο το εργαλείο και όχι ο απώτερος, ο στρατηγικός στόχος της μακροοικονομικής πολιτικής, η δογματικά αντιπληθωριστική πολιτική-στήριγμα του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος.

Ας μου επιτρέψετε στο σημείο αυτό να θέσω ένα ερώτημα, το οποίο μπορεί σήμερα να ηχεί αιρετικό αλλά τουλάχιστον είναι δυνατό να ανοίξει εναλλακτικούς δρόμους και τρόπους για την ίδια τη σκέψη μας. Μήπως, αυτό που φαίνεται ενόψει της κρίσης να έχει αποτύχει δεν είναι η δημοσιονομική πολιτική αλλά το συνολικό υπόδειγμα άσκησης μακροοικονομικής πολιτικής στο εσωτερικό της Ευρωζώνης;

Μήπως, με άλλα λόγια, το μακροοικονομικό υπόδειγμα του Ευρωπαϊκού μονταρισμού έχει αρχίσει να εξαντλεί τα όριά του, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που και το κενσινσιανό υπόδειγμα μακροοικονομικής πολιτικής είχε αρχίσει να εξαντλεί τα όριά του στις αρχές της δεκαετίας του 1970; Μήπως, τελικά, έχουμε ένα τέλος εποχής;

Η αλλαγή, ωστόσο, ενός υποδείγματος μακροοικονομικής πολιτικής δεν είναι ούτε πρέπει να είναι αμιγώς τεχνικό ή τεχνοκρατικό ζήτημα. Αυτό μας το έχει διδάξει η πρόσφατη ιστορία. Στην περίπτωση, ιδιαίτερα, της Ευρωζώνης, τα πράγματα είναι ακόμα πιο περίπλοκα, καθώς οι συνιστώσες του υποδείγματος μακροοικονομικής πολιτικής για τη στήριξη του ενιαίου νομίσματος αντιστοιχούν σε διαφορετικές ως προς

τη νομομοποιητική τους βάση θεσμικές οντότητες (εθνικές κυβερνήσεις, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Eurogroup).

Ακόμα και σε αυτό το απλουστευτικό πλαίσιο η αναδιάταξη συμφερόντων και ο σχηματισμός ενός νέου συσχετισμού ευνοϊκού προς τη μεταβολή του υποδείγματος μακροοικονομικής πολιτικής είναι αυτό που φαίνεται: ένα εξαιρετικά δυσχερές πολιτικό εγχείρημα.

Η **τρίτη** πτυχή αναφέρεται στην ίδια τη μορφή εκδήλωσης της κρίσης. Πράγματι, η συζήτηση σχετικά με την οικονομική κρίση εξαντλείται στη μορφή εκδήλωσης αυτής της κρίσης, κάνοντας λόγο αποκλειστικά και μόνο περί χρηματοπιστωτικής κρίσης. Εάν παραμείνει κανείς στη μορφή εκδήλωσης της κρίσης, παρατηρεί μία αλήθεια και περισσότερο ψέμματα. Η αλήθεια έγκειται στο ότι η κρίση εκδηλώνεται με αναγκαίο τρόπο ως χρηματοπιστωτική κρίση. Από την άλλη μεριά, τα ψέμματα προκύπτουν από το ότι η ίδια η κρίση δεν είναι τίποτε άλλο παρά η βίαιη διάρρηξη μιας σχέσης: της σχέσης ανάμεσα στη χρηματική οικονομία -το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο- αφενός και στην πραγματική οικονομία - το βιομηχανικό κεφάλαιο- αφετέρου. Αυτή η σχέση, που οικοδομήθηκε από το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980 με τις παραγωγικές αναδιαρθρώσεις, υπήρξε μια σχέση ιεράρχησης και υπαγωγής αφού οι όροι κυκλοφορίας και κεδροφορίας του βιομηχανικού κεφαλαίου είχαν υπαχθεί στους όρους και στη «λογική» κυκλοφορίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

Η σημερινή κρίση, η οποία εξωτερικεύθηκε ως χρηματοπιστωτική κρίση σήμανε τη διάρρηξη αυτής της υπαγωγής και ενδεχομένως το τέλος μιας άλλης εποχής.

Η ελληνική περίπτωση, πάντως, παρουσιάζει τις δικές της ιδιομορφίες. Πρώτον, στην Ελλάδα η κρίση δεν εκδηλώθηκε υπό τη μορφή της χρηματοπιστωτικής κρίσης, στο βαθμό που οι φορείς του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου -οι τράπεζες, οι ασφαλιστικές εταιρείες και η κεφαλαιαγορά- λειτουργούν για πολλές δεκαετίες υπό ένα καθεστώς αυξημένης αυτονομίας από την πραγματική οικονομία.

Η πραγματική οικονομία στην Ελλάδα αποτελείται από 930.000 περίπου επιχειρήσεις, από τις οποίες το 95% με 97% περίπου είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις. Στην Ελλάδα, επομένως, η οικονομική δραστηριότητα υπό τη μορφή της επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι πολυκερματισμένη. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για επιχειρήσεις με εξαιρετικά περιορισμένο ορίζοντα. Κατά κανόνα, οι επιχειρήσεις αυτές απευθύνονται σε τοπικές αγορές, οπότε η σχέση τους με την επένδυση είναι ιδιότυπη και ιδιογενής. Δεν είναι, άλλωστε τυχαίο ότι οι μισές από αυτές τις επιχειρήσεις, σύμφωνα με τα ευρήματα έρευνας που διεξήγαγε το Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων, δεν έχουν καμία σχέση με τους φορείς του χρηματοπιστωτικού τομέα. Η αυτοχρηματοδότηση αποτελεί τη συνήθη πηγή δανεισμού αυτών των επιχειρήσεων. Από την άλλη μεριά, τα χρηματοδοτικά εργαλεία που προσφέρουν οι τράπεζες στην Ελλάδα είναι ακατάλληλα για επιχειρήσεις αυτού του μεγέθους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει και το περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργούν αυτές οι επιχειρήσεις. Δύο στοιχεία αξίζει να επισημανθούν εδώ. Το πρώτο από αυτά έχει να κάνει με τον ολιγοπωλιακό χαρακτήρα των επιμέρους αγορών για αγαθά και υπηρεσίες στην Ελλάδα ενώ το δεύτερο αναφέρεται στην αποδιάρθρωση των σχέσεων μεταξύ των τομέων οικονομικής δραστηριότητας. Οι επισημάνσεις αυτές μας οδηγούν σε ένα βασικό, κατά την άποψή μου, συμπέρασμα αναφορικά με τον χαρακτήρα της κρίσης στην Ελλάδα.

Στην ελληνική περίπτωση, η κρίση αποτελεί πρωτίστως και πρωτογενώς κρίση του αναπτυξιακού προτύπου, το οποίο με μικρές παραλλαγές οικοδομήθηκε και έχει συντηρηθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η εισβολή των διεθνών παραμέτρων της κρίσης, στην ελληνική περίπτωση, λειτούργησε ως καταλύτης και ως επιταχυντής των εξελίξεων, πλήττοντας ακριβώς το πιο ευάλωτο σημείο αυτού του αναπτυξιακού προτύπου: την παθογόνα σχέση ανάμεσα στα συμφέροντα που στήριζαν ένα παλαιολιθικό αναπτυξιακό πρότυπο αφενός και την κρατική πολιτική που συντηρούσε αυτό το αναπτυξιακό πρότυπο και μέσω αυτού αποκτούσε νομιμοποίηση και αποδοχή αυτών των πολιτικών.

Η **τέταρτη** πτυχή της κρίσης είναι πολιτική και αναφέρεται στην πιθανότητα μετατροπής της κρίσης σε μηχανισμό πειθάρχησης. Ιστορικά, κάθε οικονομική κρίση έθετε στην ημερήσια διάταξη και το ζήτημα του επιμερισμού του κόστους από την κρίση. Γύρω από αυτό το ζήτημα σχηματιζόνταν και ενεργούσαν ποικίλοι και αντιτιθέμενοι «διανεμητικοί συνασπισμοί συμφερόντων», προκειμένου να αποτρέψουν το μετασχηματισμό της κρίσης σε μηχανισμό πειθάρχησης. Στην ελληνική περίπτωση, συντρέχουν τρεις παράγοντες οι οποίοι αυξάνουν τις πιθανότητες μετατροπής της οικονομικής κρίσης σε μηχανισμό πειθάρχησης.

Ο πρώτος από αυτούς τους παράγοντες είναι η απουσία αποτελεσματικών διανεμητικών μηχανισμών, ο δεύτερος σχετίζεται ευθέως με την αντιμετώπιση της κρίσης μέσω πολιτικών δημοσιονομικής «λιτότητας» και ο τρίτος αναφέρεται με την αλματώδη αύξηση του ποσοστού της ανεργίας. Η συνδρομή αυτών των τριών παραγόντων κατά την άσκηση της πολιτικής αντιμετώπισης της κρίσης αυξάνει τις πιθανότητες μετατροπής της κρίσης σε μηχανισμό πειθάρχησης και μάλιστα πειθάρχησης αυτών που ούτως ή άλλως θα είναι οι «χαμένοι» από την οικονομική κρίση.

Όσα προανέφερα δια βραχέων μέχρι τώρα, ακουμπούν στην **τελευταία** πτυχή στην οποία θέλω να αναφερθώ. Ο τρόπος με τον οποίο σκεφτόμαστε μέχρι σήμερα για την κρίση δείχνει κάτι σημαντικό και αξιοσημείωτο: ότι, δηλαδή υπάρχει και η κρίση στη σκέψη για την κρίση. Εάν η κρίση είναι και ευκαιρία, τότε είναι πρώτα απ' όλα ευκαιρία να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε για την κρίση, διατηρώντας ένα οικουμενικό πολιτιστικό κεκτημένο: το *sapere aude!*

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

Ε. Παπαπέτρου, Συντονιστής

«Ευχαριστώ πολύ και τους τρεις ομιλητές, τους κ.κ. Πάννη Στουρνάρα, Σάββα Ρομπόλη και Διονύση Γράβαρη.

Προτείνω, πριν λήξει η Β' Συνεδρία να δώσουμε το λόγο στους συνέδρους για να υποβάλουν λίγες, έστω, ερωτήσεις στους ομιλητές».

Ε. Κουτσιμπού, Μεσολαβητής -Διαιτητής

Ερωτήσεις, διευκρινίσεις σχετικές με το «πάγωμα μισθών» που ανέφερε ο κ. Στουρνάρας.

Ε. Παπαπέτρου, Συντονιστής

Δίνει το λόγο στον Ομιλητή.

Γ. Στουρνάρας, Εισηγητής

«Καταρχήν όταν μιλάμε για πάγωμα μισθού εννοούμε μόνο στο Δημόσιο Τομέα. Στον Ιδιωτικό Τομέα υπάρχουν ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις.

Τώρα, στο Δημόσιο Τομέα, λάβετε υπόψη σας τα εξής. Ότι η εισοδηματική πολιτική, δηλαδή το πώς αποφασίζεται να εφαρμοσθεί, είναι μια διάσταση. Υπάρχει όμως και η ωρίμανση. Από τις προαγωγές, από όλα αυτά. Δηλαδή η ωρίμανση είναι περίπου γύρω στο 1,5% στο Δημόσιο, χονδρικά. Ποικίλει, από 1%-2%. Τώρα βέβαια, είναι πολύ δυσάρεστο να μιλάς για παγώματα μισθών, αλλά όταν ο πληθωρισμός είναι περίπου μηδενικός, όταν δυστυχώς, ο Δημόσιος Τομέας αναπτύχθηκε πέραν κάθε προσδοκίας, υπάρχει πρόβλημα. Θα σας πω τα νούμερα, σήμερα έχουμε 55.000 δημόσιους υπαλλήλους παραπάνω, από όσους είχαμε το 2004. Έχουμε περίπου 200 νέους Οργανισμούς.

Θα μου πείτε, μα πρέπει να την πληρώσει ο κόσμος με πάγωμα μισθού; Εγώ πιστεύω ότι το πάγωμα μισθού πρέπει να είναι ένα παροδικό μέτρο. Μην νομίζετε ότι υπάρχουν και πολλοί τρόποι να μειώσεις δαπάνες στην Ελλάδα, άμεσα. Έμμεσα, όπως σας είπα, υπάρχουν δυνατότητες πολύ μεγάλες. Άμεσα όμως, το μαχαίρι στο λαιμό μας έχει μπει για αύριο. Δεν θα περιμένει κανείς να βάλουμε στα νοσοκομεία συστήματα πληροφόρησης και να μετράμε.

Η εξοικονόμηση, όπως είπε και ο Σάββας Ρομπόλης, φτάνει περίπου στο ύψος των 300.000.000 Ευρώ. Ως ποσοστό του Α.Ε.Π. είναι 0,3%. Είναι όμως κάτι. Πρέπει δηλαδή να δείξεις ότι παίρνεις ένα μέτρο, να συνειδητοποιείς έμπρακτα ότι υπάρχει πρό-

βλημα και προσπαθείς να το αντιμετωπίσεις. Δεν μιλάμε για τον Ιδιωτικό Τομέα, μιλάμε για το Δημόσιο μόνο.

Τώρα, θα σας πω ένα ακόμη αριθμητικό μέγεθος. Οι συνολικές πρωτογενείς δαπάνες του Δημόσιου Τομέα –πρωτογενείς σημαίνει καταναλωτικές δαπάνες χωρίς τόκους - περίπου διπλασιάστηκαν τα προηγούμενα 5 χρόνια. Δηλαδή, από το τέλος του 2003 μέχρι σήμερα ήταν 30 δις ευρώ και έχουν φθάσει τα 60 δις ευρώ, σε ονομαστικές τιμές.

Άρα, πρέπει να δείξεις ότι κάτι κάνεις για να περιορίσεις το νούμερο αυτό. Σαφώς, πρέπει να κόψεις π.χ. τις δαπάνες διαφήμισης και τα συναφή. Αλλά πρέπει να αποδείξεις ότι, από του χρόνου, θα έχεις μια εξοικονόμηση. Δεν είναι εύκολο να το κάνεις, αν δεν παγώσεις και τους μισθούς, δυστυχώς. Και λέω πραγματικά, δυστυχώς.

Το βιοτικό επίπεδο είναι το δεύτερο ερώτημα. Το βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα έχει ανέβει πολύ. Αυτό βέβαια μετριέται σε μέσα επίπεδα. Κανείς δεν ξέρει δημόσιο από ιδιωτικό. Υπάρχει ένας μέσος μισθός. Το βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα έχει περίπου ανέβει τα προηγούμενα 10 χρόνια, όπως σας έδειξα, 15 μονάδες. Αυτό μετριέται βέβαια σε μονάδες ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης, που είναι και το σωστό. Άρα δεν υπάρχει μείωση στην Ελλάδα του βιοτικού επιπέδου.

Εδώ όμως, πρέπει να κάνουμε μια διευκρίνιση. Μιλάμε για μέσους όρους. Όπως ξέρετε η στατιστική είναι η επιστήμη που λέει ότι, όταν το κεφάλι σου είναι στο ψυγείο και τα πόδια σου στο φούρνο, τότε έχεις μέση θερμοκρασία. Καταλαβαίνετε τι εννοώ. Σε αυτό που αποκαλούμε μέσο όρο, λοιπόν, έχεις και τους μισθούς των golden boys, έχεις και τους μισθούς αυτών, που αμείβονται με τα κατώτατα.

Τούτων λοιπόν λεχθέντων, για να μην παρεξηγηθώ, ως μέσος όρος, έχουμε ανέβει πολύ. Άρα μπαίνουν θέματα διανομής. Βέβαια, μετά, και αυτό είναι πάρα πολύ κρίσιμο και το ανέφερε και ο κ. Ρομπόλης, στη χώρα μας πρέπει να χτίσουμε ένα Κοινωνικό Κράτος. Το Κοινωνικό Κράτος, όμως, δεν χτίζεται με το να δώσεις ένα επίδομα σήμερα και να το πάρεις του χρόνου πίσω. Πρέπει να μελετήσουμε και να ορίσουμε ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Στη μελέτη μου, προτείνω ότι μπορούμε να το κάνουμε σε 4 χρόνια από σήμερα. Να υπάρχει ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, για όλους τους Έλληνες πολίτες».

Ε. Παπαπέτρου, Συντονιστής

Δέχεται νέα ερώτηση από το ακροατήριο.

Σύνεδρος

Ζητά περαιτέρω ανάλυση σχετικά με το «πάγωμα μισθών» και την επίδραση στο βιοτικό επίπεδο των πολιτών, απευθυνόμενος προς τον κ. Ρομπόλη.

Ε. Παπαπέτρου, Συντονιστής

Δίνει το λόγο στον Ομιλητή.

Σ. Ρομπόλης, Εισηγητής

«Για το θέμα του παγώματος των μισθών. Δεν ανέφερα στην ομιλία μου, για λόγους συντόμευσης, το θεσμικό μέρος, το οποίο το βρίσκω εξίσου σοβαρό, πέρα από το ποσοτικό, το οποίο αναφέρθηκε. Τα θεσμικά ζητήματα δεν είναι απλά.

Όπως αναφέρθηκε στον Ιδιωτικό Τομέα ο Γιάννης ο Στουρνάρας και είπε ότι εκεί έχουμε τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις, αντίθετα, στο Δημόσιο, δεν έχουμε την τόλμη να περάσουμε στη συλλογική σύμβαση, αλλά παραμένουμε, τουλάχιστον τα τελευταία χρόνια, ακόμα στη συλλογική διαπραγμάτευση. Νομίζω ότι θα αποτελεί βαρβαρότητα σε αυτή τη βάση της συλλογικής διαπραγμάτευσης ο εργοδότης στο Δημόσιο να την αμφισβητήσει και να μη την μεταμορφώσει σε συλλογική σύμβαση εργασίας

Νομίζω, από άποψη θεσμική, συμβολική και ουσιαστική – έχει πολύ μεγάλη σημασία ο εργοδότης ως Κράτος, επειδή δεν υπάρχει συλλογική σύμβαση, να επιλέξει το πάγωμα των μισθών και την αναστολή ακόμη κι αυτής της συλλογικής διαπραγμάτευσης.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά το βιοτικό επίπεδο. Το θέμα αυτό αναφέρεται στις παρούσες και στις μελλοντικές γενεές. Θα δείτε ότι και στην πρόταση που έχει καταθέσει η Γ.Σ.Ε.Ε. διεκδικεί τη δημιουργία ενός Συνηγόρου των Γενεών. Είναι ενδιαφέρον να σας πω ότι, τον τελευταίο καιρό, έχουμε έλθει σε επαφή με Οργανισμούς του εξωτερικού, όπου έχουν δημιουργήσει Οργανισμούς Αλληλεγγύης των Γενεών. Είναι Οργανισμοί, οι οποίοι μελετούν τις ανάγκες των νέων γενεών και επεξεργάζονται τις αντίστοιχες δημόσιες πολιτικές για την ικανοποίησή τους.

Όλοι πλέον διαπιστώνουν ότι η εικοσαετία 1990-2010 ήταν μια χαμένη εικοσαετία για το ασφαλιστικό σύστημα, με την έννοια, εκτός των άλλων, ότι δεν θα αποσοβηθεί μια σύγκρουση των γενεών. Το ΙΝ.Ε./Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ. έχει πραγματοποιήσει τις σχετικές εισηγήσεις και η Γ.Σ.Ε.Ε. στις διυπουργικές συναντήσεις και στο Κοινοβούλιο στην Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων, έχει καταθέσει την πρόταση ότι το θέμα του σχεδιασμού των αναγκών των μελλοντικών γενεών, πρέπει να απασχολήσει κατά προτεραιότητα την ελληνική πολιτεία. Οι επόμενες γενιές γνωρίζουν, παρακολουθώντας το περιεχόμενο της εφαρμοζόμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, ότι θα έχουν ένα χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο από το σημερινό, δηλαδή από το βιοτικό επίπεδο των προηγούμενων γενιών.

Και πολύ φοβάμαι ότι αν δεν ελέγξουμε αυτές τις τάσεις επιδείνωσης του βιοτικού επιπέδου των νέων γενιών, τότε θα δικαιωθεί ο συγγραφέας του “Βαμπίρ και Κανίβαλοι”.

Ευχαριστώ πολύ».

Ε. Παπαπέτρου, Συντονιστής

Ευχαριστεί τους Ομιλητές για τις εισηγήσεις τους και τους συνέδρους για το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους στη συζήτηση.

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ - ΓΕΥΜΑ

Γ' Συνεδρία

Στο πάνελ (από αριστερά προς τα δεξιά) οι: Διονύσης Γράβαρης, Καθηγητής, Jacques Freyssinet, Ομότιμος Καθηγητής, Σάββας Ρομπόλης, Καθηγητής, Αντώνης Παπαγιαννίδης, Δικηγόρος, Δημοσιογράφος, Συντονιστής 3ης Συνεδρίας, Δημήτριος Αρμενάκης, εκπρόσωπος Ε.Σ.Ε.Ε., Γεώργιος Καββαθάς, εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

**Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης
Οι Εθνικές Διαστάσεις
Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους**

Γ' ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ:

Αντώνης Παπαγιαννίδης

*Δικηγόρος, Δημοσιογράφος, Σύμβουλος Ε.Ι.Η.Ε.Α.
σε ευρωπαϊκά θέματα*

Α. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

Εισαγωγικό σχόλιο

«Εκείνο, το οποίο, νωρίτερα έλεγα και διαδρομικά, είναι ότι, έτσι όπως έχουν έρθει τα πράγματα, η σημερινή συνάντηση και συζήτηση, θα όφειλε να ήταν το θέμα συζήτησης στη δημόσια σκηνή, αντί να είναι κύριο θέμα εκείνο που έχει ανθίσει στην Ελλάδα, τις τελευταίες εβδομάδες, μέρες, ώρες. Δηλαδή ένα ατέλειωτο κουτσομπολιό λεπτομερειών. Γιατί η κρίση είναι πάνω μας απολύτως, σε όλες τις πλευρές της κοινωνίας και της οικονομίας, σε όλες τις πτυχές δράσης των κοινωνικών εταίρων.

Και ο ήρεμος τίτλος “*χαρακτήρας και εκφάνσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης, οι εθνικές –ας πούμε οι δικές μας και είμαστε στην Ελλάδα- διαστάσεις, οι επιπτώσεις στις επιχειρήσεις και στους εργαζομένους*”, ενώ ακούγεται ήπιος και επιστημονικός, κρύβει, όπως ανακαλύπτουμε, εξαιρετικά μεγάλους κοινωνικούς και πολιτικούς κινδύνους. Αλλά και ανθρωπινή ένταση. Γι’ αυτό έλεγα και νωρίτερα ότι, σε αυτήν εδώ την αίθουσα, σε αυτήν εδώ τη συζήτηση, λογικό θα ήταν- αλλά δεν πηγαίνουν τα πράγματα πάντα (!) σύμφωνα με τη λογική - να βρισκείται πολλή και γνήσια προσχή αρμόδιων φορέων.

Και νομίζω ότι ο Ο.ΜΕ.Δ. κάνει εδώ κάτι το πολύ ενδιαφέρον, ανταποκρινόμενος όχι σε ένα θεσμικό ρόλο ή μια τυπική του αποστολή, αλλά στο ρόλο της προληπτικής εξειργάνωσης αυτού που πρόκειται να ακολουθήσει.

Αυτό είναι ένα εισαγωγικό σχόλιο, αν και με έχετε για συντονιστή μας συζήτησης. Ευθύς αμέσως λοιπόν, προτείνω να πορευθούμε ως εξής:

Έχουμε εκπροσώπους εκείνου που παλιότερα λέγαμε “*παραγωγικές τάξεις*”, τώρα τελευταία το μάθαμε ως “*κοινωνικούς εταίρους*”. Το κατά πόσον θα είναι πράγματι εταίροι, ξανά το λέω, στη συγκυρία που θα ακολουθήσει, την πολιτική και κοινωνική, θα το δείξει η πραγματικότητα. Να δώσουμε λοιπόν το λόγο στους Κοινωνικούς Εταίρους, για μια τοποθέτηση. Στη συνέχεια, να επανέλθουμε στους πρωινούς, ή σε εκείνους εκ των πρωινών εισηγητών, που είναι μεταξύ μας. Και στη συνέχεια, βεβαίως, η συζήτηση θα περάσει στην αίθουσα.

Θα παρακαλούσα πρώτα τον κύριο Αρμενάκη, από τον τομέα του Εμπορίου. Τον τομέα του εμπορίου, ο οποίος πολλαπλά ενδιαφέρει στη σημερινή συγκυρία. Πρώτον, γιατί ζούμε στην Ελλάδα! Δεύτερον, γιατί ακόμα και στην τελευταία έρευνα συγκυρίας του Ι.Ο.Β.Ε. έβγαινε να είναι αισιόδοξο το αποτέλεσμα (οπότε λέει κανείς: *κοίτα να δεις*), αλλά περπατώντας και στους δρόμους της Αθήνας ή και ανά την Ελλάδα, βλέπει κανείς ότι δεν είναι και τόσο σαφές ότι τα πράγματα είναι ή καλά ή απλά.

Ο κύριος Αρμενάκης έχει το λόγο».

Δ. Αρμενάκης, Εκπρόσωπος Ε.Σ.Ε.Ε.

«Ευχαριστώ πάρα πολύ και εσάς και τον Ο.ΜΕ.Δ., τον Πρόεδρο τον κ. Κουκουλέ και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, για την πρόσκληση που απευθύνετε να

μετάσχουμε στο τωρινό στρογγυλό τραπέζι, παρότι είναι πολυγωνικό, ελπίζοντας να τετραγωνίσουμε τελικώς τον κύκλο αυτής της ύφεσης, που έχουμε μπει από την κρίση.

Σίγουρα οι κοινωνικοί εταίροι έχουν αποδείξει, και σαφέστατο παράδειγμα για αυτό είναι η στάση του Μαΐου 2009, και θα αναφερθώ αμέσως τι εννοώ, έχουν αποδείξει ότι είναι κοινωνικοί. Ξεκάθαρα πράγματα. Έχουν μεγάλη διάσταση κοινωνική οι αποφάσεις τους.

Και βλέπετε ότι μπορεί να ξεκινάνε από πολύ μακρινές μεταξύ τους αφετηρίες, όμως στο τέλος κάπου καταλήγουν. Και αυτό το κάπου το έχει νιώσει, το έχει βιώσει η ελληνική κοινωνία με την εργασιακή ειρήνη, που έχει επικρατήσει πολλά χρόνια τώρα και η οποία υποβοήθησε τα μέγιστα στην ανάπτυξη και στους έντονους μάλιστα ρυθμούς ανάπτυξης, που είδαμε τα τελευταία χρόνια.

Όταν μίλησα για το Μάιο 2009, εννοώ την ημέρα που έπρεπε να εφαρμοστεί η σύμβαση που υπεγράφη στις αρχές του 2008, όταν κανένας δεν είχε προβλέψει το μέγεθος της κρίσης. Τότε λοιπόν, οι εταίροι, να το πάρω από τη μεριά την εργοδοτική, μα και η εργατική πλευρά ήταν η ωφελούμενη στην προκείμενη περίπτωση, και οι τρεις εκπρόσωποι των εργοδοτών, με μια φωνή, διακήρυξαν ότι η σύμβαση - παρότι προέβλεπε ένα υπερβολικό για τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ποσοστό αύξησης 5,5% - έπρεπε να τηρηθεί και επέμειναν στην εφαρμογή της. Και η συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων, το εφήρμοσαν. Κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις, απλώς, επιβεβαίωσαν τον κανόνα. Να κλείσω λοιπόν αυτή την παρένθεση και να μπω στο κυρίως θέμα. Ασφαλώς δεν ήταν δυνατόν ο Ο.ΜΕ.Δ. να λείπει από τη συζήτηση για αυτά τα πρωτοφανή συμβάντα, και ακόμη συμβαίνοντα, που αντιμετώπισε η παγκόσμια οικονομία και κατ' επέκταση και η δική μας, τον τελευταίο καιρό.

Και πιστεύω ότι η ανταλλαγή απόψεων και η διαμόρφωση προτάσεων για την πορεία και τις προοπτικές της οικονομίας, οπωσδήποτε περνάνε και μέσα από τον Ο.ΜΕ.Δ. Θα ήθελα δε αυτή την πορεία και τις προοπτικές της οικονομίας να τις συνδυάσω, ευθύς εξ αρχής, με την πορεία και τις προοπτικές της κοινωνίας.

Η αλήθεια είναι ότι τα σύννεφα της διεθνούς οικονομικής ύφεσης που ακολούθησε την κρίση, σκιάζουν ακόμη πιο πολύ τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και κατ' επέκταση την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα. Και τούτο διότι η κουλτούρα της Ευρώπης είναι κάπως διαφορετική, είναι πιο κοινωνική από ό,τι είναι άλλων περιοχών του πλανήτη μας. Και οπωσδήποτε μόνον όσοι έχουν κατ' επάγγελμα την αισιοδοξία μπορούν να αρνηθούν αυτό που όλοι συνειδητοποιούμε με τον πιο σκληρό τρόπο. Ότι οι ημέρες της ραγδαίας και εν πολλοίς ανεξέλεγκτης ανάπτυξης, αλλά και του εύκολου πλουτισμού, έχουν παρόλθι. Κατ' εμέ δε, ανεπιστρεπτί.

Μια νέα κοινωνία ξεπροβάλλει, για εμάς στο εμπόριο ένας νέος καταναλωτής διαμορφώνεται. Ένας περισσότερο σκεπτόμενος και, κατά συνέπεια, αυτά πρέπει να τα λάβουμε πολύ σοβαρά υπόψη μας. Επιβάλλεται περισσότερο από ποτέ να αντιδρά-

σουμε και, κατὰ συνέπεια, να δράσουμε. Να εκτιμήσουμε τις καταστάσεις, όπως σήμερα έχουν διαμορφωθεί και να επανασχεδιάσουμε απαιτούμενες πολιτικές. Όμως, αγαπητές και αγαπητοί, σε καμιά περίπτωση η κρίση δεν σημαίνει καταστροφή. Σημαίνει ανασύνταξη, και όπως λέει ο λαός μας, σημαίνει “τα παθήματα να γίνονται μαθήματα”. Να μας γίνουν όλων μας μαθήματα.

Η κρίση, λοιπόν, μας καλεί να δημιουργήσουμε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συγκρότηση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής, για την προστασία της απασχόλησης, για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Εν τέλει, δηλαδή, για τη στήριξη της πραγματικής οικονομίας. Δεν υπάρχει καμία, και σε κανέναν, αμφιβολία ότι το 2009 ήταν και το 2010 θα είναι, οι πιο δύσκολες χρονιές του παρελθόντος και του παρόντος αιώνος. Για τις περισσότερες χώρες, για να μην πω για όλες τις χώρες.

Μπροστά μας λοιπόν ανοίγεται μια δυσοίωνη και οπωσδήποτε ανηφορική περίοδος. Το βλέπουμε ότι, οι προβλέψεις του προϋπολογισμού, πριν ακόμα συζητηθεί καν στη Βουλή, έχει αρχίσει η συζήτηση της αναθεώρησης. Είναι μια πραγματικότητα. Και καλό και ευχής έργον θα ήταν, μια και ακόμα δεν έχει συζητηθεί, να ξεκινήσει από τώρα με καινούργια νούμερα για να μην έχουμε την ανάγκη, στο πολύ σύντομο και άμεσο μέλλον, να κάνουμε αναθεωρήσεις.

Το βέβαιον λοιπόν είναι ότι η οικονομία και η κοινωνία θα δοκιμαστούν σκληρά. Θα δοκιμαστούν σκληρά οι οποιοσδήποτε προβλέψεις, είτε τώρα είτε σε 3 μήνες. Και δεν είναι αυτό άσχετο με το ότι όλοι οι οικογενειακοί προϋπολογισμοί, όλοι οι επιχειρηματικοί ισολογισμοί, από την πιο μικρή μέχρι την πιο μεγάλη οικονομική μονάδα, δοκιμάζονται σκληρά αυτή τη στιγμή. Καμιά ομάδα, κανένας κλάδος, κανένα κομμάτι της κοινωνίας δεν είναι στο απυρόβλητο. Αυτό πρέπει να το συνειδητοποιήσουν όλοι.

Αλλά και από την άλλη μεριά, η κρίση αυτή, που απειλεί να μας κομματιάσει, να μας κατακερατιάσει, ταυτόχρονα μας προκαλεί να την αντιμετωπίσουμε ενωμένοι. Ας έρθει η ώρα του εμείς και να ξεχάσουμε την *ώρα του εγώ*. Οπωσδήποτε δε, θα πρέπει να συμφωνήσουμε στην ανάγκη να επιμεριστούν ισομερώς οι συνέπειες και οι επιπτώσεις.

Όλοι σας γνωρίζετε ότι, η οικονομική ανάπτυξη είναι συνυφασμένη, ευθέως, με τη στήριξη της απασχόλησης και την ανάκαμψη της αγοράς. Και για να μην παρεξηγηθώ, γιατί δυστυχώς τον τελευταίο καιρό η λέξη αγορά έχει κάπως αρχίσει να έχει και άσχημες ερμηνείες, όταν λέω αγορά εννοώ την πραγματική αγορά. Αυτή που όλοι γνωρίζουμε, που όλοι περπατάμε, που όλοι κάνουμε τις αγορές μας είτε στη λιανική, είτε στη χονδρική, είτε στις υπηρεσίες. Σε καμιά όμως περίπτωση δεν εννοώ αγορά την virtual reality, που δυστυχώς κάποιοι ανεγκέφαλοι, golden boys χωρίς golden μυαλό, μας έφεραν. Και βέβαια, σε καμιά περίπτωση, αυτή η οικονομική κρίση δεν απέχει και από μια κρίση εμπιστοσύνης. Το βλέπετε, οι τράπεζες δεν εμπιστεύονται η μία την άλλη, φοβάται η μία να δανείσει την άλλη. Όλες μαζί δεν εμπιστεύονται τους δανειολή-

πτες και έχουν περιορίσει τη χρηματοδότηση. Πέρυσι η δανειακή επέκταση ήταν 18%, το 2007 ήταν 27%, φέτος θα κατέβει κάτω και από το 4% μέχρι το τέλος του χρόνου. Μικρότερη και από τον τρέχοντα πληθωρισμό. Είναι εξωφρενικά χαμηλό ποσοστό. Το μέσο επιτόκιο που δανείζουν είναι 6%, 7%, 8%.

Και ο φόβος για το μέλλον βέβαια, προκαλεί στους καταναλωτές, το είπαμε και προηγουμένως, τάση ανύψωσης ή αναβολής δαπανών, γεγονός το οποίο επηρεάζει σημαντικότερα, πάντως 100% αρνητικά, τη ζήτηση των προϊόντων και των υπηρεσιών. Αυτό με τη σειρά του επηρεάζει αρνητικά την παραγωγή, η οποία μειώνεται, με τελικό αποτέλεσμα να μειώνεται πράγματι το εισόδημα, να γίνονται απολύσεις και όλα αυτά, τα πρωτόγνωρα, οποία έχουμε βιώσει τον τελευταίο καιρό.

Αυτός είναι και ο ψυχολογικός φαύλος κύκλος της κρίσης, που, αγαπητές και αγαπητοί, οφείλουμε ο καθένας από τη μεριά του και όλοι μαζί συλλογικά, να σπάσουμε. Η αλυσίδα αυτή, ο φαύλος κύκλος, κάπου πρέπει να σπάσει. Διότι είναι μια αυτοτροφοδοτούμενη άρνηση, η οποία δεν καταλήγει πουθενά.

Σας καλώ λοιπόν όλους να συνεργαστούμε, γιατί όλοι γνωρίζετε ότι οι πολίτες και φοβούνται και ανησυχούν. Συνεπώς, το καίριο ζήτημα που θέτει η τρέχουσα οικονομική κρίση είναι, με ποιες πολιτικές, με ποιες δράσεις και με ποιες πρωτοβουλίες μπορούν να στηριχθούν αποτελεσματικά και ουσιαστικά, κατά βάση τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα, αλλά και οι πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Μην ξεχνάμε ότι είμαστε στην Ελλάδα. Δεν είμαστε στη χώρα των μεγάλων επιχειρήσεων.

Θέλουμε να αντιμετωπίσουμε τις παρενέργειες από κοινού, με όλους τους κοινωνικούς εταίρους. Να σχεδιάσουμε όλες εκείνες τις πολιτικές, που θα ελαχιστοποιήσουν και θα εξουδετερώσουν τις επιπτώσεις. Η διαμόρφωση ενός καινούργιου μοντέλου ανάπτυξης, οριοθετημένου από νέους θεσμούς και στηριγμένου σε κλάδους αναπτυξιακής αιχμής, όπως πολύ έντονα συζητιέται τον τελευταίο καιρό. Να ξεκινήσουμε τον καινούργιο αγώνα.

Ο προσδιορισμός λοιπόν μας νέας ισορροπίας ανάμεσα σε ένα δυναμικό Ιδιωτικό και σε έναν αποτελεσματικό Δημόσιο Τομέα είναι το ζητούμενο. Και όλοι καλούμεθα να συμπράξουμε για την ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

Ας μην διαφεύγει ότι η αναθέμανση της αγοράς σημαίνει 100% δημοσιονομική εξυγίανση. Εάν η αγορά δεν ζεσταθεί –και μπορούμε να πούμε με τι- δεν πρόκειται και τα δημόσια οικονομικά να ανακάμψουν. Είναι αξίωμα, δεν είναι θεωρία για να χρειάζεται απόδειξη. Και ας μην ξεχνάμε ότι η ανάπτυξη δεν δημιουργεί θεσμούς. Οι θεσμοί δημιουργούν ανάπτυξη. Γι' αυτό και, περισσότερο από ποτέ, η χώρα σήμερα χρειάζεται εκσυγχρονισμό του πλαισίου κανόνων και πρακτικών, που καθορίζουν το κράτος δικαίου, την διοίκηση, την παιδεία, την υγεία και την επιχειρηματική δράση, μη εξαιρουμένη.

Και να μην μας διαφεύγει, δυστυχώς το βλέπουμε και πολύ έντονα αυτές τις ημέρες, ότι τα διεθνή στοιχεία για τη χώρα μας είναι αμείλικτα καταδικαστικά, τόσο ώστε να ακούγεται ότι η Ελλάς πλέον δεν κατατάσσεται στην κατηγορία των πιο ανεπτυγμένων χωρών.

Η αποτελεσματική, λοιπόν, λειτουργία και ανεξαρτησία των θεσμών θα επιτευχθεί μόνο με τη δραστική μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών, τον εξοβελισμό της κομματοκρατίας. Εξοβελισμό από όλες τις πτυχές της ζωής μας και την ποιτική και οργανωτική αναγέννηση της δημόσιας διοίκησης, η οποία θα πρέπει να έχει μοναδικό κριτήριο την αποτελεσματική εξυπηρέτηση του πολίτη. Εμείς στο εμπόριο λέμε ότι, ο πελάτης έχει πάντα δίκιο. Ας αρχίσει να το βλέπει και αυτό η δημόσια διοίκηση.

Επιβάλλονται. Επιβάλλεται η οικοδόμηση νέων σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στις επιχειρήσεις και στις τράπεζες. Αλλά επίσης ανάμεσα στις επιχειρήσεις και στους καταναλωτές. Οι τράπεζες πρέπει να αναλάβουν και κάποιο εύλογο ρίσκο. Προικισθήκανε από την κοινωνία, ας αξιοποιήσουν σωστά την προίκα που τους δώσαμε εμείς όλοι. Έτσι, απαιτείται να διοχετευθεί χρήμα στην αγορά, *ρίξτε λεφτά στην αγορά, λέμε εμείς στο εμπόριο*, να εμπιστευθούν τις επιχειρήσεις με τις οποίες συνεργαζόντουσαν χρόνια και χρόνια, όπως και οι επιχειρήσεις και η κοινωνία τους εμπιστεύθηκε στις πρώτες μέρες της κρίσης, στην αναμπουμπούλα, και κανένας δεν πήγε να τραβήξει τα λεφτά του.

Από την άλλη μεριά, εμείς οι επιχειρηματίες, θα πρέπει να μοιραστούμε τους ίδιους στόχους. Να μην παρασυρθούμε από τις διάφορες σειρήνες που καλούν για απολύσεις και λουκέτα. Οι επιχειρήσεις μας έχουν περάσει στο παρελθόν με παρόμοιες, όχι σε τόση ένταση ούτε σε τόσο μεγάλο πλήθος, καταστάσεις και έχουν περάσει επιτυχώς.

Τέλος, οι καταναλωτές θα πρέπει να στηρίξουν αυτές τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες συνιστούν –το είπα, το λέω και θα το διαλαλώ συνεχώς- τη συντριπτική πλειονότητα του ελληνικού εμπορίου. Και θα πρέπει να πω επίσης ότι, δυστυχώς, από κάποια μέσα ενημέρωσης, άνθρωποι αναρμόδιοι καλλιεργούν ένα κλίμα καταστροφής και απαισιοδοξίας, διαμορφώνοντας και μια πολύ άσχημη ψυχολογία στο αγοραστικό κοινό, σε όλους μας δηλαδή, και κατ' επέκταση και σε εμάς, στο εμπόριο. Δεν υποστηρίζω πως η κατάσταση δεν είναι δύσκολη. Αλλά με ιερεμάδες από τηλεοπτικά παράθυρα, δεν δίνεται λύση. Ο καταναλωτής οφείλει να γνωρίζει ότι το ελληνικό εμπόριο είναι σε θέση να προσφέρει λογικές τιμές και ποιοτικές υπηρεσίες.

Βέβαια, όλα τα παραπάνω έχουν ως προϋπόθεση και την άσκηση μιας οικονομικής πολιτικής, η οποία θα έχει εθνικό προσανατολισμό και θα βασίζεται σε μια όσο το δυνατόν ευρύτερη κοινωνική συναίνεση. Είμαστε υπερήφανοι - και ας μου επιτραπεί αυτό το σχόλιο, διότι ως Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου συμβάλλουμε

στη συγκρότηση και εδραίωση αυτών των θεσμών και εξακολουθούμε να τους υποστηρίζουμε.

Κυρίες και κύριοι, τελειώνοντας θα ήθελα να πω ότι πάνω από όλα χρειάζεται βούληση. Βούληση από οποιονδήποτε. Κυβέρνηση, φορείς, επιχειρήσεις, πολίτες. Βούληση ώστε να πειστεί και η Κυβέρνηση να προχωρήσει στις προσηκουσες κινήσεις, οι οποίες θα συμβάλλουν στην ασφαλέστερη και χωρίς μεγάλες απώλειες έξοδο από την κρίση. Ο δρόμος υπάρχει, είναι ανοιχτός, αρκεί να ακολουθηθεί.

Κλείνοντας, θα ήθελα να πω τρία συνθήματα:

Όχι σε δραματική αύξηση των μισθών.

Όχι στο πάγωμα των μισθών.

Για εμάς, ναι στις χαμηλές τιμές, ναι στη φορολογική ελάφρυνση, γιατί γνωρίζετε ότι με την αύξηση της φορολογίας, ποτέ σε παρόμοιες καταστάσεις δεν είχαμε θετικά αποτελέσματα.

Αύξηση των επενδύσεων από κάθε μεριά. Δεν είναι μόνο οι ξένες επενδύσεις αυτές που δίνουν ανάπτυξη, είναι και οι μικρές, κάθε επιχειρησούλα, χρησιμοποιώ το υποκοριστικό εν γνώσει του λόγου. Και ενίσχυση του ανταγωνισμού.

Ας τα ακούσουν αυτά οι ιθύνοντες.

Θα ήθελα τελειώνοντας, να ευχηθώ πως η ύπαρξη ενός καταρτισμένου και ποιοτικού επιστημονικού δυναμικού, όπως είναι οι Μεσολαβητές και οι Διαιτητές, είναι δεδομένο ότι θετικά θα προσφέρει. Η σαφής και εμπειριστατωμένη γνώση της κατάστασης, για αυτό είμαστε εδώ, θα παρέχει τα κατάλληλα στοιχεία και δεδομένα στον καθένα εξ ημών, που θα βρεθεί στη θέση να πάρει μια απόφαση, να δώσει τις σωστές λύσεις».

Γ. Καββαθάς, Εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

«Το έχουμε πει πολλές φορές ως Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.: Αν δεν υπάρξουν στοχευμένες πολιτικές για την ενίσχυση των μικρών επιχειρήσεων, όπως παραδείγματος χάρη, σύνδεση της απασχόλησης με τη φορολογία, δηλαδή θα μπορούσαμε να είχαμε ένα αφορολόγητο με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, μια ανεργία η οποία κατά τον Υπουργό Εργασίας τρέχει, ή αν δεν έχει φτάσει το 20%, το πλησιάζει. Άρα, αυτό που πρέπει να γίνει είναι ότι θα πρέπει να μπούμε σε μια λογική όχι μόνο διατήρησης των θέσεων εργασίας, γιατί αυτές τις θέσεις εργασίας, τις εκατοντάδες χιλιάδες, τις έχουμε διατηρήσει. Οι μικρές επιχειρήσεις, ίσως και αυτό είναι το “ευτυχές” γεγονός της ελληνικής οικονομίας, κατά την άποψή μου, ότι δεν είχαμε τη βαριά βιομηχανία, η οποία θα είχε υποστεί τεράστιες συνέπειες. Οι μικρές επιχειρήσεις απασχολούσαν πάντοτε το αναγκαίο προσωπικό. Πέρα από συναισθηματικό δέσιμο, που ακούγεται κατά κόρον από εκπροσώπους μας, υπάρχει και πρακτικό θέμα. Δεν μπορείς να προχωρήσεις σε απολύσεις προσωπικού, όταν το προσωπικό που απασχολείς είναι το α-

πολύτως απαραίτητο. Και ακόμα και στις περιπτώσεις των αυτοαπασχολούμενων, με συμβοηθούντα μέλη της οικογένειας, και αυτοί δεν βγαίνουν στην αγορά εργασίας, άρα δεν αυξάνουν την ανεργία και είναι ακριβώς αυτοί που χρειάζονται για να κρατήσουν την επιχείρηση.

Είμαστε 940.000 επιχειρήσεις στη χώρα. Θεωρώ ότι με ένα ουσιαστικό μέτρο στήριξης, στοχευμένο για τις μικρές επιχειρήσεις, θα μπορούσαμε ένα μεγάλο ποσοστό των επιχειρήσεων να προσλάβει έναν εργαζόμενο. Και θα έδινε χρήμα στην αγορά για να κινηθεί, γιατί σαφώς δεν συμφωνώ με ένα μηνιαίο εισόδημα κατώτατο της εθνικής συλλογικής των 700,00 ευρώ ή αν θέλετε των 800,00 ευρώ. Αλλά και αυτό για πάρα πολλούς συμπολίτες μας είναι απαραίτητο. Και αυτό θα είναι κινητήριο δύναμη, γιατί αυτοί δεν θα έκαναν και σε καμία περίπτωση αποταμίευση και, ενδεχόμενα, μέρος αυτών να έμπαινε στην αγορά.

Στοχευμένα μέτρα θα μπορούσαμε να έχουμε μέσα από το Ε.Σ.Π.Α. και μέσα από το νέο φορολογικό νομοσχέδιο, το οποίο πέραν των άλλων, θα πρέπει να εμπεδώσει και το αίσθημα του δικαίου, έτσι ώστε να αρχίσει να μπαίνει στη λογική όλων μας και των επαγγελματιοβιοτεχνών και εμπόρων και των καταναλωτών η ανάγκη να συνεισφέρουμε, μέσα από τη μείωση της φοροδιαφυγής, στο κοινό Ταμείο.

Και, από την άλλη πλευρά θα πρέπει μέσα από την παιδεία να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον της νέας γενιάς για την απόκτηση φορολογικής συνείδησης. Όπως θα πρέπει επιτέλους να αποκτήσουμε και ασφαλιστική συνείδηση. Πατί είναι ένα άλλο μεγάλο θέμα, που αγγίζει τις μικρές επιχειρήσεις, το άκουγα στο πρώτο μέρος και από τους καθηγητές και ιδιαίτερα από τον κ. Ρομπόλη. Η κατάσταση στο ασφαλιστικό. Και το δικό μας Ταμείο είναι σε δραματική κατάσταση. Και εδώ θα πω ότι, δεν είμαστε διατεθειμένοι να πληρώσουμε εμείς τα λάθη άλλων. Και λέω λάθη άλλων, αυτών που κυβέρνησαν τη χώρα από τη δεκαετία του 1950 ή του 1960 αν θέλετε, μέχρι σήμερα. Αυτών που κράτησαν τα αποθεματικά των Ταμείων, άτοκα, στην Τράπεζα της Ελλάδος, αυτών που πήραν τα χρήματα των Ταμείων και τα έδωσαν δάνεια για να “γίνουν”, επενδύσεις στη χώρα, που δεν έγιναν ποτέ. Έγιναν, όμως, off shore εταιρείες, κότερα. Έγιναν καταθέσεις στην Ελβετία. Αν δεν με απατά η μνήμη μου, είμαστε η δεύτερη χώρα σε καταθέσεις στην Ελβετία. Μπορεί να ακούγεται καλό σαν ρεκόρ, είναι κακό όμως για εμάς. Για εμάς όλους, μιλάω, για τα 10.000.000, 11.000.000 των Ελλήνων.

Δεν πρέπει να ακούσουμε τις Κασσάνδρες, αυτές που μιλάνε για πτώχευση, γιατί αυτό δημιουργεί ένα αρνητικό κλίμα στην αγορά και αρνητικό κλίμα ακόμα και στο εξωτερικό. Και ένας από τους στυλοβάτες της οικονομίας της χώρας, είναι ο τουρισμός. Έκλεισε ή κλείνει με -13%. Είναι μεγάλο το νούμερο. Η εικόνα που δίνουμε προς τα έξω θα δουλέψει αρνητικά και για τον τουρισμό της επόμενης χρονιάς. Κανείς δεν πάει διακοπές σε μια χώρα, η οποία κινδυνεύει να πτωχεύσει, ψυχολογικά αν

θέλετε. Το πρωί είχαμε μια συνάντηση με τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, το Σ.Ε.Τ.Ε. Έλεγε, λοιπόν, ο Πρόεδρος κος Αγγελόπουλος ότι με το πρόβλημα που δημιουργήθηκε στο Ντουμπάι, υπήρξε μείωση των κρατήσεων κατά 20%, άμεσα. Αυτό δίνει και την αντίστοιχη εικόνα μιας μείωσης κρατήσεων που ενδεχόμενα, αν συνεχιστεί αυτή η φιλολογία, θα έχει δυσάρεστες επιπτώσεις για τον τουρισμό και θα δώσει την ευκαιρία για ανθελληνικές δηλώσεις στους ευρωπαϊούς εταίρους μας. Εχθές, αν δεν με απατά η μνήμη μου, αν άκουσα μάλλον καλά, 100 στελέχη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την Καγκελάριο της Γερμανίας μέχρι ανώτατα στελέχη της Κομισιόν, έκαναν δηλώσεις για την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Φτάνει πια!

Η ευρωπαϊκή συνοχή χρειάζεται και αλληλεγγύη. Φτάνει πια ο λιθοβολισμός της Ελλάδας. Πρέπει να μας προβληματίσει όλους, να μας οδηγήσει όλους σε μια συστράτευση όλων των κοινωνικών ομάδων, είτε αυτοί είναι εργαζόμενοι, είτε αυτοί είναι εργοδότες, είτε είναι μεγάλοι ή μικροί εργοδότες, σε μια κοινή προσπάθεια, έτσι ώστε να μπορέσουμε να βγάλουμε τη χώρα από μια κατάσταση, που δεν θέλω να πιστεύω ότι είναι αδιέξοδη, αλλά είναι δύσκολη. Ταυτόχρονα δεν θα πρέπει να είναι ευκαιρία αυτή η δύσκολη συγκυρία, να επωφεληθούν πάλι οι μεγάλοι και λίγοι, εις βάρος των πολλών και μικρών. Ακούγεται πολύ τις τελευταίες μέρες το άνοιγμα των καταστημάτων τις Κυριακές. Ακούγεται πολύ τις τελευταίες μέρες και η διεύρυνση του ωραρίου. Δεν μας χρειάζονται ούτε οι Κυριακές, δεν μας χρειάζεται ούτε διεύρυνση του ωραρίου. Οικονομική δύναμη θέλει ο καταναλωτής για να ψωνίσει, ώρα θα βρει. Και νομίζω ότι οι ώρες που λειτουργούν τα καταστήματα στη χώρα είναι υπεραρκετές. Και θα πρέπει να πάψει η Πολιτεία να στηρίζει πολιτικές μεγάλων εμπορικών κέντρων, που τους δίνει τα πάντα, τους δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης, κατασκευάζονται μέχρι και σταθμοί του Μετρό κοντά τους, έτσι ώστε να οδηγούν τους καταναλωτές στα εμπορικά κέντρα. Και έτσι να υπάρξει μια αφαίμαξη των τοπικών αγορών. Και δεν θα ήταν δύσκολο στον καθένα από εσάς και στην καθεμά από εσάς να κάνετε μια βόλτα στο Μαρούσι ή στο Χαλάνδρι, για να δείτε τα πόσα κλειστά καταστήματα είναι στις περιοχές εκείνες, που άλλοτε ήταν ανθούσες εμπορικές περιοχές των βορείων προαστίων, παρόλο που ο χαρακτηρισμός βορείων έχει και μια άλλη ελιτίστικη λογική, όπως λέει ο Πρόεδρος της Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

Θα πρέπει βέβαια να βάλει και μυαλό το Δημόσιο. Θα πρέπει αυτό το Δημόσιο να αρχίσει να γίνεται παραγωγικό. Θα πρέπει οι υπηρεσίες τις οποίες παρέχει να είναι αντίστοιχες του κόστους, το οποίο δημιουργεί στον Έλληνα φορολογούμενο. Θα πρέπει να είναι αντιγραφειοκρατικό, θα πρέπει να αρχίσει να γίνεται διάφανο στις διαδικασίες. Θα πρέπει να πάψει να είναι πελατειακό και νομίζω ότι φτάσαμε στο τέλος. Δεν πάει άλλο με το Δημόσιο. Δεν είναι δυνατόν τα παιδιά μας, και είναι τραγικό αυτό που σας λέω, τα παιδιά επαγγελματιών, βιοτεχνών, εμπόρων, να μην θέλουν να συνεχίσουν την οικογενειακή επιχείρηση, αλλά να θέλουν να βολευτούν στο Δημόσιο

και να πίνουν καφέ στη διπλανή καφετέρια. Αυτό πρέπει να τελειώσει. Και να τελειώσει μια για πάντα, γιατί δεν μπορεί να έχουμε και δεν ξέρουμε και τον ακριβή αριθμό, τόσους δημόσιους υπαλλήλους, όσους περίπου έχει και η Γερμανία με έναν 8πλάσιο πληθυσμό. Θα πρέπει και αυτό κάποια στιγμή να τελειώσει και είναι και αυτό ένα από τα μεγάλα προβλήματα.

Θα πρέπει να συστρατευθούμε όλες οι παραγωγικές τάξεις. Θα πρέπει να ξεκινήσουμε από τη γεωργία, την κτηνοτροφία. Η γη, το κλίμα και η τοποθεσία της χώρας είναι πάρα πολύ ιδανική για την ανάπτυξη υψηλής ποιότητας γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων. Μας λείπει η τυποποίηση, η επεξεργασία, η πιστοποίηση και είναι τομείς, τους οποίους μπορούμε να τους κάνουμε, μαζί με τη βιομηχανία τροφίμων. Μια βιομηχανία τροφίμων, η οποία είναι πάρα πολύ εξελιγμένη, θεωρώ ότι είναι πανέτοιμη για αυτή την προσπάθεια. Θα πρέπει να εκμεταλλευθούμε κάθε δυνατότητα που μας δίνεται. Θα πρέπει να κάνουμε σημαία μας αυτό που έχουν κάνει σημαία οι άλλες χώρες μιλώντας για μεσογειακή διατροφή. Για ποια μεσογειακή μιλάμε; Η καλύτερη διατροφή είναι η ελληνική διατροφή και δεν έχει καμία σχέση με τη μεσογειακή διατροφή. Και τα προϊόντα της ελληνικής γης είναι τέτοια, τα οποία θα μπορούσαν να εξαχθούν και να πληρωθούν και ακριβιά στο εξωτερικό. Έχουμε τη δυνατότητα του ελαιολάδου. Δεν είναι δυνατόν να μην μπορούμε να τυποποιήσουμε το ελαιόλαδο και να το πουλάμε ακόμα σε τενεκέδες. Είναι πράγματα, τα οποία πρέπει να στηρίξουμε όλοι.

Θα πρέπει να συνδέσουμε τον πρωτογενή τομέα με την μεταποίηση, η οποία διατηρεί σοβαρές θέσεις εργασίας. Και υγιείς θέσεις εργασίας. Αυτές που έχει ανάγκη ο τόπος.

Και να κλείσω την τοποθέτησή μου με μια σκέψη σχετικά με την εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας. Και εδώ θα πρέπει και ο Ο.ΜΕ.Δ. να παίξει έναν ουσιαστικό ρόλο. Όχι ότι μέχρι σήμερα η πορεία του δεν είναι ουσιαστική. Θα πρέπει να παίξει όμως ένα ουσιαστικό ρόλο γιατί θα μπορούσαμε ως συμμετέτοχοι στην εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας να μιλήσουμε για ένα ανέβασμα του κατώτερου μισθού. Δραχμικό, “ευρικό”, αν θέλετε.

Αλλά αυτό επειδή στη συνέχεια έρχεται και επηρεάζει τις κλαδικές συμβάσεις εργασίας, αυτό θα το βρούμε μπροστά μας και θα είναι δυσβάστακτο για τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Να βρούμε ένα τρόπο, έτσι ώστε να έχουμε ουσιαστική αύξηση του κατώτατου μισθού ή ημερομίσθιου, αυτό που πραγματεύεται η Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, να δώσουμε μια ανάσα στους χαμηλόμισθους. Μια ανάσα που δεν θα πάει στις τράπεζες, για καταθέσεις εννοώ, θα βγει στην αγορά. Άρα, θα κυκλοφορήσει το χρήμα. Αλλά ταυτόχρονα δεν θα οδηγήσει σε αφαιμάξη των επιχειρήσεων με τις κλαδικές συμβάσεις εργασίας.

Σας ευχαριστώ».

Α. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

Τα θέματα είναι τόσο πολύπλοκα και οι ώρες τόσο περιεργες, που δεν μπορεί κανείς να τα καλύψει πλήρως, παρά μόνο αν κάνει αρκετούς κύκλους, για να τα προσεγγίσει.

Στην τυπολογία, την οποία το πρωί μας περιέγραψε ο Καθηγητής Freyssinet, τριών κατηγοριών ευρωπαϊκών εργασιακών σχέσεων και διαπραγματεύσεων, δηλαδή σε μια στην Ιρλανδία με τον ισχυρό τριμερή συντονισμό, μετά σε μια μεσογειακότερη ισπανογαλοϊταλοπορτογαλική, με συλλογική διαπραγματεύση και μετά κάποιου είδους κουβέντας με το Κράτος. Και, τέλος, μια άλλη διαχείριση, στην οποία βρήκαμε μαγεμένοι να είναι και η Αγγλία, το αγγλοσαξονικό πρότυπο, αλλά και η Γερμανία, δηλαδή μας κατεύθυνσης πολιτικής, που έχει από κάτω τη συλλογική διαπραγματεύση. Απορούσα από το πρωί, που πραγματικά θα βρούμε –πραγματικά, όχι σε θεσμούς - την ελληνική περίπτωση.

Και από τις δυο εισηγήσεις, δηλαδή και του κυρίου Αρμενάκη και του κυρίου Καββαθά, προκύπτει κάτι πάρα πολύ ενδιαφέρον. Ότι είναι τέτοια η, χτισμένη μέσα στην ελληνική περίπτωση, στρέβλωση, μια όχι θεσμική - υπό την έννοια του θεσμικού πλαισίου, αλλά μια βαθύτερα θεσμική προσέγγιση των προβλημάτων, των δομικών προβλημάτων, των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας χρειάζεται ως προϋπόθεση προκειμένου να αρχίσει να συζητά κανείς με αρκετά ριζοσπαστικό τρόπο. Πατι το να σου λέει ότι θα μπορούσαν οι ελληνικές - όχι μικρομεσαίες, όχι μικρές, αλλά ανύπαρκτες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με 0-9 εργαζομένους – επιχειρήσεις, ότι θα μπορούσαν να τραβήξουν έναν εργαζόμενο ακόμη, δεν είναι απλή υπόθεση.

Δεν θέλησα πριν να αγγίξω το φοβερό 20% ανεργίας, που πολύ εύκολα ρίχτηκε, μιλώντας για μια ανεργία του 8%, 9%, 10%, 15%, 16%, 20%. Το να παίζει κανείς με τους ανθρώπους είναι ανίερο, είναι επικίνδυνο, αλλά και αυτό το ποσοστό, όντως, αναφέρθηκε. Αλλά από την άλλη μεριά, αν φανταστεί κανείς μικρές μονάδες που καλύπτουν τεράστιο ποσοστό - αλλά και σε απόλυτα μεγέθη - του τζίρου και της απασχόλησης στην Ελλάδα, να έχουν τη δυνατότητα να σκεφτούν καν ένα δραχμικό/ «ευρικό» στον κατώτατο μισθό, ως όργανο, προκειμένου να ξεκλειδώσει η συλλογική διαπραγματεύση, η κοινωνική ειρήνη ή η διατήρηση της επαφής των κοινωνικών εταίρων, το γεγονός έχει μείζονα σημασία. Το ότι δηλαδή, έρχονται τέτοια θέματα - αλλά από την άλλη μεριά ότι, υπάρχει και απόλυτη ανάγκη να συμπεριφερθεί το μεγάλο εκείνο πράγμα που λέγεται «Κράτος», με τρόπο που να αφήνει χώρο στους κοινωνικούς εταίρους να υπάρξουν. Όλα αυτά δείχνουν ότι, για καλό ή για κακό, σε κάθε ευρωπαϊκή κατηγοριοποίηση, η Ελλάδα θα βρίσκεται σε ένα άλλο τεταρτημόριο. Δηλαδή, την Ελλάδα θα την ψάχνουμε σε ένα δικό της τεταρτημόριο και άντε να το εξηγήσεις αυτό όταν τα διεθνή μέσα ή οι διεθνείς τενόροι, πολιτικοί ή οικονομικοί, θα μιλούν για το ελληνικό πρόβλημα.

Προτού περάσω το λόγο στο ακροατήριο, θα ήθελα να διερωτηθώ μήπως από το πάνελ, δηλαδή από τους πρωινούς εισηγητές, θα ήθελαν ορισμένοι να πάρουν το λόγο για μια όχι επανάλληψη της πρωινής εισήγησης, αλλά για έναν - θα έλεγα - προκαταρκτικό ενδοσχολιασμό, με βάση αυτά που άκουσαν.

Κύριε Ρομπόλη, έχετε το λόγο»:

Σ. Ρομπόλης, Εισηγητής

«Αυτό που θα μπορούσα να πω σε σχέση με τις προαναφερόμενες δύο εισηγήσεις, για τις συζητήσεις των κοινωνικών συνομιλητών, είναι ότι, όπως είπε και ο κος Αρμενάκης, συντελούνται υπό το πρίσμα διαφορετικών αφετηριών. Όμως στο τέλος υπάρχει μια συμφωνία και μια σύγκλιση στις τελικές αποφάσεις.

Η αδυναμία συγκλίσεων και συμφωνιών παρατηρείται στις συζητήσεις με το Κράτος. Νομίζω ότι αυτό είναι ένα αρνητικό στοιχείο για την επίλυση των προβλημάτων και τη συμβολή που θα μπορούσαν να έχουν σε αυτά οι κοινωνικοί συνομιλητές και μάλιστα το μέρος αυτών που διεκδικούν τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών.

Παραδείγματος χάρη, για το ασφαλιστικό γιατί να μην εφαρμοστεί το μοντέλο διαδικασίας της Ισπανίας (Συμφωνία Τολέδο) μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών και της σύμφωνης γνώμης της Κυβέρνησης για τη νομοθέτηση της σχετικής συμφωνίας.

Σε ό,τι αφορά την κατάσταση αναφορικά με την κοινωνική συμφωνία της Γ.Σ.Ε.Ε. επανειλημμένα έχει προτείνει την υλοποίηση αυτής της ιδέας για όλα τα ζητήματα. Σε αυτή τη στρατηγική της Γ.Σ.Ε.Ε. με τους συνομιλητές, το Ινστιτούτο Εργασίας επεξεργάζεται διάφορα θέματα. Όπως, παραδείγματος χάρη, το ασφαλιστικό. Επίσης, το Ινστιτούτο Εργασίας εδώ και 3 χρόνια επεξεργάζεται τους στόχους και το περιεχόμενο ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου για την Ελλάδα. Παράλληλα, στο ΙΝ.Ε./Γ.Σ.Ε.Ε.-Α.Δ.Ε.Δ.Υ., σε συνεργασία με ερευνητές του Αστεροσκοπείου και του Πολυτεχνείου, εκπονείται μια μελέτη «πράσινη οικονομία και απασχόληση», προκειμένου να προσδιοριστούν νέα επενδυτικά πεδία και νέες θέσεις εργασίας.

Νομίζω ότι αντίστοιχες εργασίες θα εκπονούνται και σε άλλα ερευνητικά κέντρα των κοινωνικών συνομιλητών. Νομίζω ότι σε αυτή τη συζήτηση, η συμβολή μας θα είναι τεκμηριωμένη απόδειξη ότι η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης δεν επιτυγχάνεται με τη δημοσιονομική πειθαρχία. Θα πρέπει να τροφοδοτήσουμε την παραγωγή και την πραγματική οικονομία με πόρους από την αναδιανομή του εισοδήματος και την ουσιαστική καταπολέμηση της φοροδιαφυγής- φοροαποφυγής, προκειμένου να παραχθούν πρωτογενή πλεονάσματα για την εξυγίανση των δημοσίων οικονομικών και την παραγωγική και τεχνολογική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας.

Με αυτές τις επιστημονικές επεξεργασίες και αναλύσεις, η Γ.Σ.Ε.Ε. προσδοκά στην εκκίνηση μιας συζήτησης για μία κοινωνική συμφωνία, η οποία θα περιλαμβάνει το νέο αναπτυξιακό πρότυπο στις νέες συνθήκες, με εμφανείς τις διαστάσεις της

ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, της αναμόρφωσης του ασφαλιστικού, της προώθησης της απασχόλησης και της μείωσης της ανεργίας, του σεβασμού των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και των αμοιβών, της καινοτομικής και τεχνολογικής αναβάθμισης της παραγωγικής βάσης, κλπ., κλπ., στην προοπτική της επόμενης 5ετίας ή 10ετίας της οικονομικής και κοινωνικής πορείας της χώρας.

Ευχαριστώ πολύ».

Δ. Γράβαρης, Εισηγητής

«Δυστυχώς, και εδώ μας βραδύνει το παρελθόν. Στη δεκαετία του 1950, θεσμοθετήθηκε ένα σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων, τυπικό χαρακτηριστικό του οποίου ήταν ο καταναγκασμός και όχι η ελευθερία. Η σκοπιμότητα τότε ήταν η εισοδηματική πολιτική στον Ιδιωτικό Τομέα να ακολουθεί τη “σφικτή” εισοδηματική πολιτική του Δημόσιου Τομέα. Βέβαια, από το 1989, εάν δεν απατώμαι, αυτό το καθεστώς καταργήθηκε και θεσμοθετήθηκαν ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις.

Ο ρόλος που έχει διαδραματίσει ο Ο.ΜΕ.Δ. σε αυτή τη διαδικασία υπήρξε αποφασιστικός. Και τούτο επειδή οι φορείς που συμμετέχουν σε αυτές τις διαπραγματεύσεις, ενώ δεν είναι εταίροι στην οικονομία, είναι εταίροι σε αυτή τη διαδικασία κοινωνικού διαλόγου. Τα τελευταία επομένως 20 χρόνια έχει ξεκινήσει μια διαδικασία μάθησης για τους κοινωνικούς φορείς, αλλά παράλληλα και ωρίμανσης. Θα πρέπει τέλος, να σημειώσω ότι η διαδικασία αυτή, όπως κάθε διαδικασία που ξετυλίγεται στο χρόνο, δεν είναι στατική αλλά δυναμική. Δεν καταλήγει πάντοτε εξαρχής σε “αγαπητικές” συναινέσεις, αλλά διαβαίνει συχνά μέσα από διαφωνίες και ρήξεις. Γιατί και οι τελευταίες είναι στοιχεία όχι μόνο της επιζητούμενης συναίνεσης, αλλά και της διαδικασίας μάθησης.

Ευχαριστώ πολύ».

J. Freyssinet, Εισηγητής

«Ευχαριστώ.

Όπως ήδη το είχα πει, να απαντήσω στις ερωτήσεις “παγίδες” που μου ετέθησαν, κάνοντας μια παράκαμψη. Βρήκα πολύ ενδεικτικές τις δύο παρεμβάσεις που μόλις ακούσαμε, εκ μέρους των εκπροσώπων του εμπορίου και των μικρών επιχειρήσεων, γιατί νομίζω ότι απεικονίζουν με εξαιρετικό τρόπο μία από τις πιθανές υποθέσεις, σχετικά με τη συμπεριφορά της εργοδοτικής πλευράς. Αυτή η συμπεριφορά επιβάλει απόλυτα τις προοπτικές για ένα συμβιβασμό με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις.

Θα απλοποιήσω λίγο -έχετε καταλάβει ότι αυτό είναι η μεγάλη αδυναμία μου- αλλά οι Γάλλοι είναι οι απόγονοι του Καρτέσιου και δεν διαθέτουν την επιδεξιότητα των απογόνων του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Έτσι, θα απλοποιήσω πολύ τα πράγματα. Θεωρώ ότι οι εργοδότες των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων έχουν συνειδητοποιήσει πλήρως το γεγονός, ότι το μέλλον τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την

ενεργό ζήτηση, στην οποία κυρίως ανταποκρίνονται. Εδώ, για παράδειγμα, περιλαμβάνεται η τουριστική ζήτηση, που αποτελεί μια μεταφορά στο εθνικό έδαφος ενός τμήματος αυτής της ζήτησης. Έτσι, έχουν συνειδητοποιήσει ότι δεν είναι δυνατόν, με μείωση των αποδοχών ή με κατάργηση θέσεων εργασίας, να βελτιώσουν το μέλλον τους.

Βεβαίως, υπάρχουν πιέσεις για αποδοτικότητα ή για επιβίωση, που μπορούν να καταστήσουν δύσκολη την κατάσταση. Όμως, η θέση των εργοδοτών αυτών, μεσοπρόθεσμα, είναι ότι κατά ένα μεγάλο μέρος τα συμφέροντά τους είναι συνδεδεμένα με ένα θετικό συμβιβασμό με τους εργαζόμενους, γιατί οι εργαζόμενοι αμέσως ή εμμέσως αποτελούν το κύριο μέρος της ζήτησης.

Τώρα θα περάσω στο άλλο άκρο. Θα σχολιάσω, με απλό τρόπο, τις πολυεθνικές εταιρείες, που παράγουν για την παγκόσμια αγορά, ξεκινώντας με τις μονάδες παραγωγής, που βρίσκονται κατανεμημένες σε όλες τις χώρες. Αναζητούν, λοιπόν, την άριστη τοποθεσία για τη μονάδα της παραγωγής τους, για να εξυπηρετήσουν την παγκόσμια αγορά. Άρα, η τοπική ζήτηση είναι εντελώς αδιάφορη για τις πολυεθνικές εταιρείες. Αυτό που ενδιαφέρει τις πολυεθνικές εταιρείες, ως προς τη χώρα εγκατάστασης, είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας, δηλαδή η σχέση ανάμεσα στην παραγωγικότητα και το μισθό, όπως και άλλα βεβαίως στοιχεία: η ποιότητα των υποδομών, των δημοσίων υπηρεσιών, τα οποία όμως δε μειώνουν τη σημασία που έχει στην επιλογή της πολυεθνικής εταιρείας η ελαχιστοποίηση του κόστους εργασίας. Όμως, δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον για να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη μιας σημαντικής ζήτησης στις χώρες, όπου είναι εγκατεστημένες. Αυτό που τις ενδιαφέρει, κυρίως, είναι η παγκόσμια ζήτηση. Το πρόβλημα είναι ότι σε πολλές χώρες, ίσως όχι στην Ελλάδα, αλλά σε πολλές χώρες, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις κυριαρχούν στις εργοδοτικές οργανώσεις και οι εκπρόσωποι των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων βρίσκονται στη θέση των κυριαρχούμενων.

Το ζήτημα είναι, αν οι εργοδοτικές ενώσεις θέλουν να αναζητήσουν ένα θετικό συμβιβασμό για να εξέλθουν από την κρίση, με ποιο τρόπο θα παροτρύνουν τις πολυεθνικές εταιρείες να θεωρήσουν ότι έχουν συμφέρον να προχωρήσουν σε θετικό συμβιβασμό με τα συνδικάτα. Και αυτό θεωρώ ότι είναι δυνατόν μόνο στο πλαίσιο ενός πολυεθνικού συντονισμού, τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Άρα, βλέπετε ότι, όσο η κάθε πολυεθνική εταιρεία ξεχωριστά δεν έχει κανένα συμφέρον να ενθαρρύνει την εγχώρια εθνική ζήτηση, τόσο οι ιθύνοντες των πολυεθνικών επιχειρήσεων, που βρίσκονται κατά γενικό κανόνα μακριά από τους “ηλιθίους”, μπορούν να κατανοήσουν πλήρως, ότι εάν όλες οι συμπεριφορές τους οδηγούν σε μια διαρκή αποτελεσματικότητα της παγκόσμιας οικονομίας, αυτό πραγματικά, μακροπρόθεσμα, δεν τους συμφέρει.

Σκέφτομαι ότι η επιλογή που έχουμε τώρα, λέω “τώρα” γιατί τον πρώτο χρόνο η κρίση αποτελούσε μια τέτοια απειλή, που –για να απλοποιήσουμε– όλος ο κόσμος

συμφωνούσε με τους κεϋνσιανούς, κυρίως ως προς το ζήτημα να πληρωθεί η καταστροφή του οικονομικού συστήματος από το Κράτος, δηλαδή από τον φορολογούμενο. Αυτό αποτελούσε μια συναινετική πλατφόρμα, που γεννούσε παράπονα. Οι κεφαλαιούχοι ήταν σύμφωνοι και οι συνδικαλιστές θεωρούσαν ότι ήταν καλύτερα να δρομολογηθούν συστήματα εκ περιτροπής εργασίας, βοηθήματα στις επιχειρήσεις για να μην κλείσουν, από το να ριψοκινδυνεύσουν την πολιτική του χείριστου. Τιοι-τοτρόπως, υπήρξε μια συμφωνία, που στηριζόταν στο κοινό συμφέρον, η οποία διήρ- κησε έξι, εννέα, δώδεκα μήνες, για να αναλάβει το Κράτος, κατά το μεγαλύτερο μέ- ρος, τις ρυθμίσεις και το κόστος, που θα μπορούσαν να αποτρέψουν την καταστρο- φή. Αλλά τώρα βγήκαμε από την καταστροφή, και όλο το ζήτημα είναι ότι θα υπάρ- ξει μια στρατηγική αυτών που προκάλεσαν την καταστροφή, που επωφελήθηκαν τα μέγιστα από τη δημόσια παρέμβαση και τώρα που ρυθμίζονται τα πράγματα, το βλέ- πουμε πολύ καθαρά, επανέρχονται στις δημόσιες συζητήσεις, υποστηρίζοντας να μειωθούν οι δημόσιες δαπάνες, να συμπίεσθεί το μισθολογικό κόστος, να επανιδρυ- θούν οι συνθήκες του ανταγωνισμού, δηλαδή, να ξανανοίξει ο κύκλος που ήδη γνω- ρίσαμε.

Ας πούμε, με την παρουσία ρυθμίσεων στο μισθολογικό κόστος, σε μικροοικονο- μική κλίμακα, ότι όλοι οι κεφαλαιούχοι έχουν κέρδη, αλλά εάν μπλοκάρουν τη ζήτη- ση σε παγκόσμια κλίμακα, τότε δημιουργούν καταστάσεις, σαν αυτές που ήδη γνωρί-σαμε. Τι μπορεί να συντελέσει στη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας ενός θετικού συμβιβασμού; Εντυπωσιάστηκα από την εισήγηση που έγινε το πρωί από τον Πάννη Στουρνάρα, γιατί υποστηρίζει να αναπτυχθούν οι επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφά- λαιο, οι επαγγελματικές δεξιότητες, η έρευνα, να βελτιωθούν οι υποδομές. Κατανο- ούμε πλήρως ότι αυτά αποτελούν προοπτικές αυτού του τύπου. Υπάρχουν θετικοί συμβιβασμοί, συμφωνίες, συναινέσεις –κυρίως συμβιβασμοί - που είναι δυνατόν να γίνουν. Εάν βεβαίως συμφωνούμε προηγουμένως με τη λογική της αποκατάστασης της ανταγωνιστικότητας, συμπιέζοντας το μισθολογικό κόστος, μειώνοντας τις δημό-σιες δαπάνες. Κανένας δεν κερδίζει, όταν ο άλλος χάνει. Καμιά χώρα δεν αποκαθιστά την ανταγωνιστικότητά της όταν υπάρχει κάποιος άλλος που παραβιάζει, που ανοί-γει αγορές.

Η σημερινή περίοδος, θεωρώ ότι είναι αποφασιστική από την άποψη αυτής της ε-πιλογής: ενός θετικού συμβιβασμού σε μεσοπρόθεσμο διάστημα ή αντίθετα μιας σύ-γκρουσης, που πρόκειται να διαρκέσει πολύ και θα βυθίσει το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα σε ένα ‘ιαπωνικό’ μοντέλο. Αυτό που αποκαλούμε σήμερα ιαπωνικό, που στηρίζεται στην αποτελεσματική παραγωγή, γιατί είμαστε σε ένα φαύλο κύκλο, α-πό τον οποίο δεν μπορούμε να εξέλθουμε. Λοιπόν, σε ποιο σημείο μέσα στον κύκλο θα τοποθετήσουμε την Ελλάδα; Δεν ξέρω. Θεωρούσα ότι από πολλές απόψεις υπήρχε μια αναλογία των κοινωνικών εταίρων της Ελλάδας, με αυτούς των Λατινικών χω-ρών. Δηλαδή, η αναζήτηση συμβιβασμού, η αναζήτηση κοινωνικών συμβολαίων, η

σημασία του ρόλου του Κράτους, αλλά με παραγωγικές δομές εντελώς διαφορετικές. Δεν μπορούμε να μεταφέρουμε το ίδιο μοντέλο των εργασιακών σχέσεων, εάν οι δομές παραγωγής διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους.

Παρ' όλα αυτά, η εισήγηση που άκουσα ήταν ενθαρρυντική, με την προϋπόθεση ότι το σύνολο των εργοδοτών θα αντιληφθεί τη σημασία. Κατανοούμε πολύ καλά ότι υπάρχει μια μερίδα κοινωνικών εταίρων που αναζητούν ένα θετικό συμβιβασμό. Όμως, ως προς την ικανότητά τους να το επιτύχουν, είμαι εντελώς αναρμόδιος να απαντήσω.

Ευχαριστώ».

A. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

«Σας ευχαριστώ.

Ξεκινώντας για να έρθω το πρωί εδώ, πράγμα που πάντοτε έχει και ένα στοιχείο ηρωισμού το να προσπαθήσεις να πας στην Αθήνα, έκανα μια μικρή ζαβολιά. Μίλησα με έναν από τους συντελεστές του πολιτικού μας συστήματος, όχι εξ αυτών οι οποίοι είχαν κληθεί σήμερα να προσφωνήσουν, αλλά ο οποίος παίζει ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής, και του είπα “συμβαίνει σήμερα στον Ο.ΜΕ.Δ., αυτό, αυτό και αυτό, το οποίο καλό θα ήταν να ακούσετε”. Μου είπε κάτι, το οποίο πάντα λέει κανείς όταν είναι πολιτικός: “είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον και οπωσδήποτε πρέπει κάποιος να το παρακολουθήσει” ..., φυσικά δεν ήρθε!

Και διερωτώμαι, αν ήταν εδώ και επειδή έχει και τη γνώση της γαλλικής, πόσο θα είχε - όχι ωφεληθεί προς Θεού- οι πολιτικοί ποτέ δεν ωφελούνται, αλλά πάντως θα είχε την ευκαιρία να ακούσει πολύ ενδιαφέροντα πράγματα. Αυτό ως ένα ενδιάμεσο σχόλιο.

Ο λόγος όμως στην αίθουσα.

Ποιος θα ήθελε, διερωτώμαι αν θα θέλατε να λέτε και ιδιότητα. Περιμένετε όμως λίγο για να πάρετε μικρόφωνο και να μεταφράζεται ο λόγος».

Σύνεδρος

«Ευχαριστώ.

Δυστυχώς είμαι ο μόνος εκπρόσωπος από τους εργαζόμενους αυτή τη στιγμή. Πάντως είμαι εκπρόσωπος από την Ομοσπονδία Ιδιωτικών Υπαλλήλων.

Άκουσα τις ωραίες πραγματικά εισηγήσεις, οι οποίες μας έδωσαν πάρα πολλά στοιχεία. Βέβαια, τα δύο τελευταία χρόνια κοντεύουμε να γίνουμε και εμείς οικονομολόγοι, αν και καμία σχέση δεν είχαμε με αυτή την επιστήμη. Εκείνο που συγκράτησα, που με ενόχλησε αν θέλετε, είναι κάποια πράγματα, τα εξής: Κοιτάξτε, τα προηγούμενα χρόνια της ανάπτυξης ακουγόταν αυτό, υπάρχει ανάπτυξη αλλά χωρίς χαρά. Υπήρχε αυτή η έκφραση.

Τώρα που τελείωσε η ανάπτυξη και μπήκαμε στην κρίση βρισκόμαστε με 2.000.000 ανθρώπους κάτω από το όριο της φτώχειας, με τη μεγαλύτερη ανεργία στους νέους και έρχεται εδώ ο κος Στουρνάρας, εκπρόσωπος του I.O.B.E., από τους βιομηχάνους τέλος πάντων, ο οποίος εκπροσωπεί κατά κάποιον τρόπο αυτές τις αντιλήψεις, τις πιο light θα έλεγα. Βέβαια, ήταν και ο μόνος που έβαλε πρόγραμμα και είπε: Κοιτάξτε να δείτε, έτσι. Εμείς, δηλαδή τα συνδικάτα, τώρα καλούμεθα να προσδιοριστούμε με αυτές τις αντιλήψεις. Αυτό γινόταν πάντα. Το ζήτημα είναι το εξής όμως. Αυτή τη στιγμή, μπαίνει ένα ερώτημα. Ότι αυτός που θα νικήσει μετά από αυτή την κρίση θα είναι αυτός που θα έχει δώσει λύσεις. Βέβαια υπάρχουν διάφορων ειδών λύσεις. Οι λύσεις, οι οποίες μπορεί να είναι στα κόκαλα των εργαζομένων επάνω και οι λύσεις άλλου είδους, οι οποίες θα είναι με πιο άδειες τσέπες από τους εκπροσώπους της εργοδοσίας.

Πρέπει να πω όμως εδώ το ότι, μαζί με τους εργαζόμενους, παρόλο που έχω ζηήσει και την αρνητική πλευρά, βρίσκω και τους μικρομεσαίους κοντά στις αντιλήψεις μας, εδώ και πάρα πολύ καιρό, δεν το λέω για σήμερα. Πρέπει να πούμε το εξής, ότι τίποτα δεν έχει λυθεί όσον αφορά το ποια πολιτική θα ακολουθηθεί αυτό το διάστημα και τα επόμενα χρόνια. Και έχει σημασία για τα επόμενα χρόνια! Γιατί, θα σας πω κάτι: για ένα-δυο χρόνια μπορεί να γίνει μια πολύ σκληρή λιτότητα και να την αντέξει ο πληθυσμός. Από εκεί και πέρα όμως, τι θα γίνει; Δηλαδή θα έχουμε κατέβει και άλλα σκαλιά πιο κάτω και θα είμαστε ξανά σε μια ακόμη χειρότερη θέση; Και θα μας λένε καθίστε εκεί και σιγά-σιγά - πού θα πάει - στα επόμενα 20 χρόνια, θα ανέβετε και εσείς κάποιες σκάλες; Αυτό δεν πρόκειται να γίνει. Θα υπάρξουν εκρήξεις. Θα υπάρξουν ανακατατάξεις τέτοιες, που δεν τις έχουμε αντιληφθεί αυτή τη στιγμή, πιστεύω. Μόνο δείγματα έχουμε του τι έχει γίνει, σε ορισμένες περιπτώσεις, στην Ευρώπη και εδώ.

Νομίζω ότι πια, η περίοδος που αναλύαμε το τι είναι αυτή η κρίση, κάπου έχει σταματήσει. Να σας πω και κάτι; Δεν ενδιαφέρει και κανέναν. Τώρα είμαστε στην κρίση, στην πιο βαθιά. Το ζήτημα είναι πώς και με ποιες προτάσεις θα μπορέσουμε να ξεπεράσουμε αυτό το σκόπελο, για να προχωρήσουμε πιο πέρα. Βέβαια η αλήθεια είναι η εξής: Ότι όταν έχεις μια χώρα η οποία έχει μόνο υπηρεσίες και ελάχιστη παραγωγή, δεν βλέπω εγώ, ο απλός εργαζόμενος, γιατί εγώ είμαι ένας απλός εργαζόμενος- δεν έχω καμία σχέση με τους οικονομολόγους και με όλους αυτούς που επαγγέλλονται τις λύσεις - δεν βλέπω πώς θα ξεπεράσουμε αυτή την κρίση. Πώς θα μπει αυτό το χρήμα, που σήμερα λείπει. Θα μας το δώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση; Μας είπαν όχι. Εγώ, αυτό κατάλαβα. Ή: “θα σας το δώσουμε με το σταγονόμετρο, ίσα-ίσα για να συντηρείστε”. Πώς θα πέσει η ανεργία δηλαδή, πώς θα βρει δουλειά ο άνεργος, αυτός με τη μερική ανεργία, όπως πολύ σωστά ακούστηκε αυτή η έκφραση, που συνήθως δεν την χρησιμοποιούμε;

Δεν είναι μερική απασχόληση, μερική ανεργία είναι.

Πώς αυτός ο άνθρωπος θα έχει χρήματα να πάει να τα ξοδέψει στην αγορά; Η Ελλάδα είναι μια αγορά και ένα Δημόσιο. Και απορώ πώς θα βρούμε αυτές τις λύσεις, ώστε να βρούμε χρήματα για να κάνουμε εξαγωγές. Το κλασικό κεϋνσιανό μοντέλο να παράγουμε, να πουλήσουμε και στο διπλανό μας και να υπάρξει μια ανάπτυξη, να πάμε να δουλέψουμε να πάρουμε χρήματα, να τα πάρει ο εργαζόμενος να πάει στην αγορά να ψωνίσει!

Δεν το βλέπω αυτό. Χρειαζόμαστε τομές, θα έλεγα, και δεν το λέω ειρωνικά αυτή τη στιγμή, ούτε από τη μεριά αυτή που ειπώθηκε. Αλλά τομές που θα είναι υπέρ των εργαζομένων, υπέρ της συντριπτικής πλειοψηφίας της κοινωνίας μας. Ειδάλλως, νομίζω ότι θα είναι άσχημα τα ξεμπροδόμενα, που λέμε.

Ευχαριστώ».

Α. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

Δίνει το λόγο στον κ. Σιώκο.

Σ. Σιώκος, Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ.

«Θα αποφύγω τους πολλούς προλόγους, όμως, θέλω να ευχαριστήσω και να εκφράσω την ικανοποίησή μου, γιατί ήμουν από αυτούς που, πρωτογενώς συμμετείχαν στην ιδέα του σημερινού ευρωπαϊκού συνεδρίου. Και να ευχαριστήσω όλους τους εισηγητές.

Δεν είμαστε ευχαριστημένοι από την προσέλευση των φυσικών μελών των Κοινωνικών Φορέων. Αλλά εμείς, εδώ, δεν έχουμε στημένα ακροατήρια. Προτιμώ ένα αυθεντικό ακροατήριο που συνειδητοποιείται, ευαισθητοποιείται και συμμετέχει, παρά άλλου είδους ακροατήρια. Βέβαια, εμείς θα επιμείνουμε για να πείσουμε, για να ενεργοποιήσουμε και τα φυσικά μέλη των Κοινωνικών Εταιριών, να παρίστανται.

Δεύτερον, ευαισθητοποιούμενος από δύο κινηματογραφικές ταινίες: Η μία είναι “Σκοτώνουν τα άλογα όταν γεράσουν” που αφορούσε την κρίση του 1929 και η άλλη ήταν “Το τσεκούρι” του Κώστα Γαβρά, Έλληνα που διαπρέπει στη Γαλλία ως κινηματογραφιστής, θέλω να πω ότι οι παράμετροι του πολιτισμού, της ψυχολογίας και των φαινομένων της νεολαίας λείπανε από τις εισηγήσεις, οι οποίες ήταν προσηλωμένες στην οικονομία. Και σωστά, γιατί κυριαρχεί.

Όμως, επειδή πολιτισμός δεν είναι μόνον η καλλιτεχνική δημιουργία, ο νομικός πολιτισμός, παγκόσμια, υπονομεύεται. Και αν ζούσε ο Παζολίνι, ο Ιταλός σκηνοθέτης, θα έλεγε ότι είναι ένας κανιβαλισμός, πλέον. Και εννοώ την υπονόμευση του νομικού πολιτισμού, που ο πυλώνας του είναι η συλλογική σύμβαση εργασίας, η οποία αμφισβητείται σε όλο τον πλανήτη. Ο Ο.ΜΕ.Δ. είναι ένας από τους φορείς, που με εμπροσθοφυλακή το Σώμα Μεσολαβητών Διαιτητών την υπερασπίζεται, στην Ελλάδα τουλάχιστον, με σθένος και έχει δώσει θετικά παραδείγματα στην ελληνική κοινωνία.

Και με τη νεολαία, δεν μπορεί να μη συνδέσεις τα φαινόμενα της Ελλάδας και της Γαλλίας και με την οικονομική κρίση. Το επίπεδο σπουδών έχει αναβαθμισθεί και όμως, η μεγαλύτερη ανεργία πλήττει τους πτυχιούχους με εξειδικευμένες γνώσεις. Με τέτοιες γνώσεις, ένας ταλαντούχος νέος δεν θα αποδώσει στον εργοδότη πολλαπλάσια; Ναι, λέει, δεν το είχα σκεφτεί και πήρα έναν του Τ.Ε.Ι. ή πήρα έναν του Λυκείου. Πατί ο εργοδότης σκέπτεται ότι ο πτυχιούχος θα του κοστίζει περισσότερο. Αυτές οι στρεβλώσεις, είναι και αυτές ένα δείγμα της δουλειάς μας.

Λείπει ο κος Στουρνάρας, εγώ θα τον χειροκροτήσω, σε ένα θέμα που με συγκίνησε. Αυτό που είπε για μείωση των εξοπλισμών. Εγώ προέρχομαι από το Κίνημα της Ειρήνης, το οποίο είχε προηγηθεί του Ο.ΜΕ.Δ. σε σύλληψη, γιατί μπροστά στην κατάτμηση του Κινήματος Ειρήνης και των οργανώσεών του, δημιουργήθηκε ένα κίνημα ειρήνης από τριτοβάθμιες, δευτεροβάθμιες και πρωτοβάθμιες οργανώσεις των εργαζομένων και λειτούργησε στη βάση της ομοφωνίας. Συμφωνήσαμε με εκπροσώπους της Εμπορικής Ναυτιλίας να κάνουμε μια κοινή εκδήλωση, διότι οι εχθροπραξίες υπονομεύουν τη ναυτιλία, υπονομεύουν τον τουρισμό, υπονομεύουν την ανάπτυξη. Ήταν αυτό το εγχείρημα, το οποίο έφερε εκπροσώπους των Η.Π.Α., της Σοβιετικής Ένωσης και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, σε ένα τραπέζι, στο Πολεμικό Μουσείο στην Αθήνα, όπου συζητήθηκε πώς υπονομεύεται η ανάπτυξη από το στρατιωτικό και βιομηχανικό σύμπλεγμα του πλανήτη. Εμείς είχαμε σύμβουλο τον Άγγελο Αγγελόπουλο, ένα διαπρεπή οικονομολόγο της παγκόσμιας κοινότητας, μέλος του κλαμπ των οικονομολόγων του Ο.Η.Ε., ο οποίος είπε κάτι που, με άλλα λόγια, είπε ο κος Στουρνάρας σήμερα: Ότι ο Πρόεδρος Αϊζενχάουερ, ο βετεράνος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είπε ότι ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών είναι όμηρος της πολεμικής βιομηχανίας. Έτσι, έβαλε σε σύγκρουση την ανάπτυξη της ειρηνικής βιομηχανίας και ό,τι αυτό σημαίνει, σαν στρέβλωση στην οικονομία του πλανήτη.

Και θέλω, επίσης, να χειροκροτήσω αυτό που είπε ο κος Ρομπόλης: ανάπτυξη, ανάκαμψη, απασχόληση. Όσοι διδαχτήκαμε από τον καθηγητή Ζολώτα, άλλη μια περίπτωση Έλληνα οικονομολόγου, παγκόσμιας εμβέλειας, ο οποίος έφυγε από τη ζωή αφήνοντάς μας το τελευταίο του βιβλίο, το οποίο είχε τίτλο “Οικονομική μεγέθυνση με φθίνουσα κοινωνική ευημερία”, αντιλαμβανόμαστε ότι αυτά που είπε ο κος Ρομπόλης είναι ακριβώς αυτά που είπε ο καθηγητής Ζολώτας. Είναι μια συνταγή, που σήμερα εποφθαλμιούν οικονομολόγοι της ανάπτυξης. Και διαφωνώ με μια εισήγηση που είπε ότι οι τράπεζες σήμερα υλοποιούν κενυσιανές πολιτικές. Όποιος ξέρει το new deal και τις αποφάσεις Ρούσβελτ-Κένυς, θυμάται ότι μιλάγανε για την ασυδοσία, τότε, των τραπεζών και για κανόνες στο παιχνίδι, που σήμερα γίνεται το αντίθετο.

Αν θέλουμε, πρέπει να πάρουμε διδάγματα από την ιστορία, επομένως, πρέπει, γιατί και σήμερα ακόμα είναι επίκαιρα. Και δεν είμαστε νοσταλγοί του παρελθόντος

με άγνονο τρόπο. Συμφωνώ λοιπόν και χειροκροτώ εκείνα τα σημεία και τους κοινούς τόπους όλων των εισηγήσεων και πιστεύω ότι έτσι μπορούμε να πάμε μπροστά.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας».

Α. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

«Να παρακαλέσω να συντέμνουμε λιγάκι τις παρεμβάσεις.

Άλλη ερώτηση;»

Χρ. Ιωάννου, Μεσολαβητής - Διαιτητής

«Χρήστος Ιωάννου, είμαι Οικονομολόγος και είμαι και στο Σώμα Μεσολαβητών - Διαιτητών.

Λοιπόν, η κρίση προσφέρεται για να συζητήσουμε πάρα πολλά πράγματα. Ένα κρίσιμο που μας αφορά άμεσα, από διάφορες πλευρές, από όσα ακούστηκαν το πρωί, είναι το θέμα των κατώτατων μισθών. Το είδαμε πρώτον από αυτά που μας παρουσίασε ο Jacques Freyssinet στους πίνακες εκείνους που είχε Γαλλία, Γερμανία, Η.Π.Α και Ηνωμένο Βασίλειο και την ανισότητα των μισθών. Και την αναφορά του τη συγκριτική, το ρόλο γιατί ήταν η ανισότητα μικρότερη στη Γαλλία, σε σχέση με τις άλλες χώρες, λόγω του κατώτατου μισθού εκεί.

Τώρα, μέσα στην κρίση, ακούμε συχνά και για την Ελλάδα, αλλά και για άλλες χώρες, ότι πρέπει να αντιμετωπιστεί, να γίνουν πιο ευέλικτοι οι κατώτατοι μισθοί κλπ. Τα στοιχεία του Jacques Freyssinet φτάνανε μέχρι το 2005. Αν είχαμε τα στοιχεία μέχρι το 2008, 2009, πριν την κρίση το 2008, και αν παίρναμε και τα γεγονότα όπως ακολούθησαν, θα βλέπαμε, θα πρέπει να παίρναμε υπόψη μας ότι και χώρες που δεν είχαν κατώτατους μισθούς πήγανε και υιοθετήσανε κατώτατους μισθούς. Αναφέρομαι, για παράδειγμα, εκεί στον πίνακα στη Γερμανία. Συμφωνήσανε εργοδότες και συνδικάτα και συντηρητική Κυβέρνηση ότι, λόγω των μεταναστών, της άτυπης εργασίας, ευελιξίας κλπ. χρειάζεται και εισαγάγανε κατώτατους μισθούς, σε κλάδους που δεν είχαν κατώτατους μισθούς, όπως π.χ. στις κατασκευές. Το ίδιο συνέβη ακόμη και στις Ηνωμένες Πολιτείες, προ της εκλογής του Ομπάμα. Οικονομολόγοι μεγάλοι, διάσημοι, νομπελίστες κλπ. δημιούργησαν κίνημα υπεράσπισης και αύξησης των κατώτατων μισθών, αυτών που υπάρχουν στις Ηνωμένες Πολιτείες και οι οποίοι ήταν επί σειρά ετών στάσιμοι. Και το πέτυχαν.

Ακόμη και σε χώρες που δεν έχουν θεσμικά κατώτατους μισθούς, Σουηδία π.χ., που αντιμετώπισανε προβλήματα με αποφάσεις του ευρωπαϊκού δικαστηρίου για εργάτες από τη Βαλτική, πρόσφατα, εργοδότες και συντηρητική Κυβέρνηση και συνδικάτα, συζητάνε αυτό τον καιρό, νομοθετούνε, για να υιοθετήσει η Κυβέρνηση, να γίνει νόμος, να έχουν κατώτατους μισθούς.

Η υποστήριξη των κατώτατων μισθών μέσα στην κρίση είναι η λύση του προβλήματος και όχι το πρόβλημα. Μας το έχει πει ο Κένυς με ολόκληρο κεφάλαιο στη Γενι-

κή Θεωρία του, όταν “βγήκε νικητής” από τη σύγκρουση τη θεωρητική και την πολιτική με το Υπουργείο Οικονομικών, για την αντιμετώπιση της προηγούμενης μεγάλης κρίσης. Τώρα, τι μας αφορά εμάς όλο αυτό. Είναι ακριβώς το θέμα που μας αφορά και σαν Ο.ΜΕ.Δ., και αφορά και εσάς τους κοινωνικούς εταίρους/συνομιλητές, όπως θέλετε πείτε το, σε αυτή την κρίση και τη διαπραγμάτευση.

Είναι το θέμα που ετέθη, τι θα γίνει τώρα με την Εθνική Γενική Σ.Σ.Ε. Και είναι το θέμα που τίθεται πολλές φορές όταν κοιτάμε τα νούμερα ακόμα και σε εκθέσεις της Γ.Σ.Ε.Ε., όπου γίνεται συζήτηση με βάση ένα δείκτη, μια στατιστική σύγκριση που θεωρείται ότι δείχνει την ανισότητα των μισθών. Ποια είναι η σχέση του μέσου μισθού με τον κατώτατο μισθό.

Και εμείς ως Μεσολάβηση και Διαιτησία έχουμε ένα πρόβλημα, το οποίο πρέπει να το κατανοήσουμε, να το αναγνωρίσουμε και πρέπει να το λύσουμε. Ιδιαίτερα τώρα στην κρίση, δεν πρέπει να “κάψουμε”, να καταργήσουμε τον κατώτατο μισθό, πρέπει να τον στηρίξουμε. Αλλά πρέπει να αντιμετωπίσουμε και μια στρέβλωση, στην οποία συμμετέχουμε σε ένα βαθμό και εμείς σαν Ο.ΜΕ.Δ. ή σαν Μεσολαβητές Διαιτητές, που διαμορφώνουν τη μισθολογική διάρθρωση και την εξέλιξη των μισθών μεταξύ κλάδων, επαγγελμάτων, ειδικοτήτων, επιχειρήσεων. Ποια είναι αυτή η στρέβλωση; Όταν συμφωνείς μια αύξηση, ας πούμε 10% για να είναι καθαρό, στο μισθό των 700,00 ευρώ, δεν σημαίνει ότι είναι ορθολογικά, κοινωνικά δίκαιο κλπ. αυτή η ίδια αύξηση, η αύξηση του 10% “να περάσει” και στο μισθό των 2.100 ευρώ. Ωστόσο, είναι ένα φαινόμενο που, σε μεγάλο βαθμό, συμβαίνει τα τελευταία χρόνια στο σύστημα των διαπραγματεύσεων, στην Ελλάδα. Κι ακόμη περισσότερο γίνεται στρέβλωση όταν το ποσοστό αύξησης της Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. δεν μεταφέρεται αυτούσιο ως ποσοστό αύξησης σε υψηλότερους κλαδικούς, επαγγελματικούς, επιχειρησιακούς μισθούς, αλλά και αυτό το ποσοστό αύξησης προσauxάνεται περαιτέρω.

Για αυτούς που το κάνουν ελεύθερα, συνάπτοντας οικειοθελώς Σ.Σ.Ε., δικαίωμά τους, ανεξαρτήτως του εάν έχουν ή δεν έχουν αίσθηση του τι μισθούς διαπραγματεύονται και το τι μισθολογικό κόστος και το τι μισθολογική διάρθρωση διαμορφώνουν. Για εμάς, όμως, που παρεμβαίνουμε στη διαμόρφωση των μισθών, ως “τρίτο μέρος” είναι ένα θέμα. Αυτό το φαινόμενο, αυτή η συμπεριφορά παράγει ένα στατιστικό παράδοξο, που το βλέπουμε στις συγκρίσεις που κοιτάμε τα στοιχεία της διάρθρωσης των μισθών και εμφανίζεται ως σημείο κριτικής το ότι “μα ανοίγει, διευρύνεται η σχέση του κατώτατου μισθού της Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. από το μέσο καταβαλλόμενο μισθό στην οικονομία”.

Μα και βέβαια “ανοίγει”, γίνεται δηλαδή περισσότερο άνιση, η σχέση του κατώτατου μισθού με το μέσο μισθό, διότι αν “δίνεις” στον κατώτατο μισθό μια αύξηση X%, π.χ. 10% όπως προανέφερα, για παράδειγμα, και τη “δίνεις” ως αύξηση X%, εν προκειμένω 10% και σε όλους τους άλλους μισθούς κλάδων, επαγγελμάτων, επιχειρήσεων, φυσικό είναι να “ανοίγει” η σχέση και η ψαλίδα θα ανοίγει και η “ανισότητα”

μεταξύ κατώτατου μισθού και μέσου καταβαλλόμενου μισθού θα διευρύνεται. Πρέπει, τουλάχιστον, να υπάσχει συναίσθηση και αίσθηση του τι ακριβώς γίνεται με τη μισθολογική διάρθρωση. Η σχέση κατώτατου και μέσου μισθού μπορεί να κυμαίνεται, να αυξάνεται ή να μειώνεται, ανάλογα με διάφορους παράγοντες, π.χ. παραγωγικότητα, κλάδος, συνθήκες στην αγορά εργασίας, διαπραγματευτική ισχύ, αλλά λαμβανομένων όλων αυτών υπόψη ένα “τρίτο μέρος” ο Μεσολαβητής και κυρίως ο Διαιτητής, όπως και τα μέρη της διαπραγμάτευσης, πρέπει να έχουν αίσθηση και αυτής της πλευράς, σε σχέση με τη μεταφορά του ποσοστού των αυξήσεων, προσαυξημένου – που είναι ο κανόνας – ή αυτούσιου, που αφορούν τον κατώτατο μισθό στους λοιπούς κλαδικούς, επαγγελματικούς, επιχειρησιακούς μισθούς.

Σε αυτήν εδώ την κρίση, επειδή είναι μια βαθιά και ιστορική κρίση, αυτό το θέμα θα πρέπει να αντιμετωπιστεί καθαρά, ρητά. Δεν είναι κάτι πρωτότυπο και δεν θα το ανακαλύψετε για πρώτη φορά αν, εσείς οι κοινωνικοί εταίροι και οι πρωτογενώς διαπραγματευόμενοι για τους μισθούς, το κάνετε. Είναι αυτά που λέω ερώτηση αλλά και “Πρόταση Μεσολαβητή”, όπως λέμε στη διαδικασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων, αλλά είναι και ερώτηση και πρόταση προς τους κοινωνικούς εταίρους αυτή η τοποθέτηση που κάνω.

Σε άλλα, ανεπτυγμένα συστήματα συλλογικών διαπραγματεύσεων, τα ζητήματα αυτά είναι λυμένα. Δεν μιλώ για τη Σκανδιναβία και την Κεντρική Ευρώπη. Αλλά και για τη Νότια Ευρώπη. Αν το κάνετε, για παράδειγμα, όπως το κάνουν οι Ισπανοί, δηλαδή οι Κομισιόνες Ομπρέρας και U.G.T. και οι εργοδότες και αυτοί από τις μεγάλες επιχειρήσεις και αυτοί από τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, όλες οι συνδικαλιστικές οργανώσεις κάνουν συλλογική σύμβαση, εθνική συμφωνία, και λένε, δίνοντας κατευθύνσεις στα μέλη τους “αυτά τα ποσοστά αυξήσεων για τους κατώτατους και κάτι άλλο λιγότερη αύξηση για τους ανώτερους μισθούς”. Το λένε ρητά. Δεν δεσμεύουν νομικά τα μέλη τους, αλλά το λένε ρητά, καθαρά, δεν το αφήνουν στον αέρα ασαφές και έχουν αποτελέσματα με τον συντονισμό των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Αυτό είναι κρίσιμο σε περίοδο ανάπτυξης και κρίσιμότερο σε περίοδο οικονομικής κρίσης και ύφεσης.

Θα πρότεινα, λοιπόν, οι κοινωνικοί εταίροι να το εξετάσουν και αν θέλουν να μπορούν να το πούνε κι εδώ, για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, προβλέποντας και ρυθμίζοντας πράγματα. Ή για να συνεχίσω την πρότασή μου, να κάνουν οι κοινωνικοί εταίροι/ ανταγωνιστές της Ελλάδας αυτό που ήδη κάνουν οι Ιταλοί, συνδικάτα και εργοδοτικές ενώσεις σε εθνικό επίπεδο. Εμείς εδώ συζητάμε ακόμα, με βάση ποιον πληθωρισμό θα συζητήσουμε για τις αυξήσεις. Πρακτικά μιλάω, από εμπειρίες που έχουμε κάθε μέρα. Οι Ιταλοί, προ μηνών και προ ημερών, εκάθησαν και συμφωνήσανε με βάση ποιον πληθωρισμό, ποιον δείκτη πληθωρισμού θα συζητάνε για τις αυξήσεις των κατώτατων μισθών. Τον ευρωπαϊκό, τον εθνικό, τον εναρμονισμένο εθνικό; Και κατέληξαν στο ότι, για λόγους ανταγωνιστικότητας, πρέπει να λαμβάνουν

υπόψη τον πληθωρισμό της ευρωζώνης, στην οποία ανήκουν και ανταγωνίζονται. Είναι μια διευθέτηση για να μην υπάρξει μικρό ή μεγάλο χάος, αλλά και μια διευθέτηση που δημιουργεί ευκαιρίες για ευελιξία σε επίπεδο κλάδων, περιοχών επιχειρήσεων, κλπ.

Αυτά είναι θέματα που θα έπρεπε να είχαν συζητηθεί, κατανοηθεί και λυθεί από ετών και δεν μπορεί να τα επιβάλει κανείς, αν και ποτέ δεν ξέρεις τι μπορεί να συμβεί σε ένα σύστημα διαπραγματεύσεων και διαμόρφωσης των μισθών, που είναι κατ' εξοχήν «νομοδοιοικητικό» και ως τέτοιο ρυθμίζει κατ' εξοχήν οικονομικοκοινωνικά ζητήματα της διαμόρφωσης των μισθών. Και να μη μείνουμε στο στοιχειώδες, τουλάχιστον για την υποστήριξη των κατώτατων μισθών στην κρίση, σε αυτή την κρίση που αφορά από ότι φαίνεται και το σύστημα διαμόρφωσης των μισθών και εμάς, ως “τρίτο μέρος”. Και αυτό είναι ένα μικρό θέμα της τρέχουσας κρίσης.

Για να τελειώσω, εδώ επιτρέψτε μου να σημειώσω ότι το μεγαλύτερο θέμα είναι ό-τι αυτοί οι κατώτατοι μισθοί, όποιοι είναι και όσοι είναι, και όσο θα γίνουν, για να υποστηριχθούν τα επόμενα χρόνια, πρέπει εμείς να απαντήσουμε σε ένα μεγάλο ερώ-τημα. Για το τι παράγουμε. Και αυτή είναι η ουσία του κοινωνικού διαλόγου που θα έ-πρεπε και πρέπει να γίνει, ώστε να μπορούν να καταβάλλονται κατώτατοι μισθοί και υψηλότεροι κλαδικοί, επαγγελματικοί και επιχειρησιακοί μισθοί. Και τα άλλα θέμα-τα που ανέφερα θα ήταν ήσσονος σημασίας, που θα έπρεπε να είχαν λυθεί πριν την κρίση.

Ευχαριστώ».

Μ. Ντότσικα, Μεσολαβητής - Διαιτητής

«Ντότσικα Μαρία, είμαι Δικηγόρος και είμαι και εγώ Μεσολαβητής - Διαιτητής στον Ο.ΜΕ.Δ., και έχω δύο σκέψεις να καταθέσω και ένα ερώτημα σε συνέχεια αυτών που είπε ο συνάδελφος ο Χρήστος ο Ιωάννου.

Η εικόνα των συλλογικών διαπραγματεύσεων, την οποία παρατηρώ από το 1991, που λειτουργούμε στον Ο.ΜΕ.Δ., μέχρι τώρα, την καλή εποχή της μη κρίσης και την κακή εποχή της κρίσης τώρα, δεν έχει καμιά ποιοτική διαφορά, σε σχέση με τους τρό-πους που τα μέρη διατυπώνουν τις προτάσεις τους στην διαδικασία μεσολάβησης και διαιτησίας.

Η μεν εργατική πλευρά κάνει σκέψεις σε συνάρτηση με το ποιες είναι οι οικονομι-κές ανάγκες, σπανίως εστιασμένες στο ποιες είναι οι δυνατότητες του συγκεκριμένου οικονομικού περιβάλλοντος. Η δε εργοδοτική πλευρά είναι διαρκώς μάλλον αρνητι-κή και όχι κατά κανόνα. Πάντοτε, ουδέποτε λαμβάνει πρωτοβουλία στην διαδικασία της συλλογικής διαπραγμάτευσης και δηλώνει μια προσδοκία ότι, όσο καθυστερεί η εξέλιξη της συλλογικής διαπραγμάτευσης, καλώς έχουν τα πράγματα. Με αυτή την κατάσταση, ο μεσολαβητής ή ο διαιτητής βρίσκεται πάντοτε σε εξαιρετικά δύσκολη θέση διότι χωρίς δεδομένα δεν μπορεί καθόλου να σκεφτεί. Η δε λογική των κατωτά-

των μισθών, τόσο της εθνικής γενικής, όσο και αυτών που προκύπτουν από τις λοιπές συλλογικές συμβάσεις, είναι τυπική και, κυρίως στις ομοιοεπαγγελματικές, οι κατώτατοι συζητούνται με έναν απολύτως ατεκμηρίωτο τρόπο.

Επομένως, η σκέψη την οποία κάνατε τώρα και ο τρόπος με τον οποίο θα περιμένατε με αξιοπιστία και σοβαρότητα, όταν χρειαστεί, να προσέλθουν τα μέρη στον Ο.ΜΕ.Δ., να υπάρχει ευθυκροισία εκ μέρους του Μεσολαβητή-Διαιτητή, προϋποθέτει ότι έξω από τη διαδικασία της μεσολάβησης τα μέρη έχουν διαμορφώσει συγκροτημένες προτάσεις με συγκεκριμένη τεκμηρίωση. Τέτοιο πράγμα δεν υπάρχει. Και επειδή αυτό δεν υπάρχει, λειτουργούμε διαισθητικά, και παρασυρόμεθα, διότι δεν υπάρχει τίποτα άλλο να σταθεί κανείς παρά στα ποσοστά της εθνικής γενικής, τα οποία, ενίοτε, προσπαθούν οι μεσολαβητές διαιτητές να τα σκεφτούν, κατά πόσο ανταποκρίνονται ή όχι με τα δεδομένα της συγκεκριμένης συλλογικής διαπραγματεύσεως, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη.

Καλούνται, κατά τη γνώμη μου εδώ, και θα ήθελα τη σκέψη σας, οι Κοινωνικοί Συνομιλητές να δημιουργήσουν εκείνο το πλαίσιο, το οποίο θα δώσει σοβαρότητα και αξιοπιστία στις δικές τους διαπραγματεύσεις, για να είναι σε θέση να λειτουργήσουν αντίστοιχα και οι μεσολαβητές διαιτητές.

Ευχαριστώ».

Μ. Ιωαννίδου, Μέλος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ.

«Λέγομαι Μίκα Ιωαννίδου και έχω την τιμή να εκπροσωπώ στο Διοικητικό Συμβούλιο του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας την Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου.

Πρώτα από όλα να ευχαριστήσω και εγώ από πλευράς μου για τις πολύ εμπειριστατωμένες παρεμβάσεις και βέβαια να εκφράσω την ικανοποίησή μου και με την ιδιότητά μου ως μέλους της Επιτροπής Εκπαίδευσης του Ο.ΜΕ.Δ. γιατί η πρότασή μας για το θέμα του Συνεδρίου ήταν επιτυχής. Είδα, λοιπόν, με πολλή χαρά ότι, πραγματικά, η απόφαση να πραγματοποιηθεί αυτή η εκδήλωση άξιζε τον κόπο, γιατί εδώ έγινε μια ευρύτατη ανταλλαγή απόψεων. Και νομίζω ότι θα αδικούσαμε και τη σημαντική συνάντηση, αν δεν λέγαμε ότι οι Κοινωνικοί Εταίροι έχουν δώσει σαφή δείγματα γραφής, μέχρι σήμερα. Και το λέω αυτό γιατί εδώ είναι ένα βήμα κοινωνικού διαλόγου, στον οποίο μετέχει ο Οργανισμός Μεσολάβησης και Διαιτησίας, μέσα από τις διαδικασίες για τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Ήδη άκουσα με πολλή χαρά εδώ, όπως και κάθε φορά που εγώ μετέχω σε κοινωνικό διάλογο, ότι υπάρχουν σημεία συγκλίσεων. Δεύτερον, υπάρχει πλούτος στις Εθνικές Γενικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας και, επομένως, αυτό μπορεί να μεταφερθεί και στις συμβάσεις που υπογράφονται στον Οργανισμό, όπου υπάρχουν μια σειρά από θεσμικές παρεμβάσεις, οι οποίες οφείλονται σε πρωτοβουλίες και των εργοδοτών και των εργαζομένων. Θυμίζω συμφωνίες στις τηλεργασίες, θυμίζω γονι-

κές άδειες, θυμίζω προστασία μητρότητας. Μια σειρά από παρεμβάσεις κοινωνικές, οι οποίες δίνουν σαφώς, δείγμα γραφής της προόδου που έχει επιτευχθεί.

Εγώ νομίζω ότι ήταν πάρα πολύ σημαντική η σημερινή μας εκδήλωση, γιατί πιστεύω ότι, έχοντας μπροστά μας τεράστιες προκλήσεις αλλά και τεράστιους κινδύνους, θα πρέπει να επωφεληθούμε από αυτό που ελέγχθη ήδη και από τους εκπροσώπους των Εμπόρων και των Μικρών και Μεσαίων επιχειρήσεων. Αλλά και από τον κ. Ρομπόλη ετέθη πολύ καθαρά: “μήπως ήρθε η ώρα να κάνουμε μια σύγκλιση απόψεων;”. Και στο κάτω-κάτω της γραφής, να απαιτήσουμε πλέον ορισμένες από τις παθογένειες που δημιουργούν ασφυκτικές δεσμεύσεις στην αγορά, ασφυκτικές δεσμεύσεις στις επιχειρήσεις και στους εργαζόμενους, να απαλειφθούν αμέσως, λαμβάνοντας όμως υπόψη ότι και εμείς μπορούμε να συνεισφέρουμε με ένα τρόπο πολύ συγκεκριμένο. Ο Ο.ΜΕ.Δ. υπήρξε ένα φωτεινό παράδειγμα. Φέρνω ένα μικρό παράδειγμα, είναι και μια ερώτηση στον κ. Αρμενάκη. Πώς κατάφερε το εμπόριο και δη το λιανικό, παρά το γεγονός του ότι υπήρξαν πολύ χαμηλοί τζίροι αυτό τον καιρό, να κρατήσει τις θέσεις εργασίας. Έχει ήδη μισο-απαντηθεί αυτό, που σημαίνει ότι λύσεις βρίσκονται, λύσεις υπάρχουν. Είναι λύσεις, οι οποίες δεν είναι ακραίες και δεν θα δημιουργήσουν εκρηκτικά μείγματα. Από την άλλη μεριά, χρειάζονται θάρρος και συναίνεση. Και βέβαια ένα Κράτος από το οποίο, πλέον, πρέπει να απαιτούμε και όχι να υπομένουμε. Διότι δυστυχώς, αυτό αποτελεί την κύρια τροχοπέδη και όχι ο Ιδιωτικός Τομέας.

Ευχαριστώ».

A. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

Δίνει το λόγο στο πάνελ των συνομηλητών.

A. Αρμενάκης, Εκπρόσωπος Ε.Σ.Ε.Ε.

«Θα ήθελα να ξεκινήσω από μια κουβέντα που είπατε εσείς κύριε Παπαγιαννίδη, ότι θα πρέπει να είμεθα προσεκτικοί όταν αναφερόμεθα σε θέματα, τα οποία έχουν άμεση κοινωνική επίπτωση. Και αναφερόμαστε στην *ανεργία*. Και θα πω ότι επειδή οι σπουδές μου είναι μαθηματικά, τα νούμερα τα σέβομαι και δεν τα πετάω έτσι. Το λέω αυτό δεδομένου ότι είναι αδιανόητο από τη μια στιγμή να βγαίνει η αρμόδια υπηρεσία και να λέει ότι η ανεργία είναι 9,3% και την άλλη στιγμή να γράφουν οι εφημερίδες 20%. Και βέβαια, θα πρέπει να σταθώ και να πω ότι δεν αμφισβητώ ούτε το ένα ούτε το άλλο. Αλλά, ας εξετάσουμε πώς από το 9 πήγαμε στο 20%. Μήπως η κατά συρροήν εγγραφή στις λίστες των ανέργων τις τελευταίες μέρες, ανθρώπων άεργων για μια ζωή, για να πάνε να πάρουν το επίδομα κοινωνικής αλληλεγγύης είναι η αιτία; Λέω, μήπως, διερωτώμαι. Ας το εξετάσουμε και ας είμαστε προσεκτικοί όταν αναφερόμεθα σε νούμερα.

Θα ήθελα να ρωτήσω τον συνεργάτη από την Ο.Ι.Υ.Ε.: άκουσα καλά; είπατε αυτός που θα νικήσει; Χρησιμοποιήσατε τη λέξη αυτός που θα νικήσει; Σωστά, ωραία. Ακριβώς αυτό πρέπει να φύγει από το μυαλό μας. Ήμουν σαφής όταν είπα ότι το εμείς πρέπει να αντικαταστήσει το εγώ. Αν δεν τα δούμε τα πράγματα από την κοινή πλευρά τους, τότε δεν θα κερδίσουμε και από αυτή την κρίση. Γιατί η κρίση γεννά ευκαιρία.

Κυρία Ιωαννίδου, σωστά το αντιμετωπίζετε το θέμα, το γνωρίζετε πολύ καλά ότι μας έχει ιδιαίτερα προβληματίσει. Και θα αναφερθώ εδώ σε ένα γεγονός που συμβαίνει στη δική μας τη μεγάλη κλαδική σύμβαση, την κλαδική σύμβαση του εμπορίου, που είναι από τις μεγαλύτερες, ίσως και η μεγαλύτερη. Το 1999 η διαφορά του κατώτατου της κλαδικής του εμπορίου, από τον κατώτατο μισθό της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας ήταν 13,7%. Το 2008 η διαφορά εκτινάχθηκε στο 22 και κάτι τοις εκατό. Γεννάται λοιπόν το ερώτημα και νομίζω ότι απαντώ και στην κυρία Ντότσικα. Υπάρχουν αποφάσεις του Ο.Μ.Ε.Δ., που στις κλαδικές ή ομοιοεπαγγελματικές, οι μισθοί ήταν κατώτεροι της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης; Υπάρχουν, μάλιστα. Γιατί, δυστυχώς, εμείς π.χ. στο εμπόριο, και τα νούμερα το λένε, δεν το έχουμε δει ποτέ. Και είναι το παράπονο πάρα πολλών, επιτρέψτε μου τη λέξη, “συντεχνιών” αυτό. Είτε από τη μεριά της βιομηχανίας, είτε από τη μεριά του εμπορίου.

Δηλαδή στην παραγωγή πολλές φορές, παράδειγμα η κλωστοϋφαντουργία, δεν έχουν νιώσει αυτό, που θα έπρεπε να νιώσουν».

Α. Γράβαρης, Εισηγητής

«Όπως οι ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις αποτελούν κατάκτηση για την ελληνική κοινωνία, το ίδιο ισχύει και για το αποτέλεσμα των συλλογικών διαπραγματεύσεων, τις συλλογικές συμβάσεις (εθνική, κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές).

Η τάση βέβαια, διεθνώς, είναι αντίθετη, αφού προκρίνει, επικαλούμενη μαν άλλη ελευθερία, την υπερίσχυση των ατομικών συμβάσεων. Μοιάζει, δηλαδή, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη να ισχύει το εξής: “Οι εργαζόμενοι δεν είναι αρκετά φτωχοί ώστε να αναγκαστούν να εργασθούν υπό οποιουσδήποτε όρους και οι εργοδότες δεν είναι αρκετά πλούσιοι ώστε να δημιουργήσουν επενδύσεις και θέσεις απασχόλησης”.

Αυτή η διεθνής τάση που επικρατεί σήμερα έχει πολλές πιθανότητες να ισχύσει και στην Ελλάδα, εάν δεν ληφθούν υπόψη και οι ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν την ελληνική οικονομία, η ύπαρξη δηλαδή μιας πληθώρας μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, για τις οποίες η αλόγιστη αύξηση του μισθολογικού και μη μισθολογικού κόστους τις οδηγεί σε χειρότερη θέση σε σύγκριση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις, ενώ στη συγκυρία της κρίσης κάτι παρόμοιο μπορεί να τις οδηγήσει και σε οριστικό “κλείσιμο”.

Επομένως, αυτό που πρέπει κατ' αρχήν και πρώτα απ' όλα να διαφυλαχθεί δεν είναι το προϊόν των συλλογικών συμβάσεων αλλά οι ίδιες οι συλλογικές συμβάσεις και η ελευθερία των συλλογικών διαπραγματεύσεων».

Α. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

«Άλλος που θα ήθελε να παρέμβει;»

Χρ. Τριανταφύλλου, Σύνεδρος

«Ένα λεπτό θα σας απασχολήσω. Εγώ πιστεύω ότι η κρίση δίνει τη δυνατότητα, τουλάχιστον, να γίνουμε μεταξύ μας, στις σχέσεις μας, ειλικρινείς. Να είναι ειλικρινείς οι εργοδοτικές οργανώσεις και οι οργανώσεις των εργαζομένων. Να γίνουμε ρεαλιστές. Να δούμε την προοπτική τι μπορούμε να κάνουμε και θα πρέπει να μας διδάξει αυτή η κρίση ότι οι πολιτικές δεν μπορούν, τουλάχιστον σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, να είναι ίδιες για όλα τα κράτη-μέλη.

Υπάρχουν ιδιαίτερότητες εθνικές, υπάρχουν νοοτροπίες και δεσμεύσεις χρόνων, οι οποίες είναι πάρα πολύ δύσκολο να συγκεραστούν ή να λυθούν άμεσα. Θα πρέπει, λοιπόν, να προχωρήσουμε και να διεκδικήσουμε, αν θέλετε και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, να έχουμε εμείς ένα σχέδιο εξόδου από την κρίση αυτή, αλλά το οποίο θα είναι αποτέλεσμα ενός διαλόγου ειλικρινούς από όλα τα επίπεδα των παραγωγικών τάξεων και των πολιτικών κομμάτων και της Κυβέρνησης.

Ευχαριστώ».

Σ. Ρομπόλης, Εισηγητής

«Αναφορικά με το θέμα που έθεσε ο συνάδελφος από τους Ιδιωτικούς Υπαλλήλους, φαίνεται ότι στον συνδικαλιστικό, πολιτικό και επιστημονικό κόσμο, έχουν στοιχειοθετηθεί δύο διαφορετικές απόψεις για το πώς θα βγούμε από την οικονομική κρίση και την ύφεση.

Η μια άποψη υποστηρίζει τη δημοσιονομική πειθαρχία και τη λιτότητα για τη σταδιακή ανάκαμψη. Και η άλλη άποψη υποστηρίζει την αναδιανομή του εισοδήματος και τους νέους όρους και τις στρατηγικές ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Σε ό,τι αφορά το ερώτημα για την αναδιανομή που έθεσε ο Χρήστος Τριανταφύλλου. Η Ελλάδα είναι μια χώρα μοντέλου ανισοκατανομής του εισοδήματος. Το φορολογικό σύστημα και το κοινωνικό κράτος στην Ελλάδα, αντί να αμβλύνουν την αρχική ανισοκατανομή των πόρων, ενισχύουν ακόμη περισσότερο την ανισοκατανομή τους. Επομένως, υπάρχει πραγματικά ένα κεντρικό πρόβλημα έντονης ανισοκατανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα.

Στο επόμενο ερώτημα συμφωνώ απολύτως με όλο τον προβληματισμό του Χρήστου Ιωάννου για τον κατώτερο μισθό. Πιστεύω ότι στην περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, για λόγους μακροοικονομικούς και κοινωνικούς, ο κατώτερος μισθός είναι αδιαμφισβήτητος».

Χρ. Ιωάννου, Μεσολαβητής - Διαιτητής

«Ναι, λέω ότι στην Ισπανία έχουν. Βέβαια διαφωνούν, τα βρίσκουν, διαφωνούν ξανά. Τώρα έχουν διαφωνίες, λόγω κρίσης. Αλλά δίνουν ένα μπουσουλά, μια κατεύθυνση για διαπραγμάτευση. Δεν είναι δεσμευτικό, υποχρεωτικό.

Αλλά εδώ έχουμε μια κατάσταση που θέλει συζήτηση».

Σ. Ρομπόλης, Εισηγητής

«Επομένως αυτό είναι το ερώτημα. Θα γίνει διαπραγμάτευση, θα αποφασιστεί ό,τι αποφασιστεί και μετά πως τα δύο μέρη θα πουν ότι αυτό που αποφάσισαν δεν το αντιμετωπίζουν από κοινού; Δεν νομίζω. Αυτό που αντιλαμβάνομαι από τη διαδικασία της διαπραγμάτευσης, κυρίως από την εργοδοτική πλευρά, είναι η βούληση που εκφράζεται από τους επιχειρηματίες των κλάδων, να μην υπερβεί κάποια επίπεδα σε θεσμικά και μισθολογικά θέματα η Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, τα οποία θα έδιναν ένα συσχετισμό διαπραγματευτικής δύναμης στα συνδικάτα σε κλαδικό επίπεδο.

Το διακύβευμα στη συλλογική διαπραγμάτευση όμως, δεν είναι μόνον οι αυξήσεις των κατωτάτων μισθών, είναι και τα θεσμικά θέματα. Από την άποψη αυτή η Ε.Γ.Σ.Ε.Ε., τουλάχιστον επικοινωνιακά, αδικείται, με την έννοια ότι όταν ολοκληρώνεται η συλλογική διαπραγμάτευση μετά από τρεις ή τέσσερις μήνες, αυτό το οποίο προβάλλεται ως αντικείμενό της είναι οι μισθολογικές αυξήσεις, περιθωριοποιώντας τις αποφάσεις στα θεσμικά θέματα.

Ευχαριστώ».

Α. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

«Άλλο σχόλιο;»

J. Freyssinet, Εισηγητής

«Ίσως. Μόνο για να απαντήσω στο ερώτημα που τέθηκε για τον κατώτατο μισθό ή την παρέμβαση καλύτερα. Θα ήθελα να πω ότι αποτελεί ένα «ντοσιέ», που έγινε εξαιρετικά πολύπλοκο, υπό το πρίσμα της παγκόσμιας σύγκρισης. Θα απαντήσω με τον πιο απλό τρόπο, μόνο και μόνο για να προσελκύσω την προσοχή πάνω στη δυσκολία που αυτό θέτει, χωρίς να πάρω χρόνο για να αναπτύξω πλήρως την απάντηση.

Πρώτον, για να αντιληφθούμε ότι αυτός ο κατώτατος μισθός διαδραματίζει έναν εντελώς διαφορετικό ρόλο σε περίοδο που προσεγγίζει την πλήρη απασχόληση και σε περίοδο τεράστιας ανεργίας: Εάν είμαστε κοντά στην περίοδο πλήρους απασχόλησης, η αύξηση του κατώτατου μισθού σημαίνει ότι επιταχύνεται η αναδιάρθρωση, περιορίζοντας τις λιγότερο παραγωγικές επιχειρήσεις και ευνοώντας την μετατόπιση των εργαζομένων προς περισσότερο παραγωγικές επιχειρήσεις. Αυτό είναι εντελώς διαφορετικό, κατά την περίοδο τεράστιας ανεργίας, κατά την οποία ο κατώτατος μι-

σθός αποτελεί μια εγγύηση εισοδήματος. Άρα, αποτελεί ένα μέτρο με κοινωνική σημασία. Προφανώς, πρέπει να τίθεται πάντα το ζήτημα του υπολογισμού του, γιατί μια αύξηση του κατώτατου μισθού που δεν έχει υπολογισθεί ορθά, μπορεί να επιταχύνει την καταστροφή της απασχόλησης στις λιγότερο παραγωγικές επιχειρήσεις. Άρα, λοιπόν, οι όροι του προβλήματος αλλάζουν πολύ.

Δεύτερον, υπάρχει μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο κατώτατο ωρομίσθιο και στον κατώτατο μηνιαίο μισθό. Θα αναφέρω το παράδειγμα της Γαλλίας, γιατί γνωρίζω περισσότερο τα πράγματα στη Γαλλία. Η Γαλλία έχει από παράδοση το κατώτατο ωρομίσθιο. Δεν θέτει κανένα πρόβλημα. Δημιουργήθηκε σε μια εποχή, που όλα τα ανδρικά επαγγέλματα είχαν καθεστώς πλήρους απασχόλησης. Ήταν η εποχή που ο άνδρας “κουβαλούσε τα αγαθά στο σπίτι”, έτσι κανείς εκείνη την εποχή δεν έθετε αυτό το πρόβλημα. Σήμερα αντιλαμβανόμαστε ότι η κατάσταση έχει αλλάξει εντελώς. Από τη μια πλευρά εξαιτίας της αύξησης της μερικής απασχόλησης και ακόμα περισσότερο εξαιτίας της αύξησης της πρόσκαιρης απασχόλησης, που διαρκεί μερικές εβδομάδες ή μερικούς μήνες το χρόνο. Άρα, όταν παρατηρούμε τις ανισότητες του μισθού στη Γαλλία, η βασική αιτία της ανισότητας και του κατώτατου ορίου των μισθωτών εισοδημάτων, δεν είναι κατά κανένα τρόπο το ωράριο, είναι η μερική απασχόληση και ο χρόνος της διακοπής της εργασίας. Όμως, ο κατώτατος μισθός δεν προστατεύει καθόλου, εάν έχει τη μορφή του ωρομίσθιου, για να μην ξεπεραστεί το όριο του κατώτατου μισθού. Άρα θα πρέπει να στραφούμε προς ένα κατώτατο μισθό, μηνιαίας μορφής.

Άλλη δυσκολία: γενικός/δια-επαγγελματικός μισθός ή κατώτατος κλαδικός μισθός; Η Γερμανία εισήγαγε κατώτατους κλαδικούς μισθούς που διαφοροποιούνται ανά κλάδο, όταν, βεβαίως, οι συλλογικές συμβάσεις μπορούσαν να τον επιβάλλουν με διαπραγματεύσεις.

Στις Η.Π.Α., στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γαλλία ο κατώτατος μισθός είναι γενικός, δηλαδή, δια-επαγγελματικός που δεν έχει τις ίδιες οικονομικές επιπτώσεις. Κατώτατος μισθός με νόμο ή με συλλογικές διαπραγματεύσεις; Πα πολύ καιρό οι Σκανδιναβικές και οι Γερμανικές χώρες ήταν εχθρικές προς τον κατώτατο μισθό. Τα συνδικάτα ήταν εχθρικά προς τον κατώτατο μισθό, γιατί υποστήριζαν ότι: “εμείς διαπραγματευόμαστε τους μισθούς, εάν υπάρξει ένας γενικός κατώτατος μισθός, τότε χάνουμε”. Τώρα αλλάζουν θέσεις. Στη Γερμανία η μείωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων έχει ως αποτέλεσμα οι μισθωτοί να μην μπορούν πλέον να προστατευθούν με μισθούς που έχουν ορισθεί από τις συλλογικές συμβάσεις. Έτσι η D.G.B. είναι υποχρεωμένη να αναθεωρήσει τη θέση της. Στη Σουηδία και σε άλλες Σκανδιναβικές χώρες, όπως το είπατε, εξαιτίας δικαστικών αποφάσεων, οι κατώτατοι μισθοί, που αποτελούν προϊόν συλλογικών συμβάσεων, δεν προστατεύουν πλέον απαραίτητα τους εργαζόμενους, κυρίως σε σχέση με το αλλοδαπό εργατικό δυναμικό. Συλλογίζονται και αυτοί εάν τους συμφέρει να ισχύει ένας νομοθετημένος κατώτατος μισθός. Έτσι, το ζήτημα του κατώτατου μισθού απόκτησε μεγάλη πολυπλοκότητα, γιατί αποτελεί ένα

σημαντικό διακύβευμα, τόσο για τις εργοδοτικές, όσο και για τις εργατικές οργανώσεις και βέβαια κυρίως για το κράτος.

Και προσωπικά, θα ενθάρρυνα πολύ τους κοινωνικούς εταίρους στις διάφορες χώρες να επανεξετάσουν εις βάθος το ζήτημα του κατώτατου μισθού, γιατί έχει γίνει πολύ πιο πολύπλοκο σήμερα απ' ότι ήταν παλαιότερα.

Ευχαριστώ».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

A. Παπαγιαννίδης, Συντονιστής

«Λοιπόν, είμαστε περίπου και στην ώρα που έχει προβλεφθεί, για τη λήξη του Συνεδρίου.

Δεν έχω καταλάβει για ποιο λόγο ακριβώς μου έχει ζητηθεί να κάνω κάτι που λέγεται “συμπεράσματα”. Δεν βγαίνει πέρα σε τέτοια ουσιαστική συζήτηση το να κάνει κανείς συμπεράσματα, ούτε από τις εισηγήσεις, ούτε από τη συζήτηση.

Αλλά επειδή κάνατε την άφρονα επιλογή να βάλετε μικρόφωνο μπροστά σε δημοσιογράφο, πολύ βραχύλογα μερικές παρατηρήσεις: Πρώτον θέλω να πω - όχι από ευγένεια προς τον Ο.ΜΕ.Δ. ως διοργανωτή, αλλά ειλικρινά το πιστεύω - ότι θα άξιζε το υλικό αυτό, οι εισηγήσεις πάντως και κάτι από τη συζήτηση, να διεκδικούσαν με κάποιον τρόπο, το δικαίωμα να υπάρξουν, σε βάση μονιμότερη.

Δηλαδή τέτοια πράγματα, αν μπορούσατε να ανοίξετε το κεφάλι των δημοσιογράφων και να τα βάλετε λίγο μέσα, ώστε να αρχίσουμε να βλέπουμε τι είναι η πραγματική πραγματικότητα και όχι η φανταστική, με την οποία ζούμε αγκαλιά, και την οποία βάζουμε στους υπηρέτες του Τύπου (που είναι οι πολιτικοί), να την μετεξελέξουν, κάτι τέτοιο θα ήταν πολύτιμο. Τώρα, πως γίνεται αυτό, άλλη συζήτηση!

Γιατί εδώ κατατέθηκαν πράγματα, τα οποία είναι εξαιρετικά σημαντικά.

Ταχύτατα να θυμίσω ότι στην εισήγηση του Καθηγητή Freyssinet ακούστηκε (πρωτού πάει στην τεχνική του ανάλυση) ότι, εκείνο που ζούμε είναι μια κρίση συσσώρευσης και κατανομής μέσα στην παγκοσμιοποίηση και όχι μια κρίση συγκυριακή.

Και λες “εντάξει, ωραία, τι έγινε”; Ναι, αλλά στο μέτρο που αληθεύει αυτό - και το επιχείρημα το οποίο ανέλυσε δείχνει ότι μπορεί και να συμβαίνει- δείχνει ότι το βάθος αυτού που έχουμε μπροστά μας, είναι πάρα πολύ μεγάλο. Και αν έχει μετρηθεί ότι έχει χάσει 9 μονάδες ή κάπου εκεί κοντά (δηλαδή ένα τεράστιο ποσοστό), το μερίδιο των μισθών και ημερομισθίων στην προστιθέμενη αξία -ας αφήσουμε την υπεραξία για άλλες συζητήσεις - είναι ποσοστό συγκλονιστικό.

Και επειδή -δένω τώρα με την τελευταία παρατήρηση- στον ελληνικό χώρο, στον οποίο για καλό ή για κακό κινούμεθα και δεν είναι μόνον μια μελέτη πανεπιστημιακή, αλλά είναι και η μελέτη που είχε βάλει ο Γ. Αλογοσκούφης προ ετών να κάνουν στο ΥΠ.ΕΘ.Ο., βγήκε, αλλά μετά θάφτηκε γιατί ήταν άβολη, το φορολογικό σύστημα βαθαίνει και αυτό την ανισότητα στην ελληνική περίπτωση.

Δηλαδή και το Κράτος, το Κοινωνικό Κράτος, βαθαίνει την ανισότητα γιατί είναι κατασκευασμένο υπέρ των σχετικά προνομιούχων ομάδων στην Ελλάδα. Ξέρετε, στην Ελλάδα έχουμε δύο ομάδες. Στη μια πλευρά είναι οι Βαρδινογιανναίοι και Αγγελουπουλαίοι, αν θέλετε προσθέστε και τον Κόκκαλη ή κάποιον ακόμη, και στην άλλη είναι 11.000.000 διωκόμενων Ελλήνων!

Δεν βγαίνει πέρα η υπόθεση. Γιατί μέσα σε αυτά τα 11.000.000 οι ισχυροί και οι ισχυρότεροι και οι λίγο λιγότερο ισχυροί διαμορφώνουν εκείνο το Κοινωνικό Κράτος και εκείνο το φορολογικό σύστημα που, στην πράξη, βαθαίνει την ανισότητα. Στο μέτρο, λοιπόν, που έχουμε θέμα κατανομής και μέσα στη δυσλειτουργία την ελληνική χειρότερης ανισότητας, πορευόμαστε προς ένα αδιέξοδο.

Έλεγε ο κος Καββαθάς (και το σημειώνω) μια πολύ σημαντική λέξη. Βρισκόμαστε μπροστά σε ένα πρωτοφανές φαινόμενο. Η κρίση αυτή είναι πρωτοφανής. Και από την κρίση αυτή, ενώ ο Καθηγητής Freyssinet μας εξηγούσε πως αρχίζει να βγαίνει ή δεν αρχίζει αλλά μπορεί και να βγαίνει η Ευρώπη, το διεθνές σύστημα, εμείς- αντιθέτως - τώρα μπαίνουμε. Αν δούμε τους ρυθμούς κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας και θυμηθούμε ότι έχουμε και μια παραοικονομία, άρα πάντοτε διορθώνουμε προς τα πάνω, τώρα μπαίνουμε. Μπαίνουμε βίαια και έντονα.

Όλη, λοιπόν, αυτή η συζήτηση, την οποία κάναμε, χρειάζεται να το κρατήσει το στοιχείο αυτό υπόψη της. Και όταν διαβάζω από την εισήγηση του Καθηγητή Freyssinet κάτι, μια έκφραση, ένα σλόγκαν, αυτοί που προκάλεσαν την κρίση πρέπει να πληρώσουν τις συνέπειες και όχι οι μισθωτοί που δεν έχουν καμία ευθύνη, τείνω να λέω “ε, και;”.

Γίνονται ρυθμίσεις στην Ελλάδα, θεσμικές ρυθμίσεις ώστε να μειωθούν τα επιτόκια, να πιεστούν προς αυτή την κατεύθυνση οι τράπεζες κλπ. Την ίδια στιγμή όμως, εκτινάσσεται το επιτόκιο, βάσει του οποίου οι επιχειρήσεις θα λειτουργήσουν (ή δεν θα λειτουργήσουν) και βάσει του οποίου όλοι οι υπόλοιποι (φοροφυγάδες και μη, μισθωτοί και ελευθεροεπαγγελματίες) θα ζήσουμε. Η τραγωδία, λοιπόν, αυτής της πρωτοφανούς κρίσεως είναι ότι δεν υπάρχουν αθώοι. Και αυτό είναι πάρα πολύ βαρύ, διότι ο κάθε μήνας και η κάθε συλλογική διαπραγμάτευση που είναι μπροστά μας και η κάθε σύγκρουση που θα είναι μπροστά μας, αν δεν το λάβει αυτό υπόψη της, κινδυνεύει να πέσει στον τοίχο.

Τα διαγράμματα, μάλλον οι πίνακες του Καθηγητή Freyssinet, που έδειχναν την εξέλιξη, την πτώση δηλαδή της παραγωγής, την πτώση του Α.Ε.Π. και την πολύ μικρότερη πτώση της ανεργίας σε ευρωπαϊκές χώρες, είναι ενδιαφέροντα. Αλλά χρειαζόμαστε να τα πάρουμε cum grano salis, που λένε οι Λατίνοι, για την ελληνική περίπτωση. Γιατί στην ελληνική περίπτωση η έννοια της ανεργίας, υποαπασχόλησης, της “περίεργης” εργασίας, είναι τέτοια που δεν μπορούμε να φτιάξουμε πειστικά τα διαγράμματα. Αλλά και αν τα φτιάχναμε, τι κόστισε δηλαδή η ελάχιστη πτώση του Α.Ε.Π. μέχρι στιγμής; Θα μου πείτε: “μα έχουμε κρίση, τεράστια”.

Όχι! Η Γερμανία έφαγε ένα -4,5%. Όταν στην Ελλάδα φτάσουμε στο -4,5%, που όντως είναι μπροστά μας, τότε η κουβέντα αυτή δεν θα είναι εύκολο να γίνει. Αλλά το τι έχει συμβεί στο χώρο της εργασίας είναι άλλη υπόθεση και ευτυχώς που επισημάνθηκε ότι η μετρούμενη, δηλαδή καταγραφόμενη, δηλαδή δημοσιευόμενη δημοσιογραφικά ανεργία είναι άλλο πράγμα από την ανεργία-ανεργία. Είναι πολύ δύσκολο αυτό που βρίσκειται μπροστά.

Από τον καπιταλισμό με χρέη των επιχειρήσεων, στον καπιταλισμό με χρέη των νοικοκυριών. Το κακό είναι ότι στην Ελλάδα ανακαλύψαμε τώρα τελευταία την έννοια «χρέη των νοικοκυριών». Παλιά, η στουρνοσύνη - δεν ξέρω ποια είναι η επίσημη λέξη - της οικονομικής θεωρίας, του τραπεζικού συστήματος και του Κράτους, απαγόρευε τον καταναλωτικό δανεισμό. Το μάθαμε απότομα και τον καταχραστήκαμε απότομα.

Πάντως, η συζήτηση αυτή άνοιξε ήδη. Η διαπραγμάτευση, με αυτό το φόντο της κοινής γνώμης, μπορεί να αναδείξει ότι υπάρχουν συγκρούσεις, όμοιες με τις οποίες δεν έχουμε δει τον τελευταίο καιρό, ο οποίος, μάλλον συναινετικά, κύλησε - παρά την ένταση που στα πρωτοσέλιδα ή στα τηλεπαράθυρα ανακαλύπταμε.

Ο κος Γράβαρης είπε κάποια στιγμή - το διάβασα στην εισήγησή του - ότι μπορεί να έχουμε μια κρίση της σκέψης περί την κρίση. Αυτό είναι κάτι εξίσου σημαντικό. Το τραγικό είναι πως στην Ελλάδα και στον ευρωπαϊκό Τύπο (όχι στις ευρωπαϊκές καγκελαρίες) υπάρχει μονόδρομη σκέψη και αυτή είναι κεϋνσιανή. Αλλά στις καγκελαρίες, δηλαδή εκεί που φτιάχνεται η πολιτική, κυρίως δε στον κεντρικοτραπεζικό χώρο, έχει ήδη εγκαθιδρυθεί η “επόμενη” μονόδρομη σκέψη - και αυτή είναι σαφώς αντικεϋνσιανή και μάλιστα με ένα τρομακτικό τρόπο. Με τύψεις που χρειάστηκε να εφαρμοστεί κεϋνσιανισμός ώστε να μη βουλιάξει το χρηματοπιστωτικό σύστημα! Οπότε τώρα πρέπει να σφίχτούν οι βίδες.

Επειδή δε, ζούμε στην Ελλάδα του 2009, αρχές Δεκεμβρίου, η Ελλάδα λειτουργεί ως το περιεργό, μικρό, συμπαθητικούλι μέχρι τώρα, πειραματόζωο, επί του οποίου εξαντλείται όλη η θεωρητική αυστηρότητα. Διότι είναι τόσο μικρό ώστε και να το λιώσεις, 3% του Α.Ε.Π. της Ευρώπης είναι, δεν είναι και τίποτα από δαύτο! Αλλά, παρά τα αυτά, εδώ επιχειρείται να εφαρμοστεί εκείνο που εφαρμόστηκε μόνο μια φορά στη ιστορία των τελευταίων ετών, στη Lehman. Αλλά η Lehman δεν ήταν χώρα, είχε 20.000, είχε περ 30.000 εργαζομένους. Η Ελλάδα είναι χώρα ολόκληρη και είναι πολύ δύσκολο αυτό που πάει να γίνει.

Δεν ξέρω αν αυτό που μόλις ακούσατε ήταν στοιχεία συμπερασμάτων ή απλώς και μόνο ένα απάνθισμα του ό,τι εδώ μέσα έγινε - δηλαδή μια πολύ σημαντική συζήτηση. Ακούστηκαν δηλαδή πολύ σημαντικά πράγματα, τα οποία φοβούμαι δεν οδηγούν σε συμπέρασμα.

Οδηγούν σε πολύ βαριά ερωτηματικά.

Να το ξανακάνετε!»

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

**Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ**

**Ο Χαρακτήρας και οι Εκφάνσεις
της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης
Οι Εθνικές Διαστάσεις
Οι Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις και
τους Εργαζομένους**

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΟΥ Δ.Σ. ΤΟΥ Ο.Μ.Ε.Δ.:

Γεώργιο Φ. Κουκουλέ

Ομότιμο Καθηγητή, Παντείου Πανεπιστημίου

Γεώργιος Φ. Κουκουλές*Πρόεδρος Δ.Σ. Ο.ΜΕ.Δ., Ομότιμος Καθηγητής*

«Θα ήθελα, κλείνοντας τη σημερινή μας συνάντηση, να ευχαριστήσω καταρχάς όσους παρευρέθηκαν και κυρίως να ευχαριστήσω τον κ. Καββαθά και τον κ. Αρμενάκη. Να ευχαριστήσω, όλως ιδιαιτέρως, τον κ. Παπαγιαννίδη - που εγώ θα έλεγα, ευτυχώς, που δεν ήθελε να προχωρήσει σε συμπεράσματα. Αυτή η σύνθεση που έκανε ήταν απολύτως αποκαλυπτική και νομίζω ότι θα είναι και σύμφωνη και με το πνεύμα του, έστω με τη λανθάνουσα διάσταση του πνεύματος του Δημοσιογράφου – Νομικού κ. Παπαγιαννίδη.

Νομίζω ότι ένα καλό Συνέδριο κρίνεται αν ανοίγει έναν ορίζοντα προβληματικής και βεβαίως ερωτημάτων.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Jacques Freyssinet, που ήρθε για χάρη μας από τη Γαλλία και νομίζω ότι πάντοτε η προσφορά του είναι σημαντική, από όλες τις απόψεις. Μια διεθνής εμπειρία σε αυτά τα θέματα είναι πάντοτε χρήσιμη, γιατί είτε το θέλουμε είτε δεν το θέλουμε, η σύγκριση είναι ένα από τα στοιχεία που επιτρέπουν την όποια δράση, όποια και να είναι αυτή.

Να ευχαριστήσω τον Καθηγητή κ. Στουρνάρα, ο οποίος για λόγους ανωτάτης βίας δεν βρίσκεται τώρα μαζί μας. Δεν είναι πρόβλημα υγείας, επομένως σας καθησυχάζω.

Να ευχαριστήσω το Σάββα το Ρομπόλη, φίλο και συνάδελφο από χρόνια. Και να ευχαριστήσω και το φίλο και συνάδελφο Σάκη Γράβαρη.

Να ευχαριστήσω όλους εσάς που είσατε εδώ.

Ευχαριστώ πάρα πολύ όλους και όλες που συνέδραμαν για την επιτυχία και θα συμφωνήσω απόλυτα με τον συνάδελφο κ. Σιάκο, ότι δεν είναι θέμα να είμαστε 100, 200, 300 νομίζω ότι θα μπορούσαν περισσότεροι να είχαν επωφεληθεί.

Για τον κύριο Παπαγιαννίδη, για να κλείσω, θα μεταφραστεί και η συμβολή του Καθηγητή του κ. Freyssinet και θα γίνει ένα μικρό βιβλιαράκι το οποίο θα αποσταλεί. Και επειδή θα ήθελα να κοιμηθείτε άνετα απόψε, επειδή το βασικό σας ερώτημα δεν απαντήθηκε με την έννοια δηλαδή, εν πάση περιπτώσει, συγκριτικά το ελληνικό πρότυπο εργασιακών σχέσεων με αυτό ποιας χώρας μπορεί να συγκριθεί; Συγκρίνεται ανετότατα με το γαλλικό πρότυπο. Στην Ελλάδα, μέχρι το 1990, η εργοδοτική πρακτική ήταν, εκτός από εξαιρέσεις βεβαίως πάντοτε, ότι εμείς δεν διαπραγματευόμαστε. Στη Γαλλία, μέχρι την έλευση του Ντελόρ, ως κοινωνικός σύμβουλος του Σαμπάν Ντελμάς, αρχίζει μια προσπάθεια. Και οι δύο χώρες βεβαίως, έχουν ένα ανεπτυγμένο νομοθετημένο εργατικό δίκαιο, τόσο στο επίπεδο το συλλογικό, όσο και στο ατομικό. Υπάρχουν πάρα πολλές διαφορές, αλλά νομίζω ότι χωρίς να μπούμε σε μια τυπολο-

γία, συστήματα εργασιακών σχέσεων λατινικά ή νότος σε σχέση με το βορρά, υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία και στις δύο περιπτώσεις.

Και νομίζω ότι μετά από το 1992, αλλά κυρίως τώρα αρχίζει να γίνεται πιο απτό το σύστημα των συλλογικών εργασιακών σχέσεων στην Ελλάδα, δηλαδή έχει αρχίσει να μεταλλάσσεται. Να μεταλλάσσεται όχι σε μια άλλη κατηγορία, αλλά να μεταλλάσσεται σε ένα πιο συναινετικό σύστημα, αλλά και συγκρουσιακό ταυτόχρονα. Η συγκυρία και άλλες παράμετροι κάθε φορά θα παίξουν ιδιαίτερο ρόλο.

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για μια ακόμη φορά για τη χαρά που είχαμε να ειπωθούμε με τους παλαιότερους και για όλα όσα προσκομίσατε σε αυτή τη συζήτηση, που νομίζω ότι είναι αναγκαία. Και θα συμφωνήσω για μια ακόμα φορά με την άποψη ότι, τέτοιου είδους συζητήσεις, αξίζει τον κόπο να γίνονται.

Έχουμε ένα Διοικητικό Συμβούλιο, στο οποίο εκφράζονται οι Κοινωνικοί Εταίροι ακόμα και το Κράτος με ένα εκπρόσωπο, αλλά εμείς έχουμε μια ευρύτερη αποδοχή και έχουμε μια μεγαλύτερη ελευθερία, πάντοτε σεβόμενοι τις απόψεις των μεν και των δε, ώστε να μπορέσουμε να συζητήσουμε τέτοια θέματα. Και κανείς δεν θα πει ότι τα θέματα που συζητήσαμε, τα οποία βέβαια τα συζητήσαμε μέσα σε πλαίσια ενός καλού savoir vivre και ευπρέπειας, δεν είναι ναρκοθετημένα και δεν θα μπορούσαν να τινάξουν στον αέρα και την πιο σοβαρή προσπάθεια να τα πλησιάσει κανένας, σε ένα δημόσιο χώρο. Σε αυτό νομίζω ότι συνέβαλαν όλοι. Και θα ήθελα να σας ευχαριστήσω.

Επίσης θέλω να ευχαριστήσω και τον σκηνοθέτη μας τον κύριο Πάννη Κατωμερή, που αφιέρωσε όλη τη σημερινή του μέρα για να φιλμάρει όλες τις εργασίες αυτού του Συνεδρίου και να επαναλάβω τις ευχαριστίες μου στην Επιτροπή Εκπαίδευσης του Οργανισμού, στην Υπεύθυνη του Τμήματος Εκπαίδευσης κα Μαρία Τερλιξίδου, στον Οικονομικό Υπεύθυνο κ. Ανδρέα Ζαφειρόπουλο, στη Διευθύντρια του Οργανισμού κα Δέσποινα Βελισσαρίου και γενικότερα σε όλο το προσωπικό του Οργανισμού, που συνέβαλε στην επιτυχία αυτής της συνάντησης».

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Εκδοτική παραγωγή:
ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.Β.Ε.
Χαλκοκονδύλη 35, Αθήνα, τηλ.: 210 52 26 641

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ & ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ

ΕΔΡΑ: Πλατεία Βικτωρίας 7, 104 34 ΑΘΗΝΑ
Τηλ.: 210 88 14 922 - 23, Fax: 210 88 15 393
E-mail: info@omed.gr, URL: <http://www.omed.gr>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Πολυτεχνείου 21, 546 26 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τηλ.: 2310 517 128, Fax: 2310 517 119

ISBN 978-960-89628-2-8